

Düşünmek ve Düşlemek Arasında

KÜRT MESELESİ:

Siyasal, Ekonomik ve Kültürel
Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu

Ahmet ÖZCAN – Ural AKÜZÜM

ARI HAREKETİ

2012

Düşünmek ve Düşlemek Arasında Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu

Giriş

A. Kürt Meselesinin Tarihsel Kökenleri ve Gelişimi

1. Osmanlı Devleti'nden Kurtuluş Hareketi'ne Kürt Meselesinin Doğuşu
  - a. Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi
  - b. Osmanlı – İran Çekişmesi, Kürt Aşiretleri ve Kasr-ı Şirin Antlaşması
  - c. Sultan Selim'den II. Abdülhamit'e Osmanlı Devleti'nin Kürt Politikası
  - d. Osmanlı Devleti'nin Çöküşü ile Kürt Nüfusunun Tarihsel Parçalanışı
  - e. Anadolu Direniş Hareketi ve Kürtler
2. Tek Parti Döneminde Kürt Meselesinin Gelişimi
  - a. Modern bir Türk Ulus-Devlet Kurma Projesi ve Cumhuriyet Reformları
  - b. Türk Milliyetçiliği: Kapsayıcı (Asimile Edici) / Sivil mi? Dışlayıcı / Etnik mi?
  - c. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne Karşı Kürt Ayaklanmaları
3. 1950 – 1980 Yılları Arası Çok Partili Rejim ve Kürt Meselesi
  - a. Demokrat Parti, “Bölgesel Gerilik” Söylemi ve Kürt Meselesi
  - b. 49'lar Olayı
  - c. Son Kürt Eşkiyaları
  - d. Türkiye İşçi Partisi ve Kürt Meselesi
4. 1980'lerden Bugüne PKK Ekseninde Kürt Meselesi
  - a. Örgütün Kuruluş Süreci

- b. PKK Saldırıları ve Süregiden Çatışma Sürecinin Bilançosu (1984 - ...)
- c. Devletin PKK'ya Karşı Mücadelesi ve Olağanüstü Hal Süreci (1987 – 2002)
- d. PKK'nın Dönüşüm Süreci: “Bağımsız Kürdistan” İdealinden “Demokratik Özerklik” Tezine

5. Kürt Sorununun Çözüm Sürecinde Siyasal Alanda Atılan Adımlar:

Parlamente Demokrasi ve Kürt Meselesi

- a. Turgut Özal ve Kürt Gerçekliğinin Devlet Yetkilileri Seviyesinde İlk Tanınışı
- b. DYP – SHP Koalisyon Hükümeti, HEP Geleneği ve Yemin Krizi
- c. Kürt Meselesinde Geleneksel Çizgi: DYP, MHP, DSP ve ANAP
- d. Kürt Meselesinde Yeni Çıkışlar: CHP, Refah Partisi ve Cem Boyner'in Yeni Demokrasi Hareketi
- e. AK Parti İktidarı ve Demokratik Açılım Süreci

B. Kürt Meselesinin Ekonomik Boyutu

1. Sorunun Tanımı: Gerikalmışlık mı? Geribırakılmışlık mı?

- a. Okuma – Yazma Bilme Oranı
- b. Okullaşma Oranı
- c. Yüksek Öğretim Mezunları Oranı
- d. Temel Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Verileri
- e. İşsizlik Oranı
- f. Gayri-Safi Yurt İçi Hasıla
- g. Kamu ve Özel Sektör Yatırımları

2. Süregiden Çözumsuzlük ve Çatışma Sürecinin Ekonomik Maliyeti

C. Kürt Meselesinin Siyasi ve Kültürel Boyutu

1. Sorunun Tanımı: Kürt Meselesinin Özgünlüğü

- a. Şehirleşme Oranı

- b. Doğurganlık Hızı
- c. Demografik Veriler ve Göç
- d. Kürt Meselesinin Özgünlüğü

2. Türkiye'nin Kürt Meselesi ile İspanya'nın Bask, İngiltere'nin İrlanda ve Fransa'nın Korsika Meselelerinin Bir Karşılaştırılması

- a. İspanya'nın Bask Meselesi ve ETA
- b. İngiltere'nin İrlanda Meselesi ve IRA
- c. Fransa'nın Korsika Meselesi ve FLNC

D. Ekonomik, Siyasi/Askeri ve Kültürel Çözüm Önerileri

1. Ekonomik Çözüm Önerileri

- a. Türkiye – Suriye – Irak Sınırı Boyunca Uzanan 20km'lik Tekstil Megakenti Projesi
- b. Kültür, Turizm ve Eğlence Merkezine Dönüşecek Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Projesi

2. Siyasi/Askeri Çözüm Önerileri

- a. Milli Eğitim, Diyanet ve Sağlık Dışında Kalan Bütün Taşra Teşkilatının Büyükşehir Belediyeleri'ne Bağlanması Projesi
- b. %10'luk Seçim Barajının Kaldırılması ve Siyasi Partiler Kanununun Revizyonu
- c. Kürt Siyasal Hareketinin Sivilleştirilmesi için Genel ve Özel Siyasal Af
- d. PKK'ya Karşı Etkin Mücadele

3. Kültürel Çözüm Önerileri

- a. Kürt Vatandaşlarının Kamusal İşlerde Anadillerini Kullanması
- b. Kürt Dil ve Kültürünün Geliştirilmesi Projesi
- c. Demokratik Zihniyetin Geliştirilmesi ve İçselleştirilmesi için Kapsamlı Bir Siyasal Kültür Reformu

Kaynakça

*“Tanrım,
Bize değiştirmeyeceklerimizi kabullenmemiz için dinginlik,
Değiştirebileceklerimizi değiştirmemiz için cesaret
Ve bu ikisi arasındaki farkı bilmemiz için bilgelik;
Zaman alan şeyler için sabır,
Sahip olduklarımız için takdir
Ve farklı mücadeleler içinde olanlar için hoşgörü;
Geçmiş yolların sınırlarının ötesinde yaşamamız için özgürlük,
Senin bize ve bizim birbirimize duyduğumuz aşkı hissedebilmemiz için kudret
Ve umutsuz hissettiğimizde, ayağa kalkıp tekrar denememiz için güç bahşet.”*

(Reinhold Niebuhr)

Giriş

Kürt meselesi, hiçbir boyutunun tek başına açıklayıcı olmayacağı, çok boyutlu ve girift bir meseledir. Dolayısıyla Kürt meselesi, hem ekonomik hem de siyasal ve kültürel, hem yurt içi hem de uluslararası boyutlarıyla birlikte düşünülmelidir. Örneğin birçok hükümet, Kürt meselesini yalnızca ekonomik boyutuyla ele almış, görmezden geldikleri etnik ve kültürel haklar boyutunun üstünü, bütün meselenin bölgenin geri kalmışlığıyla açıklanabileceğine dair bir söylem geliştirerek örtmeye çalışmışlardır. Söz konusu söylem, iş olanakları sağlandığında Kürt gençlerinin PKK'ya katılmayacağı öngörüsüyle örneklendirilmiştir. Tek boyutlu bu bakış açısının yanlışlığı, İspanya'nın en gelişmiş ve en zengin bölgesi olan Bask'a verilecek bir referansla açık bir şekilde gösterilebilir. Diğer yandan, meselenin yalnızca etno-sosyal boyutunu hesaba katarak bir çözüm önerisi geliştirmek, meseleyi dönüştüren siyasal aktörleri ve ekonomik arka planı görmezden gelmek anlamına gelir. Ayrıca, meselenin tarihsel gelişimini incelediğimiz bölümden çıkan sonuç – Kürt nüfusunun, dinsel kimliklerin cemaat düzeyinde belirleyici olduğu Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla, kendi uluslarını inşa etmeye çalışan beş ayrı modern ulus-devlet içinde yaşamaya başlaması – bu boyutların varlıklarını borçlu olduğu tarihsel zemini oluşturmaktadır. Türkiye'nin ulus-devlet kurma sürecinin en temel sorunlarından biri olarak ortaya çıkan Kürt meselesine sahip olduğu bu girift yapı anlaşılabilir olarak müdahale edildiğinde, ülkeyi kutuplaşmaya götüren bu uzun ve kanlı süreç, bir demokratikleşme sancısı olarak aşılacaktır. Diğer bir deyişle, Kürt meselesini doğru düşünmek, birlikte düşlemek ve düşlediklerimizi gerçekleştirmek için atılması gereken en temel adımdır.

A. Kürt Meselesinin Tarihsel Kökenleri ve Gelişimi

Türkiye'nin Kürt meselesinin somut ve kalıcı bir çözüme kavuşturulabilmesi için, meselenin kaynakları ve gelişiminin tarihsel olarak anlaşılıp açıklanması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Böyle bir tarihsel analiz içinde, Kürt meselesinin erken Cumhuriyet dönemindeki doğuşu ise söz konusu meselenin kavranabilmesi açısından anahtar bir öneme sahiptir. Nitekim, bugün bütün çabalara rağmen bir çözümsüzlük çıkmazında kalan Kürt meselesi, geç Osmanlı Devleti ve erken Türkiye Cumhuriyeti askeri ve sivil bürokratik seçkinlerinin modernleşme projesinin en temel sorunlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle Kürt meselesi, geleneksel Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısının parçalanışı karşısında Türk milliyetçiliğine dayanan modern bir ulus-devlet oluşturma sürecinin doğal bir sonucu olarak doğmuştur.

1. Osmanlı Devleti'nden Kurtuluş Hareketi'ne Kürt Meselesinin Doğuşu

a. Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi

Sayısız farklı etnik ve dini kimlikleri içinde barındıran geleneksel Osmanlı toplumu, etnik değil, dini bir cemaatler topluluğuna işaret eden *Millet Sistemi*'ne dayanıyordu. Söz konusu sistem, gayri-Müslim cemaatlere belirli bir derecede kendilerini yönetme fırsatı sunarken Müslüman nüfus, etnik kökenlerine bakılmaksızın, İslam Ümmeti'nin üyeleri olarak anlaşılıyordu. Diğer bir deyişle Millet Sistemi, etnik değil, mezhepleri de kapsayan, dini bir hiyerarşi öngörüyordu. Bernard Lewis, söz konusu Millet Sistemi'ni şu şekilde tarif eder: “*İmparatorlukta, bir Müslüman millet vardı, ama Türk ya da Arap ya da Kürt milletler yoktu; Rum, Ermeni ve Yahudi milletler vardı; ama bunlar etnik uluslar değil, dini cemaatlerdi.*”¹

¹ Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, London: Oxford University Press, 1968, s. 329.

Gerçekten de, Osmanlı Devleti'ne "Türkler" olarak seslenen Batılı siyasetçiler, tarihçiler ve yazarlardı. Örneğin, Siyaset Bilimi'nin kurucuları arasında sayılan siyasal düşünür Niccolò Machiavelli, 1513'te kaleme aldığı Prens adlı eserinde Osmanlı Devleti'ni şu şekilde tanımlamaktaydı: "*Bütün Türk İmparatorluğu, diğer herkesin onun kulu olduğu tek bir Prens tarafından yönetilir.*"² Ancak, imparatorluğun temel unsuru olarak bilinen Türkler, 18. ve 19. Yüzyıla kadar devlet idaresine öteki etnik ve dini unsurlar kadar sınırlı ölçüde katılmıştı. Dahası "Türk" adı, İlber Ortaylı'nın da belirttiği gibi, gerek seçkin Osmanlı grupları gerekse İstanbul halkı arasında "kaba köylü" anlamına gelen bir hakaret olarak kullanılmıştı.³ Yine de, Millet Sistemi'nin etnik değil, dini bir hiyerarşi yaratması, Osmanlı geleneksel toplumunun eşitlikçi bir ilkeye dayandığı anlamına gelmiyordu. Nitekim, Osmanlı toplumu içinde yer alan dini, etnik ve kültürel topluluklar, asıl olarak Sunni-Müslüman-Türk kimliğine sahip merkezi bir gücün kontrolü altındaydı.⁴

b. Osmanlı – İran Çekişmesi, Kürt Aşiretleri ve Kasr-ı Şirin Antlaşması

Osmanlı Devleti'nin kesin yıkılışına neden olan Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Kürtler, Osmanlı ve İran İmparatorluğu'nda aşiretlere dayanan feodal topluluklar içinde yaşadı. Martin Van Bruinessen'in Kürt coğrafyası üzerine yaptığı antropolojik ve sosyolojik çalışmasının en temel tezlerinden biri, bölgenin Kürt ve diğer aşiretlerinin, yüzyıllar boyunca merkezi ve güçlü devletlerin periferisinde yaşadıkları; dolayısıyla hem bu devletlerin etkisi altında kaldıkları hem de onlar üzerinde etkili olduklarıdır.⁵ Kürt coğrafyası, çoğu zaman iki ya da daha fazla merkezi devletin arasında tampon bir bölge olagelmiş; bu durum, Kürt aşiretlerine görelî özerklik ve siyasal manevra imkanı sağlamıştır. Bu devletlerden birinin bölgedeki merkezi otoritesinin güçlenip zayıflamasına bağlı olarak, Kürt aşiretleri üzerindeki merkezi denetim ve bu denetimin sonucu olan askeri ve mali yükümlülükler de artmış ya da azalmıştır. Söz konusu coğrafya, Kürt aşiretlerinin emirliklere, emirliklerin de bağımsız merkezi bir devlet aygıtına evrilmesini

² Niccolò Machiavelli, *The Prince*, New York: Pocket Books, 2004, s. 18.

³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 25. Baskı, 2006, s. 62.

⁴ Mesut Yeğen, "The Kurdish Question in Turkish State Discourse", *Journal of Contemporary History*, Vol. 34, No. 4, Oct. 1999, s. 557.

⁵ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı, 1992, s. 202.

sağlayacak serbest bir ortama sahip değildi. Bölge, farklı aşiretler, aşiret dışı nüfus ve merkezi devletler arası iktidar mücadelesiyle belirlendi. Örneğin, önceleri Kürt hükümdarlarının kendi emirlikleri üzerindeki egemenliğine göz yuman Osmanlı Devleti, daha sonra bu yerel liderleri merkezden atanan bürokratlarla değiştirdi; son Kürt emirlikleri ise Osmanlı Devleti'nin yürüttüğü merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik reformlar uyarınca planlı olarak ve askeri güçle yok edildi.⁶

16. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı ve İran İmparatorluğu arasındaki en temel çatışma bölgesi, Kürt coğrafyasıydı ve bu çatışmada Kürt aşiretleri anahtar roller oynadı. Anadolu'daki göçer Türk aşiretleri arasında da destekçileri olan Safevilerin lideri Şah İsmail'in Kürt politikası, yerel Kürt liderler yerine, merkezden gönderilen valiler eliyle sürdürülen bir yönetim şekline dayanıyordu.⁷ Bu politikaya direnen ve bağımsız kalmaya çalışan Kürt aşiretlerinin ayaklanmalarını kanlı bir şekilde bastıran Şah İsmail karşısında, Kürt liderlerinin Çaldıran Muharebesi'nden itibaren Sunni Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer alması doğal bir sonuçtu. İki merkezi güç arasında yaşanan söz konusu iktidar ve nüfuz mücadelesi, Osmanlı Devleti'nin askeri başarıları ve mirlerle (yerel Kürt yöneticileri) kurdukları diplomatik ittifak sonucu Osmanlı Devleti'nin kesin zaferiyle sonuçlandı. Sultan Selim döneminde, Kürt coğrafyasının büyük bir bölümü (Diyarbakır eyaletinin bütünü, bugünkü Kuzey Irak ve bunların batısında kalan her yer) Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girdi.⁸ Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti'nin siyasal nüfuz alanı güneydoğuya doğru daha da genişlemiş olsa da, bazı Kürt aşiretleri ve emirlikleri İran'ın kontrolü altında kaldı. 1515'te getirilen yönetim düzeni, küçük değişiklikler dışında, dört yüzyıl daha devam edecek ve 1639'da iki devlet arasında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın belirlediği Osmanlı-İran sınırı, günümüze kadar gelecekti.⁹ (Bknz: Harita I)

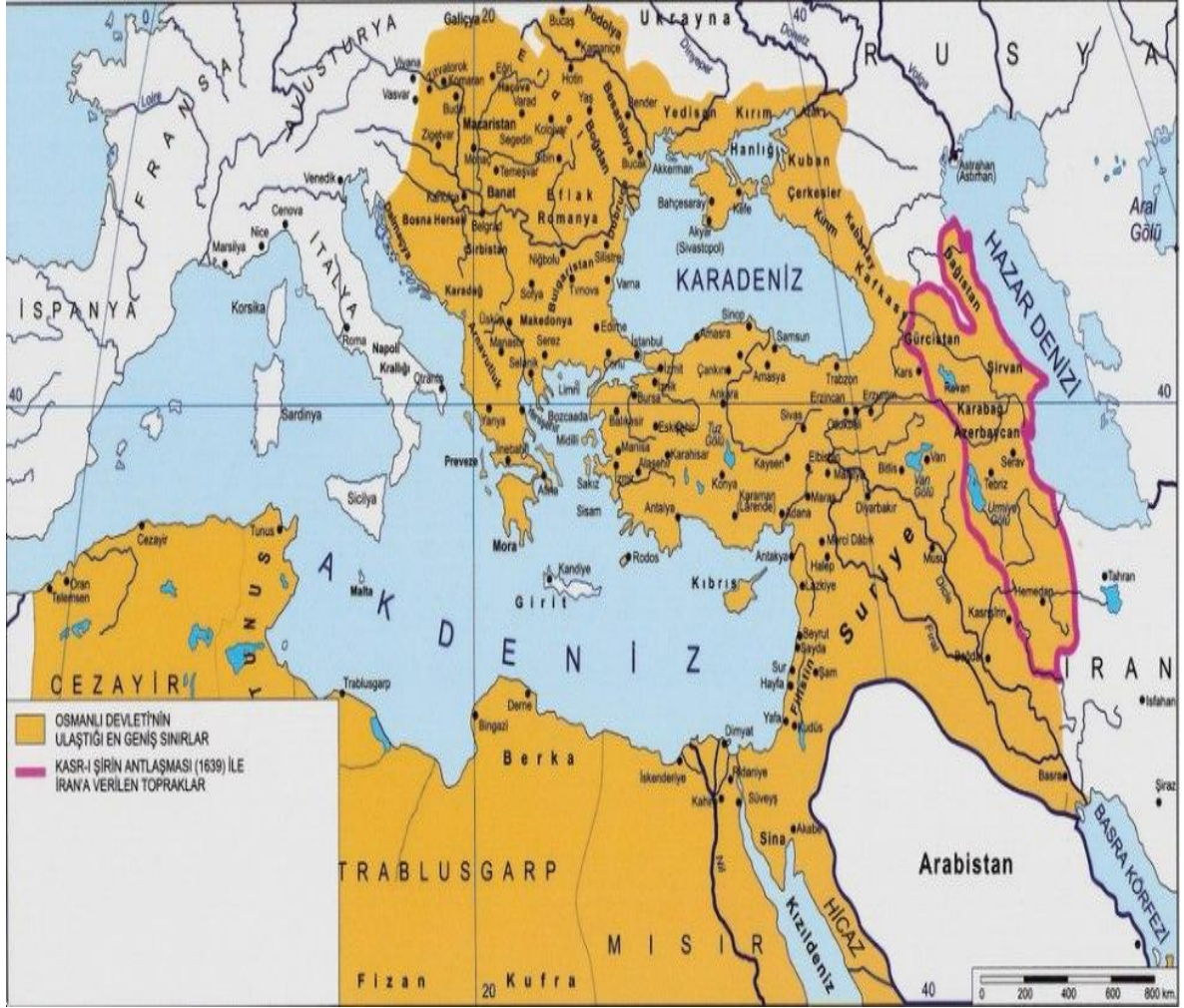
⁶ A.g.e., s. 200, 204.

⁷ A.g.e., s. 211.

⁸ A.g.e., s. 217.

⁹ A.g.e., s. 217.

*Harita I: Osmanlı Devleti Hakimiyetinin Ulaştığı En Geniş Sınırlar
ve Kasr-ı Şirin Antlaşması (1639)*

c. Sultan Selim'den II. Abdülhamit'e Osmanlı Devleti'nin Kürt Politikası

Osmanlı Devleti'nin İran İmparatorluğu karşısındaki zaferi sonucu Kürt coğrafyasında elde ettiği hakimiyette anahtar bir rol oynayan ve Şeref Han'ın Şerefname'sinde övgüyle bahsi geçen kişi, Bitlis doğumlu bir Kürt olan İdris Bitlisî'ydi. Sultan Selim tarafından Kürt aşiretlerinin desteğini sağlamakla görevlendirilen İdris, askeri zaferin elde edilmesinden sonra, mirleri vali olarak atadı ve Osmanlı Devleti'nde görülmemiş bir uygulamayla bu mevkiinin babadan oğula aktarılması hakkını tanıdı.¹⁰ Eski Kürt ailelerinden gelen mirlere verilen bu imtiyaz, köklü Kürt ailelerin gücünü kırmaya yönelik Akkoyunlu ve Safevilerin politikasından

¹⁰ A.g.e., s. 217.

tamamen farklıydı. Osmanlı Devleti Kürt politikasına göre, 20 Kürt sancağının resmi mevkilerine atamalar merkezden yapılırsa da, bu görevliler ancak yerel yönetici ailenin üyeleri arasından seçilebiliyordu.¹¹ 19. Yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde görülen Kürt ayaklanmalarının çoğunun nedeni, merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde, bu sancakların askeri seferlere katılmayı ve/ya sancağın yıllık gelirinden belirli bir bölümünü devlet hazinesine devretmeyi reddetmeleriyle ilgiliydi. Ulaşılması güç olan bölgeler ise yöneticilerinin yöre halkı tarafından seçildiği, vergi ve askeri hizmetten muaf ve topraklarının tımar ya da zeamete dönüştürülemediği özerk bir konuma dahi sahip oldu.¹²

19. Yüzyıl, Osmanlı Devleti için karşıt eğilimlerin bir arada bulunduğu bir ironi çağıydı.¹³ Bir yandan periferide esen bağımsızlık ve ayrılıkçılık rüzgarları, zaten siyasal ve ekonomik bir kriz içinde bulunan merkezi devlet yapılanmasını parçalanmaya doğru sürüklerken; diğer yandan, Osmanlı sultanları ve bürokratları, yürürlüğe koydukları modern reformlarla merkezi otoriteyi, daha önce hiç olmadığı kadar, etkin ve güçlü hale getirmişlerdi. II. Mahmud tahta geçtiğinde, Kürt emirleri yarı bağımsız duruma geçmiş, sancaklara atanan valiler bile başına buyruk hareket etmeye başlamıştı.¹⁴ Bu dönemde iki Kürt miri – Soran Emirliği'nin yöneticisi olan Miri Kor (Kör Mir) ve Botan Emirliği'nin lideri Bedirhan Bey – hem merkezileştirme politikalarına tepki olarak hem de uluslararası politik durum içinde Osmanlı Devleti'nin kırılğan konumundan yararlanarak, merkezi otoriteye karşı başkaldırdı.¹⁵ Bu ayaklanmaların bastırılmasından sonra, Kürt coğrafyasındaki merkezileşme çabaları yoğunlaşarak devam etti. Bu bağlamda, 1876 yılında tahta çıkan II. Abdülhamid, hem ayrılıkçı Ermeni faaliyetlerini bastırmak hem de Kürtleri daha iyi denetleyebilmek amacıyla, 1891'de Hamidiye alaylarını kurdu. Aşiret reisleri yönetimindeki bir aşiret milisi niteliğinde olan Hamidiye alayları üzerinden Sultan II.

---

¹¹ A.g.e., s. 240.

¹² A.g.e., s. 239.

¹³ Benzer bir şekilde İlber Ortaylı, 19. Yüzyılı “*bir kültürel düalizm asrı*” olarak adlandırmıştır. Ortaylı, s. 27.

¹⁴ Bruinessen., s. 269.

¹⁵ Birçok Kürt için, Bedirhan Bey'in yönetimindeki Botan Emirliği, modern Kürt milliyetçiliğinin ilk dile gelişi niteliğindedir. Bu ayaklanma için bknz: A.g.e., s. 271 – 278.

Abdülhamid, baskın ve yağma hakkı tanıyarak Kürtleri kendine bağlamayı planlamış, bunda da başarılı olmuştu.¹⁶

d. Osmanlı Devleti'nin Çöküşü ile Kürt Nüfusunun Tarihsel Parçalanışı

19. Yüzyıl diplomasi dilinde “Doğu Sorunu”, ulusal kurtuluş mücadeleleri ve siyasal ve ekonomik krizlerle dağılmanın eşiğine gelmiş Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü değilse bile en azından varlığının, Britanya lehine (ve özellikle Rusya aleyhine) olan güçler dengesi göz önünde bulundurularak korunması ya da söz konusu parçalanma kaçınılmazsa, bunun mevcut güçler dengesine zarar vermeden gerçekleştirilmesi sorunuydu. Osmanlı Devleti, Avrupa'nın yükselen büyük sömürgeci güçleri arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanarak, nihai yıkılışını uzun süre ertelemeyi başarmıştı; ancak, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Akdeniz ve Hint Okyanusu'nun Doğu Afrika, Hindistan ve Uzak Doğu ticaret yolu için kazandığı stratejik önem ile Mezopotamya ve İran'da keşfedilen petrol yatakları, Doğu Sorunu'nu güçler dengesi göz önünde tutularak Osmanlı topraklarının paylaşılması sorununa dönüştürdü. Birinci Dünya Savaşı sonucunda, Osmanlı Devleti tamamıyla çöktü ve savaşın galip devletleri daha önce imzaladıkları gizli antlaşmalar uyarınca Osmanlı topraklarını paylaşmak üzere harekete geçtiler. Bu antlaşmalar, 1917 Ekim'inde Bolşevik devrimini gerçekleştiren Sovyet hükümeti tarafından ifşa edildi ve Osmanlı Devleti'yle ayrı olarak imzalanan Brest-Litovsk antlaşması uyarınca Rusya, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ele geçirdiği toprakları, bu bölgelerde yapılan halkoylaması sonucu Osmanlı Devleti'ne iade etti. Rusya'nın dışında kalan diğer İtilaf Devletleri ise Osmanlı topraklarının paylaşılması planlarını, 1919'da düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda revize etti; buna göre, Rusya'ya ayrılmış topraklarda bir Ermeni ve Kürt Devleti oluşturma fikri desteklenmeye başlandı.¹⁷ 1920'de imzalanan, ama hiçbir zaman yürürlüğe girmeyecek olan, Sevr Antlaşması ise Osmanlı topraklarının paylaşımını resmileştirmiş, Kürtlerin yaşadığı topraklara

---

¹⁶ II. Abdülhamid, Kürtler arasında “Bave Kurdan” (“Kürtlerin Babası”) olarak biliniyordu. A.g.e., s. 286.

¹⁷ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, London: Frank Cass, 1997, s. 68.

yerel otonomi sağlamış ve belli şartlar altında gelecekte kurulacak bağımsız bir Kürt Devleti'nin mümkün olabileceğini not etmiştir.¹⁸

Tüm bu gelişmelere ve verilen sözlere rağmen, 1920'lerin ortasına gelindiğinde Ortadoğu'nun haritası tamamen değişmiş ve Kürt nüfusu kendini, Sovyet yönetimi altında bulunan güney Kafkasya'ya ek olarak, yeni Türkiye Cumhuriyeti, Britanya mandası altındaki Irak, Fransız mandası altındaki Suriye ve rejim değişikliği yaşamış olan İran'da yaşıyor bulmuştu.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışı sonucu bağımsız bir Kürt Devleti'nin ortaya çıkması çok boyutlu bir sürecin sonucuydu. İlk olarak Britanya, bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulması fikrini desteklemekte isteksizdi.¹⁹ Birincisi, gittikçe güçlenen Anadolu'daki direniş hareketine karşı verilecek uzun ve maliyeti yüksek bir savaş hiçbir İtilaf devletinde kamuoyu desteğine sahip değildi. Dahası, bölgenin jeo-politik konumu kırılgandı. Bir yandan, kuzeyde kurulacak bağımsız bir Kürt devleti, Britanya mandası içinde kalan Kürtlerin bu ülkeyle birleşme taleplerine yol açacak, bu durum da Araplara bağımsızlık sözü veren Britanya'nın Kuzey Irak'taki Arap egemenliğini yok saydığı anlamına gelecekti. Diğer yandan, Kafkasya'da yükselen Sovyet etkisi ve Anadolu'daki direniş hareketi ile Sovyetler Birliği arasındaki yakın ilişkiler, Britanya'nın İran ve Irak'taki varlığını tehdit ediyordu. Sonuç olarak Britanya, kurulacak bağımsız bir Kürt Devleti'nin Kuzey Irak'taki Britanya mandası ile Anadolu'daki direniş hareketi arasında bir tampon bölge olacağını savunan Winston Churchill'in düşünceleri yerine, Mezopotamya'daki Britanya işgalinin Kürt nüfusun yaşadığı bölgeleri de kapsayacak şekilde kuzeye doğru genişlemesini savunan Percy Cox'un siyasetini benimsedi ve Mezopotamya'nın kuzey bölgesinin Irak'la birleştirilmesi kararını aldı.²⁰ 1926'da, Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunan Musul'un Britanya mandası altındaki Irak'a bırakılmasıyla, Türkiye ve Irak'ta yaşayan Kürtlerin ayrılışı kesinleşti.²¹

---

¹⁸ A.g.e., s. 68.

¹⁹ Bazı yerel Kürt liderlerinin Paris Barış Konferansı'na katılma taleplerini geri çeviren Britanya, benzer bir şekilde, I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Kamil Bedirhan'ın Osmanlı topraklarında kargaşa çıkarma sözüne karşılık kendisinin Kürtlerin lideri olarak desteklenmesi talebi karşısında da isteksiz kalmıştı. A.g.e., s. 69. Yine Britanya, Şeyh Mahmut Berzenci liderliğindeki Güney Kürdistan Konfederasyonu'nun 1919'daki bağımsızlık taleplerini dikkate almayacaktı. A.g.e., s. 70.

²⁰ A.g.e., s. 69 – 70.

²¹ Direniş hareketini destekleyen Kürtler için, Musul'un İngiltere'ye verilmesi bir felaketti. Türk milliyetçiliğinin fikir babası Kürt sosyolog Ziya Gökalp'in Musul meselesi üzerine yazdıkları, bu

İkinci olarak Fransa, Suriye ve Anadolu'daki Kilikya bölgesi karşılığında, daha önce gizli antlaşmalarda kendisine ayrılan Musul bölgesini Britanya'nın kontrolüne bırakmak zorunda kalmıştı. Britanya'nın Suriye'de bağımsızlık ilan eden Feisal'ı desteklemesi, savaşın artan maliyeti ve Ankara'daki direniş hareketinin yükselen askeri ve siyasi başarıları, Fransa'yı Ankara'daki yeni yönetime yaklaştırmıştı. 1921 yılında Fransa ve Ankara arasında imzalanan antlaşma gereği Fransa, Kilikya bölgesinden çekilmiş ve Fransız mandası altındaki Suriye'nin Türkiye ile sınırları bugünkü şeklini almıştı.²² Sonuç olarak, Irak'tan sonra, bu kez büyük bir Kürt nüfusu kendisini Fransız mandası altındaki Suriye'de yaşıyor bulmuştu.

Üçüncü olarak, Osmanlı Devleti, 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Rusya'yla yapılan Brest-Litovsk antlaşması sonucu kontrolü altına giren Kafkasya ve kuzeybatı İran'dan çekilmek durumunda kalmış, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız cumhuriyetleri kurulmuştu. Ancak, Sevr Antlaşması'nda öngörülen Doğu Anadolu'yu da kapsayacak büyük bir Ermeni devleti projesi, gerek Anadolu direniş hareketinin askeri başarıları, gerek Sovyetler Birliği'nin Kafkasya'daki genişlemesi, gerekse Moskova ve Ankara arasında 1921'de imzalanan siyasal ve askeri destek antlaşması sonucu başarısızlığa uğramıştı. Sonuç olarak bu gelişmeler, Kafkasya'da yaşayan Kürt topluluklarını yeni çizilen Sovyet sınırlarının arkasında bırakmış oldu. Benzer bir şekilde, yeni Türkiye Cumhuriyeti ile İran arasında 1926'da imzalanan dostluk ve saldırmazlık antlaşması, 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması sonucu ortaya çıkan sınırları onaylamış ve bölgede yaşayan Kürt nüfusun yüzyılları bulan ayrılığını pekiştirmişti.²³

---

bağlamda, açıklayıcıdır: “*Milli programımız, yeni arazimizin haricinde nasıl hiçbir Türk köyünün kalmasına rıza göstermiyorsa hiçbir Kürt aşiretinin yahut köyünün buradaki Kürt milletinden ayrı düşmesine de razı olamaz. Bundan dolayıdır ki Musul'da Bağdat'ta Kürtlerle yahut Türklerle meskun ne kadar sancaklarla kazalar varsa hepsini anavatana kavuşturmak vatani vazifelerimizin en mühimlerindenidir.*” Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1992. Yine de, Musul meselesinde Ankara Hükümeti'nin elini zayıflatan en önemli unsur, Britanya tarafından kışkırtılmış olsun ya da olmasın, Şeyh Said ve Hristiyan Nesturî aşiretleri ayaklanmalarıydı. Kirişçi ve Winrow, s. 72.

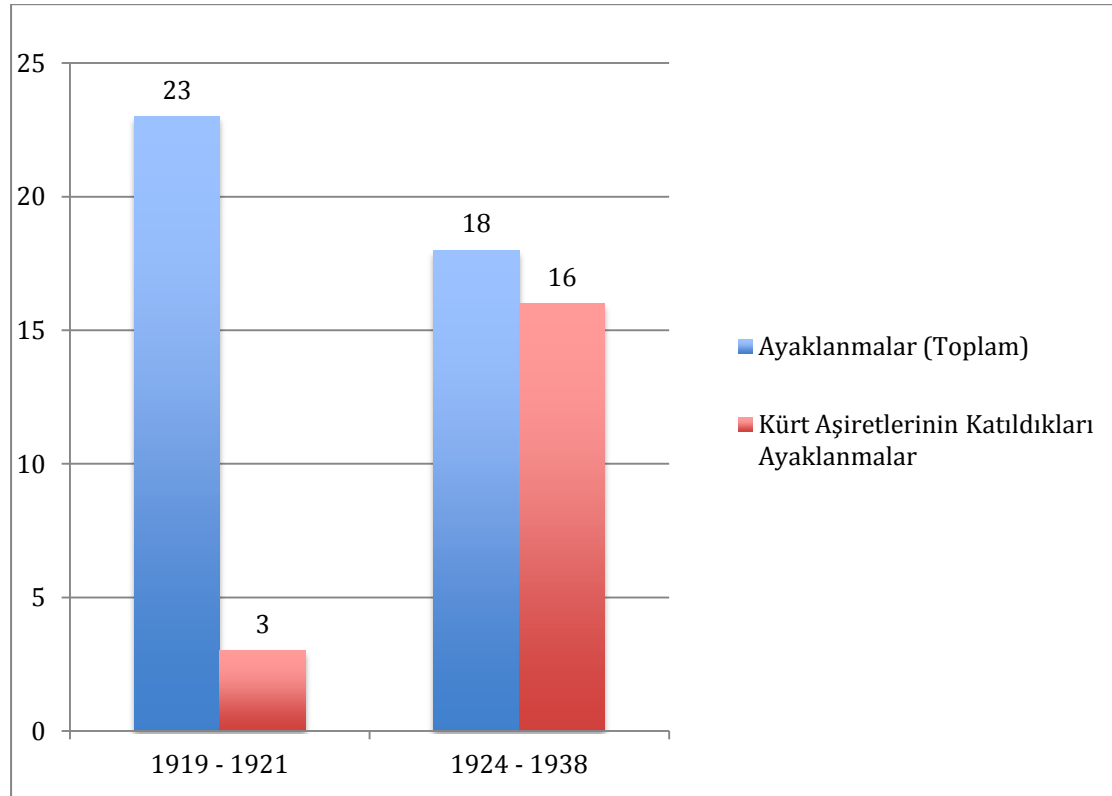
²² A.g.e., s. 73

²³ A.g.e., s. 75.

e. Anadolu Direniş Hareketi ve Kürtler

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra, bağımsız bir Kürt Devleti'nin ortaya çıkmamasında, bütün bu jeo-stratejik faktörlerden belki de çok daha önemli olan, Anadolu Kürt nüfusunun direniş hareketine verdiği destektir. Gerçekten de, 1919 ile 1921 yılları arasında gerçekleşen ve direniş hareketine karşı yönelen 23 ayaklanmanın yalnızca 4 tanesi Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde çıkmış, bunlardan 3'ü Kürt aşiretlerini kapsamıştı.²⁴ Bunlar; Cemil Çeto (1920), Milli Aşiret (1920) ve Koçgiri (1921) ayaklanmalarıydı. Kurtuluş mücadelesi sırasında ortaya çıkan bu resim, 1924 ile 1938 yılları arasında çıkan 18 ayaklanmanın 16'sının Kürt aşiretlerini kapsadığı resimle tam bir karşıtlık içindedir.²⁵ (Bknz: Tablo I)

Tablo I: Kürt Aşiretlerinin 1919 – 1938 Yılları Arasında Gerçekleşen Toplam 41 Ayaklanmaya Katılımı Oranındaki Değişim

²⁴ A.g.e., s. 80.

²⁵ A.g.e., s. 100. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kürtler tarafından çıkarılan isyanların bir analizi için bknz: Ahmet Kahraman, *Kürt İsyanları: Tedip ve Tenkil*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.

Kirişçi ve Winrow'a göre, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne sadık kalan Kürtler, savaş sonrası işgal kuvvetlerine karşı başlatılan kurtuluş mücadelesi karşısında temel olarak üç ayrı tutum takınmışlardır.²⁶ İlk olarak, Kürtlerin büyük bir çoğunluğunun, Anadolu'daki direniş hareketiyle kendilerini özdeşleştirmiş ve onu desteklemiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, 1919 Erzurum Kongresi'ne katılan 56 delegenin 22'si Kürt iken; benzer bir şekilde, 437 üyelik Birinci Meclis'in 74 temsilcisi Güneydoğu Anadolu bölgesinden gelmekteydi.²⁷ İkinci grup, bağımsız bir Kürt Devleti ya da en azından Osmanlı Devleti veya yeni kurulacak başka bir devlette otonomi talep eden milliyetçi bir gruptu. Direniş hareketine karşı yapılan üç Kürt ayaklanmasına ilham veren bu grubun başında, merkezi İstanbul'da bulunan Kürdistan Teali Cemiyeti²⁸ üyeleri ve Osmanlı parlamentosunun önde gelen Kürt üyelerinden Şerif Paşa ve Seyid Abdül Kadir gelmekteydi. Kürt milliyetçileri arasında otonomi fikrini savunan Seyid Abdül Kadir'in dışında, 1890'larda Stockholm büyükelçisi olan Şerif Paşa, 1919 Paris Barış Konferansı'nda bağımsız bir Kürt Devleti sözü karşılığında Kürt nüfusun yaşadığı bazı bölgelerin kurulacak Ermeni Devleti'ne dahil edilmesini kabul etmişti. Direniş hareketini destekleyen ilk grubu oluşturan Kürtler ise Şerif Paşa'nın uluslararası arenada yürüttüğü bu faaliyetleri protesto ettiler ve 22 Kürt aşiret lideri, Mart 1920'de Kürtlerle Türkler arasındaki İslami bağı vurgulayan bir bildiri yayımladılar. İşgal kuvvetlerine karşı yürütülen direniş hareketinin, saltanat ve hilafet kurumlarıyla birlikte Osmanlı Devleti'ni kurtarma amacını sık sık deklare etmesi, bu hareket içindeki Türk ve Kürtlerin arasındaki dayanışma ruhunun arkasında yatan en temel nedendi. Nitekim, Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında yaptığı temel vurgu, meclis üyelerinin basit bir şekilde Türk, Kürt, Laz ya da Çerkez olmadığı, ama asıl olarak birleşik bir İslami cemaatin üyeleri olduklarıydı.

Bağımsız bir Kürt Devleti ya da kurtarılacak devlet içinde otonom bir Kürt bölgesi hedefleyen ikinci grubun başarısızlığının arkasında, Kürtlerin önemli bir kısmının İslami bir bağ üzerinden direniş hareketini desteklemesinin yanında, Kürtler arasında birliğin ve etnik bilincin oluşmamış olması da yatıyordu. Örneğin, direniş hareketine karşı yapılan üç Kürt ayaklanması arasında en etkilisi olan Koçgiri

²⁶ Kirişçi ve Winrow., s. 79 – 85.

²⁷ A.g.e., s. 87, dipnot: 59.

²⁸ Kürdistan Teali Cemiyeti, 1918'de yeniden açılmış ve 1921'de TBMM tarafından faaliyetlerine son verilmiştir.

ayaklanması, Sunni Kürtler tarafından bir Alevi ayaklanması olarak görülmüş ve destek görmemişti.²⁹

İşgal kuvvetlerine karşı yürütülen kurtuluş hareketi sırasında faaliyet gösteren üçüncü grup Kürtleri, Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde kendi yönetimlerini kurmak isteyen güçlü aşiret liderleri oluşturuyordu. İlk olarak, Osmanlı Devleti'ne başkaldıran Botan Emir'i Bedirhan Bey'in soyundan gelen ve Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulunan Emir Ali Bedirhan, atalarının 1820'lerde hüküm sürdüğü topraklarda bağımsız bir Kürt Devleti'nin oluşturulması amacını güdüyordu. Ayrıca, Güney Kürdistan Konfederasyonu lideri olan ve 1919'da bağımsızlık ilan ederek kendisini "Kürdistan Kralı" olarak tanıtan Şeyh Mahmut Berzenci ve Batı İran'da Şikak aşireti lideri İsmail Ağa (nam-ı diğer Simko) kendi bölgelerinde bağımsız bir Kürt krallığı kurmaya çabaladılar. Söz konusu bu iki Kürt aşiret lideri, Kürt Teali Cemiyeti'nin birleşik bir Kürdistan hedefinden kendilerini ayırmış ve bölgelerinde kendi kişisel yönetimlerini kurmaya çabalamışlardır. En sonunda, Şeyh Mahmut Britanya tarafından ve İsmail Ağa İran tarafından yenilgiye uğratılacaktır.

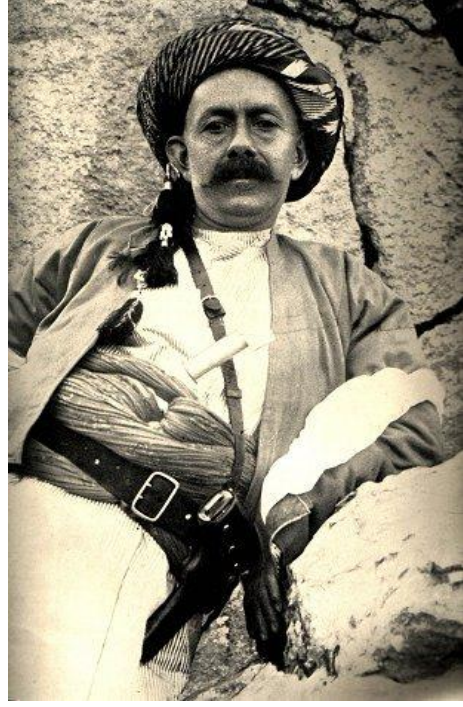
---

²⁹ Bu Kürt ayaklanmaları karşısında, Mustafa Kemal'in 1923 İzmir Konferansı'nda Kürtlere otonomi verilmesi konusunda yaptığı konuşma hakkında kayıtlar mevcuttur. Bu tartışma için bkz: A.g.e., s. 87, dipnot: 63.

İsmail Ağa (ortada) (1887 – 1930)

Şeyh Mahmut Berzenci (1878 – 1956)

Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı'nı Destekleyen Dersimli Kürt Aşiret Lideri
Diyap Yıldırım (Diyap Ağa, 1852 – 1932)

2. Tek Parti Döneminde Kürt Meselesinin Gelişimi

“Kürt kimliğinin dışlanması, “saf bir etnik” mesele olmanın ötesindedir. Aksine, Türkiye’de Kürt meselesi, geniş bir sosyal alanı dönüştürmüş kapsamlı bir projenin ürünüdür.”³⁰

a. Modern Bir Türk Ulus-Devlet Kurma Projesi ve Cumhuriyet Reformları

Kurtuluş Savaşı sırasında (1919 – 1921) çıkan 23 ayaklanmanın yalnızca 3’ünün Kürt aşiretleri tarafından gerçekleştirilmesine karşılık, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonraki ilk dönemde (1924 – 1938) ortaya çıkan 18 ayaklanmanın 16’sının Kürt aşiretlerini kapsamaması (bknz: Tablo I), Kürt meselesinin kökenlerinde erken Cumhuriyet döneminin yattığını göstermektedir. Bu dönem, Cumhuriyeti kuran siyasal seçkinlerin, yıkılan Osmanlı Devleti’nin geleneksel siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı yerine modern bir ulus-devlet oluşturma çabalarının bir sonucuydu. Uygarlaşma söylemi üzerine kurulu bu modern ulus-devlet kurma projesinin dayandığı temel ilkeler; (i) merkezileşme, ii) Batılılaşma, (iii) laiklik³¹, ve (iv) Türk milliyetçiliğiydi.

İlk olarak, 1921’de kabul edilen Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, egemenliğin kayıtsız şartsız millettten geldiğini belirterek yeni kurulacak devlet yapılanmasının – meşruiyet kaynağı bakımından – Saltanat ve Hilafet üzerinden dini bir meşruiyete dayanan Osmanlı Devleti’nden ayrıldığını gösteriyordu.³² Söz konusu kanun, Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi dilini Türkçe ve dinini İslam olarak tanımlamaktaydı. Nitekim, 1922’de Saltanat’ın kaldırılması ve 1923’te Cumhuriyet’in ilanından sonra da 1924’te Hilafet kurumu ortadan kaldırıldı. 1924 Anayasası ile devletin resmi dini olarak İslam’a yapılan referansın kaldırılmasını, milli bir eğitim sisteminin oluşturulmasını

³⁰ Yeğen, “The Kurdish Question in Turkish State Discourse”, s. 568.

³¹ Türkiye’de laiklik söylemi, bir yandan, devletin meşruiyet kaynağı bakımından dini değil seküler bir otoriteye dayanması anlamına gelirken; diğer yandan, Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden devletin dini kontrol etme amacını gizliyordu. Türkiye’de laiklik tartışmasının ayrıntılı bir incelemesi için bknz: Andrew Davison, *Secularism and Revivalism in Turkey: A Hermeneutic Reconsideration*, New Haven: Yale University Press, 1998.

³² Kirişçi ve Winrow, s. 93.

sağlayan ve dini eğitim sunan medreseleri ortadan kaldıran Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Mart 1924); şapka kanunu (Ekim 1925), tarikat, tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunu (Aralık 1925) ve Medeni Kanun (Ekim 1926) takip etti. Son olarak, 1926'da hicri takvim yerine miladi takvim ve 1928'de Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kabul edildi. Bütün bu reformların toplum için yarattığı en önemli çelişki, hızlı ve tepeden inme bir yöntem izlenerek gerçekleştirilmesiydi.

b. Türk Milliyetçiliği: Kapsayıcı (Asimile Edici) / Sivil mi? Dışlayıcı / Etnik mi?

1924 Anayasası'nın 88. Maddesi, "Türk" teriminin tanımını yapmaktaydı: "*Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir.*"³³ Bu tanımlama, kurulmaya çalışılan modern ulus-devletin dayanacağı kimliğin Türklük olduğunu gösteriyordu. Buna göre, bir etnik isim olan "Türk" terimi, bu dar bağlamını aşarak, din ve ırka bağlı olmadan bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını kapsayan bir nitelemeye dönüşüyordu. Atatürk'ün ünlü "Ne Mutlu Türküm Diyene!" deyişinde de görüldüğü gibi, Türklük terimi, doğal olarak sahip olduğu etnik bağlamını aşarak, farklı dini ve etnik kimliğe sahip vatandaşları gönüllü bir asimilasyona davet ediyordu. Aslında, yeni kurulan devlet söyleminde, milliyetçiliğin dışlayıcı-etnik türü yerine kapsayıcı (dolayısıyla asimile edici)-sivil (civic) türünün egemen olmasında etkili olan isim, Türk milliyetçiliğini formüle eden Kürt sosyolog Ziya Gökalp'ti.³⁴ Gökalp'in Türk milleti tanımlamasındaki vurgu, ırk değil, ortak kültür ve eğitim üzerineydi.

Teorik ve söylem düzleminde yürütülen bu sivil milliyetçiliğe rağmen, pratik alanda dışlayıcı bir milliyetçilik yürütülüyordu. İlk olarak, Türklük tanımlamasında İslam'ın konumu halen merkeziydi. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olan Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler, "sözde vatandaş" olarak görülüyor ve dışlanıyordu. İttihat ve Terakki döneminde yürütülen Türkcülük politikalarının bir devamı şeklinde; gayri-

³³ 1924 Anayasası, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (12 Ekim 2011)

³⁴ Taha Parla'ya göre, Kemalist Türk milliyetçiliğinin görünen yüzü Gökalp'in sivil milliyetçiliğinin arkasında, ırkçı ve etnik başka bir yüzü saklıydı. Gökalp ve Kemalistlerin milliyetçilik anlayışlarının karşılaştırılması için bkz: Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. Ayrıca bkz: Taha Parla ve Andrew Davison, *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey*, Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2004.

Müslümler, askeri okullardan ve birçok memurluk görevinden dışlandılar.³⁵ Benzer bir şekilde, Yunanistan ile Türkiye arasında 1930'da gerçekleştirilen nüfus mübadelesi sırasında, örneğin, Karaman'da ikamet eden ve Türkçe konuşan Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı arkaik bir topluluk, Müslüman olmadıkları gerekçesiyle yukarıda belirtilen Türklük tanımı içinde görülmemiş ve Yunanistan'a sürülmüştü.³⁶ Yine, İkinci Dünya Savaşı sırasında kazanılan haksız kazancı vergiye tabi tutmaya yönelik olarak çıkartılan Varlık Vergisi (1942), asıl olarak gayri-Müslimlere karşı kullanılacak, söz konusu vergiyi ödeyemeyenler dönemin faşizm modasına uygun olarak toplama kamplarına gönderilecekti.³⁷

Türklük tanımlamasında İslam'ın sahip olduğu bu merkezi konuma ek olarak, özellikle 1930'larla birlikte, ırk ve dile verilen önem yükselişe geçti. 1931'de kurulan Türk Tarih Kurumu, Türklerin Orta Asya'dan gelen ve Hitit ve Sümerliler de dahil olmak üzere birçok medeniyetin kurucusu olan savaşçı ve efendi bir ulus olduğunu savunan Türk Tarih Tezi'ni ortaya attı.³⁸ Benzer bir şekilde, 1932 yılında kurulan Türk Dil Kurumu, Türkçe'nin bütün dillerin temelini oluşturduğunu savunan Güneş-Dil Teorisi'ni yayımladı.³⁹ Türklerin, asker bir ulus olduğu mitiyle ("Her Türk Asker Doğar!") birleşen bu teoriler, Türk milliyetçiliğinin etnik yönünü açık bir şekilde gösteriyordu. Ayrıca, 1934'te çıkarılan ve Türk ya da Kürt göçmen toplulukları yerleşik hayata geçirmeyi amaçlayan İskan Kanunu, Türkiye'de yaşayan insanları ("(i) Türkçe konuşan ve Türk ırkından gelen, (ii) Türkçe konuşmayan ama Türk kültüründen çıkan ve (iii) ne Türkçe konuşan ne de Türk kültürüne ait olan" şeklinde) üç temel gruba ayırmaktaydı.⁴⁰ Nitekim, yine bu dönemde Kürtlerin aslında Türk ya da dağ Türkleri olduğunu savunan tarihi ve sosyolojik çalışmalar yayımlanmaya başladı. Örneğin, M. Şerif Fırat'ın 1945'te tamamladığı ve daha sonra Başbakan

---

³⁵ Kirişçi ve Winrow, s. 98.

³⁶ A.g.e., s. 98.

³⁷ Gayri-Müslimlere karşı yürütülen bu dışlayıcı politikalar, tek parti dönemi ile sınırlı kalmamış, devletin tutarlı bir politikasına dönüşmüştür. 6-7 Eylül olayları olarak bilinen, 1955'de İstanbul'da yaşayan gayri-Müslimlere karşı yapılan saldırılarda, dönemin hükümetini oluşturan Demokrat Parti'nin ve devlet kurumlarının merkezi bir rolü olduğu bilinmektedir. 6-7 Eylül olayları hakkında yazılmış bir doktora tezi için bkz: Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2005. Yine, 1964 Kıbrıs Bunalımı sırasında, 12 bin Yunan uyruklu Rum (ve bu kişilerin ailelerinden oluşan 28 bin kişi) sınır dışı edilecekti. Bknz: Hülya Demir ve Rıdvan Akar, *İstanbul'un Son Sürgünleri: 1964'te Rumların Sınır Dışı Edilmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

³⁸ Ayşegül Altınay, *The Myth of the Military Nation*, NY: Palgrave Macmillan, 2004, s. 20.

³⁹ A.g.e., s. 21.

⁴⁰ Kirişçi ve Winrow, s. 98 – 99.

Cemal Gürsel tarafından övgüyle sunulacak olan “Doğu İlleri ve Varto Tarihi” adlı çalışması, şu cümlelerle başlamaktaydı: “*Doğu illerimizin çeşitli bölgelerinde ve en çok dağ eteklerinde, sarp ve arızalı arazide ve yüce dağların çevirdikleri ova ve zengin yaylalarda yaşayan ve bugün çiftçilik ve koyunculukla geçinen eski Türk ve Türkmen aşiretler, bugün Kurmançi ve Zaza dilleriyle söyleştikleri için bunlara Kürt denilmektedir. Gerçekten Türk soyundan olan bu dağlı Türkler, ...*”⁴¹

c. Yeni Türkiye Cumhuriyeti’ne Karşı Kürt Ayaklanmaları

Bütün bu gelişmeler, 1924 ile 1938 yılları arasında, 16’sının Kürt aşiretleri tarafından gerçekleştirildiği, 18 ayaklanmanın ortaya çıkmasına neden oldu. Bu ayaklanmalar arasında, devlet yapılanmasının ve Kürt meselesinin evrimi açısından en can alıcı olanı, 13 Şubat 1925’te başlayıp 15 Nisan 1925’te lider kadrosunun idam edilmesiyle bastırılacak olan Şeyh Said ayaklanmasıydı. Bu ayaklanmanın kökenlerinde, 1923’te kurulan Kürt milliyetçi partisi *Azadi* vardı. Bu parti, muhalif sesleri barındırmayan ve Kürt bölgelerinin temsilcilerinin en az sayıda olduğu İkinci Meclis’e seçilemeyen Birinci Meclis üyelerinden oluşuyordu. *Azadi*, hükümetin ulus-devlet kurma projesine karşı ayaklanmak üzere, Zazaca konuşan Kürt aşiretlerini karizmatik bir dini lider olan Şeyh Said önderliğinde bir araya getirdi.⁴² Ayaklanma, söylem düzeyinde, kapatılan şeriat mahkemelerinin açılması gibi dini taleplere dayansa da, aslında dönemin Kürt milliyetçiliğinin bir ürünüydü. Devletin modern ulus-devlet kurma projesinin bütün temel ayaklarına (merkezileşme, Batılılaşma, laiklik ve Türk milliyetçiliği) karşı adem-i merkezileşme, gelenekçilik, din ve Kürt milliyetçiliğinin bir birleşimini temsil ediyordu.⁴³ Ancak, Koçgiri ayaklanmasında tam tersi olduğu gibi, Zazaca konuşan Sunni Kürtler tarafından başlatılan bu ayaklanma, bu kez Alevi Kürtler tarafından destek görmedi. Hükümet, isyanı bastırmak üzere çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ve kurulan İstiklal Mahkemeleri eliyle, ülkedeki bütün muhalefeti sindirdi. Örneğin, isyanın sorumluluğu Kazım

⁴¹ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Dördüncü Baskı, 1981, s. 11.

⁴² Kirişçi ve Winrow, s. 104.

⁴³ Şeyh Said ayaklanmasının dini niteliği arkasında görünmez hale gelen ayaklanmanın etno-sosyal yönünü açığa çıkarması bakımından, Kazım Karabekir’in bu dönemde yaptığı analiz yerindeydi: “*Mesele gerçi Kürtlük cereyanı fakat irtica şekil ve mahiyetindedir.*” Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, İstanbul: Emre Yayınları, 2. Baskı, 1995, s. 15.

Karabekir liderliğindeki Terrakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın üzerine atılacak ve parti kapatılacaktır.

Devlet söyleminde Şeyh Said ayaklanması, eski düzenin kalıntıları olan şeyhler ve aşiret liderleri tarafından çıkarılan irticai bir ayaklanmaydı ve temel amacı, Doğu'daki uygarlaşma ve ilerlemeyi engellemektir. Diğer bir deyişle, devlet söyleminde bu çatışma, Kürt kimliğine değil, batıl olanla rasyonel olanın, irtica ile ilerlemenin, şaki ile düzenin, kısaca eski ile yeninin arasındaki gerilime dayanıyordu. Kürt milliyetçi hareketi Hoybun tarafından çıkarılan 1930 Ağrı Dağı İsyanı ve 1937 Dersim isyanında da, devletin söylemi değişmedi.⁴⁴ Dönemin Cumhuriyet gazetesi, Seyid Rıza liderliğinde başlatılan Dersim isyanı hakkında şunları yazmaktaydı: *“Cumhuriyet rejiminin Tunceli’de yaptığı askeri bir operasyon değil, bizzat uygarlığın yürüyüşüdür.”*⁴⁵ “Uygarlığın” sözü edilen yürüyüşünün bölge halkı için sonuçları, hiçbir zaman onarılamayacak derecede büyük oldu; on binlerce Kürt hayatını kaybetti ve on binlercesi de Türkiye'nin batısına sürüldü.

---

⁴⁴ Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen, Dersim isyanının bastırılması için yapılan askeri operasyona katılmış ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu olmuştur. Gökçen'in hatıralarında, Atatürk'ün bu durum karşısındaki sözlerine yer verilmektedir: *“Seninle gurur duyuyorum, Gökçen. Sadece ben değil, bu olayı çok yakından izleyen bütün Türk ulusu, seninle gurur duyuyor. (...) Biz, bir asker-milletiz. Yediden yetmişe, kadın erkek, asker olarak yaratılmışız.”* Altınay, s. 13.

⁴⁵ Y. Nadi, *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1937, Yeğen, “The Kurdish Question in Turkish State Discourse”, s. 563. Benzer bir şekilde İsmet İnönü, Dersim İsyanı hakkında şunları söyleyecekti: *“Hükümet, iki yıldır Tunceli’de bir reform programı yürütüyor. Bölgenin uygarlaştırılması için, (...), bu program kapsamlı bir çalışmayı içeriyor. Bölgenin bazı aşiret liderleri, (...), bu programı hoş karşılamadı. (...) Ancak, reform programı ve Tunceli'nin uygarlaştırılması devam edecektir.”* A.g.e., s. 563.

Şeyh Said (1866 – 1925)

Seyid Rıza (1863 – 1937)

Atatürk ve Sabiha Gökçen Tunceli – Pertek Halkevi Önünde

ATATÜRK PERTEK HALKEVİNDE

3. 1950 – 1980 Yılları Arası Çok Partili Rejim ve Kürt Meselesi

a. Demokrat Parti, “Bölgesel Gerilik” Söylemi ve Kürt Meselesi

Tek parti döneminde çıkan 16 Kürt isyanının bastırılmasıyla, 1950'lere gelindiğinde geleneksel Kürt seçkinleri ya tasfiye edilmiş ya da ulus-devlet kurma projesi içinde asimile edilmiş durumdaydı. Örneğin, Şeyh Said'in idam cezasını veren İstiklal Mahkemesi üyelerinden biri, 1920 ile 1940 yılları arasında Urfa ve Adana mebusluğu yapan bir Kürt, Ali Saip (Ursavaş) idi.⁴⁶ Bu durum, 1920'lerden itibaren devletin, bir yandan Kürt ayaklanmalarını bastırırken diğer yandan ulus-devlet kurma projesine entegre edilmiş Kürt aşiret liderleri ve şeyhler aracılığıyla bölgedeki merkezi otoritesini güçlendirmeye çalıştığını gösteriyordu. Diğer bir deyişle, bölgenin feodal yapısı tasfiye edilmeye çalışılmıyor, dönüştürülerek ulus-devlet kurma projesine eklemleniyordu. 1950'de Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesiyle, “bölgesel gerilik” söylemi, Kürt meselesi üzerine olan devlet söylemine hakim olmaya başladı.⁴⁷ Bu söylem, geleneksel “irtica” ve “aşiretlerin direnişi” söyleminin üstü kapalı bir eleştirisi olsa da, Kürt meselesinin etno-sosyal yönü halen görmezden geliniyordu.

Türkiye için 1950'ler, yalnızca siyasal alanda çok partili hayata geçişin sağlandığı bir dönem değil; aynı zamanda, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısının da kökten bir dönüşüm geçirmeye başladığı bir dönemdi. DP, Türkiye'nin diğer bölgeleriyle olduğu gibi, Kürt nüfusunun ağırlıklı olarak yaşadığı bölgelerle siyasal patronaja dayanan bir ilişki geliştirdi. Bu bölgelerde, altyapı yatırımlarında görece artış ve güvenlik önlemlerinde görece azalma sonucu; kent yaşamı canlandı ve yaygın göçebe yaşam şeklinin yerini büyük toprak sahipliğine dayanan üretim biçimi almaya başladı. 1950'lerin ekonomik dinamizmiyle birleşen Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerdeki toplumsal dönüşümün, mevcut iktidar ilişkileri için iki çelişik sonucu

---

⁴⁶ 1920 ile 1950 yılları arasında Van mebusluğu yapmış bir Kürt Şeyhi İbrahim Arvas, anılarında Ali Saip hakkında şunları yazmıştır: “*Ne kadar baba oğul mahkumlar varsa, evvela babasının gözü önünde, oğlunu astırır, sonra babayı asardı. Bu hususta babanın feryadı figanları zerre kadar kalbine tesir etmezdi.*” Ertuğrul Kürkçü (ed.), “1960 – 70 Arasında Kürt Hareketi”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt. 7, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s. 2110.

⁴⁷ Yeğen, “The Kurdish Question in Turkish State Discourse”, s. 565.

oldu⁴⁸: İlk olarak, söz konusu ekonomik canlılık, bölgenin dört başı mamur gelişimi değil, bölgedeki emek gücünün ve sermayenin çevreden merkeze, yani Türkiye'nin batısına, doğru aktığı anlamına geliyordu. Diğer yandan, söz konusu dinamizmin yarattığı ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alan, yeni bir Kürt aktivizmine yol açacak olan bir Kürt aydınlar sınıfının doğmasına yol açıyordu.

b. 49'lar Olayı

1950'lerden itibaren Kürt meselesinin devletler üstü (trans-state) niteliği açık bir şekilde ortaya çıktı. 1959'da Bağdat hükümeti tarafından Türkmen ayaklanmasının kanlı bir şekilde bastırılması, Türkiye kamuoyunda Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtlerin bu olaydaki rolü üzerine şüpheler uyandırdı.⁴⁹ Niğde Milletvekili olan Asım Eren, "mukabele-i bilmişil" isteğinde bulunarak Meclis'te şu şekilde konuştu: "*Kürtler, Irak'ta soydaşlarımız Türkmenleri öldürdüler, biz de öldürülen Türkmen sayısı kadar Kürt öldürelim.*"⁵⁰ Bu ırkçı söylemin gerek yazılı basın gerekse mecliste dillendirilmesi, yukarıda bahsettiğimiz, yeni kuşak Kürt entelektüelleri tarafından "İleri Yurt" adlı günlük gazetede eleştirildi. Gazetede Musa Anter'in "Kıımıl"⁵¹ adlı Kürtçe şiirinin yayımlanması, basında "Kürt ayrılıkçılığının tehlikeli yükselişi" konulu haberlere neden oldu. Sonuçta, darbeden dört ay önce, Aralık 1959'da, 49 Kürt entelektüeli tutuklandı.⁵² 1960 darbesinin gerçekleşmesiyle⁵³ birçok siyasal hükümlü affedilmişti; ancak, 49'ların tutukluluk süresi mahkemenin sürdüğü 6 yıl boyunca devam ettirildi ve en sonunda 49'lar, delil yetersizliği yüzünden serbest bırakıldılar. Söz konusu 49 entelektüel, ilerideki Kürt siyasal hareketinin baş aktörleri olacaklardır.

⁴⁸ Kürkçü, s. 2110.

⁴⁹ Bu şüpheyi uyandıran, Irak Hükümeti ile Molla Mustafa Barzani arasında 1958 – 59 yılları arasındaki iyi ilişkilerdi.

⁵⁰ A.g.e., s. 2110.

⁵¹ Şiirin en çok tepki çeken satırı, şuydu: "*Üzülme bacı, seni kııımdan kurtaracak kardeşlerin yetişiyor artık.*" A.g.e., s. 2111.

⁵² "49'lar Olayı" olarak bilinen bu olayda, tutuklanan 3 kişiden ikisinin serbest bırakılması ve birinin de ölmesi üzerine, sayı 52'den 49'a düşmüştür. MİT'in bu kişilerin asılması yönündeki önerisi karşısında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar "*Asalım ve İstanbul'da Taksim meydanında bir hafta sallandıralım, benzerlerine de ibret olsun*" derken; Başbakan Adnan Menderes, ABD'den yardım alınabilmesi için, idamların komünist harekete karşı olarak gerçekleştirildiğinin belirtilmesini istiyordu. Yalnızca, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 49'ların asılmasına karşı çıkıyor ve uluslararası arenada Türkiye'nin imajının bozulacağından endişeleniyordu. A.g.e., s. 2112.

⁵³ 1960 darbesi, Kürtçe köy isimlerinin Türkçe isimler ile değiştirilmesi uygulamasını da beraberinde getirecekti. Kirişçi ve Winrow, s. 107.

1980 öncesi Kürt hareketi açısından temel nitelikte olan bir örgüt, 1965 yılında Türkiye toprakları içinde bir Kürt federasyonunun oluşturulması hedefi ile kurulmuş ve Barzani'ye yakınlığı ile bilinen Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'dir.⁵⁴ (TKDP) Partinin önde gelen isimleri arasında; 1966 yılında faili meçhul bir şekilde öldürülen Faik Bucak, tutuklanan 49'lar grubundan olan Said Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) tarafından (Dr. Şivan kendi sol kanat örgütlenmesini kurduğu için) Kuzey Irak'ta öldürülen yine 49'lar grubundan Said Elçi ve 2011 genel seçimlerinde Diyarbakır'dan bağımsız milletvekili olan yine 49'lar grubundan Şerafettin Elçi sayılabilir.

c. Son Kürt EşkİYaları

Tüm bu iç ve dış gelişmeler, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde güvenlikleştirme politikalarına yeniden ağırlık verilmesine yol açtı. Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde eşkıyalık, 1950'lerden itibaren tekrar yükselişe geçmişti.⁵⁵ Bölgede yaşayan köylülerin yardım talep eden dilekçelerine karşılık devlet, eşkıya avı üzerinden bölgenin güvenlikleştirilmesi için önlemler almaya başladı. Alınan önlemler, asıl olarak, bölge halkının silahsızlandırılması ve komando birliklerinin oluşturularak düzenli köy baskınlarının yapılması oldu.⁵⁶ Bu süreçte devletin temel hedefi, eşkıyalığın tasfiyesinden daha çok, göçerler olarak bilinen göçebe Kürt köylülerinin dağıtılmasıydı. Göçerler, merkezi denetim ve hizmetten uzak doğası ve Yezidiler gibi heretik dini inanışlar ile kaçakçılık gibi illegal geçim kaynaklarını içinde barındıran yapısıyla bölgenin merkezi kontrolü açısından kendiliğinden bir tehdide dönüşmüştü. Bu dönemde yaşamış bazı eşkıyalar (örneğin Mehmet İhsan Kilit, namı diğer Koçero), bölge halkı tarafından efsaneleştirilmiş, basit soygunculardan modern Robin Hood'lara dönüştürülmüşlerdir. "Koca devlete kafa

---

⁵⁴ Aliza Marcus, *Blood and Belief*, NY: New York University Press, 2007, s. 20.

⁵⁵ 1950'lerde yükselişe geçen ve ilk örgütlü Kürt hareketlerinin ortaya çıktığı 1970'lerin sonuna kadar varlığını sürdüren modern Kürt eşkıyalığı üzerine hiçbir akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu konuda, yakında Fransızca olarak yayımlanacak bir çalışma için, bkz: Ahmet Özcan, "Last Kurdish Bandits in Modern Turkey: An Analysis of the "Spontaneous" Individual Uprisings Against the Turkish Nation-State in the Form of Banditry", *Hommes et Sociétés*, 2012.

⁵⁶ Bu baskınlarda, göçer Kürt köylüleri baskı altına alınmış, ülkeyi terk etmeleri için işkencelere maruz kalmışlardır. 1970 yılında Milliyet gazetesindeki "Acılı Doğu" yazı dizisinde İsmail Cem, bu köylülerle yaptığı röportajları yayımlamıştır. Bknz: İsmail Cem, "Acılı Doğu I – II", *Milliyet*, 14/15-06-1970, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>

tutan eşkıya” imajını yıkabilmek için devlet, yakalanan eşkıyaların zincirler içindeki fotoğraflarını, basına dağıtmaya başlayacaktır.

d. Türkiye İşçi Partisi ve Kürt Meselesi

Komando baskınları ile gündeme gelen Kürt meselesi (o zamanki ismiyle “Doğu Sorunu”), ilk olarak, Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından dillendirilmiştir. İçerisinde yer alan ve “Doğulular” olarak bilinen grubun etkisinin de bir sonucu olarak, TİP’in parti programında Kürt meselesinin hem kültürel hem de ekonomik haklar boyutu yer almıştır.⁵⁷ Ayrıca, TİP milletvekilleri, Doğu’da kapsamlı bir toprak reformunun gerçekleştirilmesi için mecliste sayısız öneriler sunmuşlardır.⁵⁸ Yine TİP, komando operasyonları ve basındaki hakim ırkçı söylemi protesto için 1967’de yapılan ve büyük ses getiren “Doğu Mitingleri”ni örgütlemiştir. Bu mitinglerde taşınan pankartlar şunlardı: “*Batı ’ya medeniyet, Doğu ’ya cehalet, neden?*”, “*Jandarma değil, öğretmen istiyoruz!*”, “*Karakol değil, okul istiyoruz!*”, “*Dilimize hürmet ediniz!*”, “*Bazoka değil, fabrika istiyoruz!*”, “*Petrol, bakır, krom bizde, yaşamak sizde!*”, “*Savaşta Doğulu vurur, Barışta Doğulu vurulur!*”, “*Bize mağara, onlara villa!*”, “*Bana bak arkadaş! Birlik Eşitlik ile olur!*”, “*Bir gün biz de güleceğiz!*”⁵⁹ Ayrıca, örgütlü Kürt hareketi için ilk adım niteliğinde olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) da, TİP içindeki “Doğular” grubu tarafından 1969 yılında kurulmuştur. Son olarak, DDKO’nun TİP’in 4. Kongresi’nde (1970) kabul ettirdiği ve partinin kapatılmasına yol açacak “Halklar Tasarısı”, “*Türkiye ’nin doğusunda, Kürt halkı yaşar*” cümlesiyle başlayarak Kürt kimliğinin tanınmasını talep etmekteydi.⁶⁰

⁵⁷ Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi*, Cilt. 3, İstanbul: BDS Yayınları, s. 64.

⁵⁸ Turhan Salman, *TİP Parlamentoda (1963 – 1966)*, İstanbul: Tüstav Yayınları, 2004, s. 193.

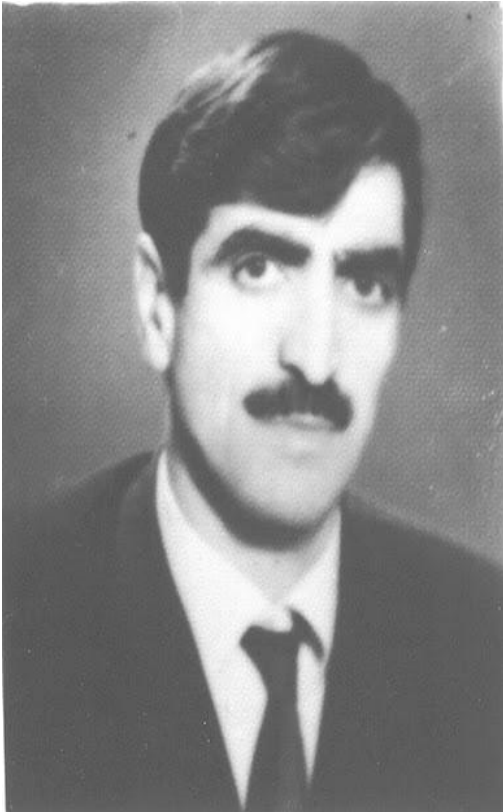
⁵⁹ Kürkçü, s. 2129.

⁶⁰ Tasarının tam metni için, bkz: M. Yegen, *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 166 – 167.

49'ların Yargılanması

Said Elçi (1925 – 1971)

Musa Anter (1920 – 1992)

4. 1980'lerden Bugüne PKK Ekseninde Kürt Meselesi

a. Örgütün Kuruluş Süreci

1970'lerin radikal siyaset ortamı içinde, Marksist-Leninist bir etikete sahip olan en azından 12 Kürt ayrılıkçı grup oluşmuştu. Bunların arasında PKK (Partiya Karkerên Kürdistan – Kürdistan İşçi Partisi), Abdullah Öcalan liderliğinde Kasım 1978 yılında kurulmuştur.⁶¹ Örgütün kökeni, Öcalan'ın Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenci olduğu yıllara kadar izlenebilir. Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürüldüğü Kızıldere olayını protesto ettikleri için Mart 1972'de tutuklanan üniversite öğrencileri arasında Öcalan da bulunmaktadır ve kendisinin, silahlı ve illegal mücadeleyi içeren radikal sol söylem ve doktrini, bu tutukluğu süresinde benimsediği bilinmektedir.⁶² Daha sonra Öcalan, 1975'te kapatılacak olan Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği (ADYOD) yoluyla, örgütlenme çalışmaları yapar.⁶³ Yine de, dönemin Kürt aktivistleri tarafından Öcalan ya desteklenmemekte ya da hiç tanınmamaktadır. 1977'de Diyarbakır'da yapılan bir toplantı sonucu ortaya çıkan "Kürdistan Devrimi'nin Yolu" belgesi, 1978'de kurulan örgütün programına dönüşecektir. Bu programa göre, örgütün temel amacı, bağımsız ve Marksist-Leninist bir Kürdistan'ın kurulmasıdır.⁶⁴ Örgütün yaptığı küçük çaplı operasyonlar ve örgütlenme çalışmaları, 1980 darbesiyle kesintiye uğramış ve örgütün lider kadrosu yurt dışına kaçmıştır.

b. PKK Saldırıları ve Süreğiden Çatışma Sürecinin Bilançosu (1984 - ....)

PKK'nın Ağustos 1984'te Eruh ve Şemdinli'deki askeri tesislere yönelik olarak gerçekleştirdiği ilk saldırısından bugüne uzanan süreç, Türkiye'nin Kürt meselesi tarihinin en kanlı dönemini oluşturmaktadır. Genelkurmay eski Başkanı İlker Başbuğ'un yaptığı açıklamaya göre, 1984 ile 2008 yılları arasında öldürülen PKK'lı

---

⁶¹ Kirişçi ve Winrow, s. 110.

⁶² Marcus, s. 23.

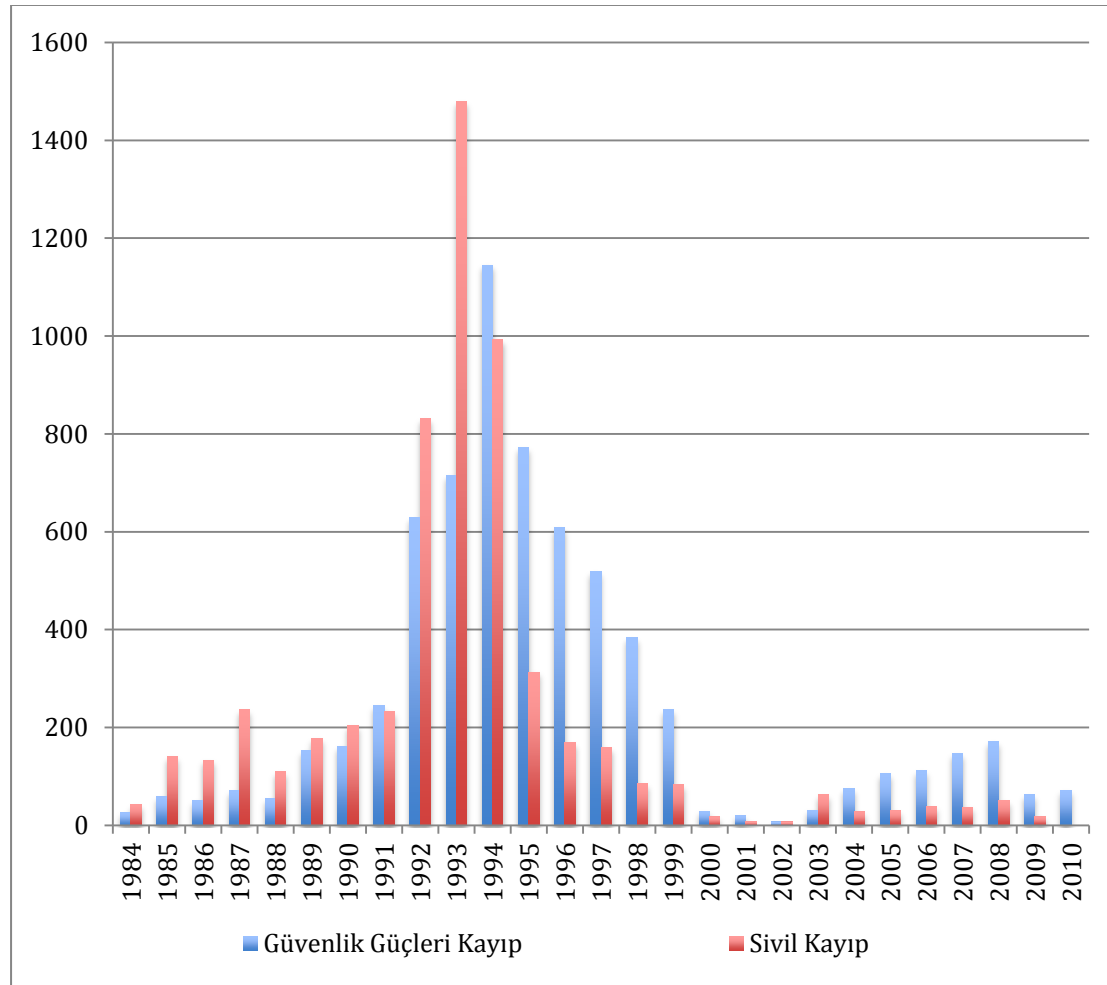
⁶³ A.g.e., s. 28.

⁶⁴ Kirişçi ve Winrow, s. 110.

sayısı 32 bin, yaralı ya da sağ yakalanan PKK'lı sayısı ise 14 bin. Bu dönemde yaşanan sivil kayıp, 5 bin 560 iken Türk Silahlı Kuvvetleri ve güvenlik güçlerinden bu çatışma sonucu ölenlerin sayısı, 6 bin 482.⁶⁵

1984 ile 2010 yılları arasında yaşanan sivil ve askeri kayıpları gösteren aşağıdaki tablo, PKK ile devlet arasındaki çatışma sürecinin dönüşümü hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. İlk olarak 1990'lar, söz konusu çatışmanın en kanlı dönemini oluşturmaktadır. Örneğin, yalnızca 1992 ile 1995 yılları arasındaki üç yıllık dönemde (3.376'sı sivil, 10.102'si PKK'lı ve 2.775'i güvenlik görevlisi olmak üzere) toplam 16.613 insanımız hayatını kaybetmiştir. Bu dönem içinde Türkiye toplumu, Türk-Kürt etnik ayrımına dayanan hızlı bir kutuplaşma sürecine girmiştir.

Tablo II: 1984 ile 2010 Yılları Arasında PKK ile Yaşanan Çatışma Sonucu Verilen Güvenlik Güçleri ve Sivil Kayıplar

⁶⁵ “Bir Dönemin Acı Bilançosu”, *Hürriyet* – 16.09.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9914612.asp?gid=0&srid=0&oid=0&l=1> (05.10.2011)

PKK'nın bu dönem içinde gerçekleştirdiği saldırılar; yalnızca askeri değil, aynı zamanda yoğun bir şekilde ekonomik ve sivil hedefleri de kapsamıştır. Ekonomik ve sivil saldırılarda amaçlanan, turizm gibi devletin önemli gelir kaynaklarına darbe vurmak, kamu hizmetlerini engelleyip devletin bölgedeki varlığını zayıflatmak⁶⁶ ve ülkenin batısındaki büyük şehirleri de kapsayan bir güvensizlik ortamı yaratmaktır. Nitekim, bütün bu saldırılar yoluyla PKK'nın ulaşmaya çalıştığı temel hedef, devletin elindeki meşru şiddet tekeline kıırarak kendisini bölgede alternatif bir otorite kaynağı olarak sunmaktır.

c. Devletin PKK'ya Karşı Mücadelesi ve Olağanüstü Hal Süreci (1987 – 2002)

Devletin 1990'lar boyunca, PKK tehdidine karşılık olarak ortaya koyduğu tepki, asıl olarak askeri düzeyde kalmış, Kürt meselesi uzun süre yalnızca bir terör meselesi olarak anlaşılmıştır. Bu dönemde devlet yetkilileri, Türkiye'nin bir Kürt sorunu olmadığını, yalnızca terör sorunu olduğunu savunmuş; PKK'nın var oluşunu borçlu olduğu ve başvurduğu şiddetin meşruiyetini sağlayan Kürt meselesinin tarihsel ve sosyolojik arka planını görmezden gelip Kürt gerçekliğini inkar etme yoluna gitmişlerdir. Örneğin, bugün Diyarbakır bağımsız milletvekili olarak mecliste yer alan Şerafettin Elçi, bir röportajında "*Türkiye'de Kürtler vardır, ben bir Kürdüm.*" dediği için 1981'de askeri mahkeme tarafından 1 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁶⁷ Benzer bir şekilde, Türkiye'de yaşayan Kürtler üzerine çalışan ilk sosyologlardan biri olan İsmail Beşikçi'nin 36 kitabının 32'si yasaklanmış ve yazar çalışmalarından ötürü, 1980 darbesi öncesi ve sonrası, çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Bu inkar politikası karşısında Kürt gerçekliğinin devlet yetkilileri seviyesinde ilk tanınışı, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olarak Haziran 1989'da kendisinin Kürt kökenli olduğunu açıklamasıyla gerçekleşmiştir. Nitekim, Kürt gerçekliğinin devlet nezdinde nihai kabulü sürecinde önemli bir ön adım olan bu açıklama, 1983'te Kürtçe üzerine koyulan yasağın 1991'de kaldırılmasının yolunu açmıştır.⁶⁸

---

⁶⁶ Devletin bölgede sunduğu eğitim hizmetleri, PKK'nın 1990'lar boyunca yaptığı saldırıların bir diğer hedefini oluşturmuştur. Yalnızca, 1984 ile 1994 yılları arasında, PKK tarafından 128 öğretmen öldürülmüş, bölgede yaşanan güvensizlik sonucu 1992 ile 1994 yılları arasında 5.210 okul kapanmıştır. Kirişçi ve Winrow, s. 128.

⁶⁷ A.g.e., s. 111.

⁶⁸ A.g.e., s. 111, 113.

19 Temmuz 1987’de ilan edilen ve sürekli yenilenerek 30 Kasım 2002 yılına kadar 8 ana ve 3 komşu ilde yürürlükte kalan Olağanüstü Hal (OHAL) uygulaması sonucu; Güneydoğu Anadolu Bölgesi, temel insan haklarının sistematik olarak ihlal edildiği, bir yandan PKK bir yandan da varlığı devlet yetkilileri tarafından kabul edilmemiş kontrgerilla ve paramiliter yapılar tarafından işlenen yüzlerce cinayetin faili meçhul olarak kaldığı⁶⁹, binlerce köyün burada PKK, orada devlet eliyle boşaltılıp yakıldığı ve on binlerce insanın hayatını kaybettiği kanlı bir sürecin içine sürüklenmiştir. Yasaların ve temel hak ve özgürlüklerin askıya alındığı bu 15 yıllık OHAL sürecinde, devletin PKK’ya karşı verdiği mücadelede kullandığı ve Nisan 1985’te kurulan koruculuk sistemi, yine birçok insan hakları ihlallerine yol açmıştır.⁷⁰ Koruculuğu kabul etmeyen köyler ya da aşiretler, PKK taraftarı olarak anlaşılıp baskı altına alınırken bazı korucu aşiretlerinin, tıpkı PKK gibi, silah ve uyuşturucu kaçakçılığında rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde, devlet yetkililerinin, PKK’ya karşı mücadelede, Hizbullah’ın bölgedeki varlığını ve faaliyetlerini görmezden geldiği ve kimi zaman desteklediği bilinmektedir.

d. PKK’nın Dönüşüm Süreci: “Bağımsız Kürdistan” İdealinden “Demokratik Özerklik” Tezine

Gazeteci Kadir Gürsel’in, 1995 yılında PKK tarafından kaçırıldığı 26 günlük deneyimini anlattığı “Dağdakiler” adlı çalışmasından çıkan en temel sonuç, PKK’lıların devletleşmek, ordulaşmak ve savaşmak kavramlarına yükledikleri neredeyse mistik anlamlardır.⁷¹ Ancak, Öcalan’ın yakalanıp Türkiye’ye getirildiği 1999 yılından sonra hem örgüt hem de PKK’lılar bağlamında tam da bu üç temel konuda önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Öcalan, 2004 yılında İmralı hapisanesinde yazdığı “Bir Halkı Savunmak” kitabında, PKK’nin bir özeleştirisini sunmuş ve açıkça Kürt siyasal mücadelesinde temel bir dönüşümün gerekliliğini savunmuştur. Öcalan’a göre, 1970’lerin Türk solundan bir miras olarak, PKK’nin

⁶⁹ Çatışmanın doruğa çıktığı dönemde sürekli silahların susması için yazan ve konuşan bir Kürt aydını olan Musa Anter’in “derin devlet” olarak bilinen JİTEM yapılanması eliyle öldürülmesine birinci elden tanıklık eden belge niteliğinde yazılmış bir roman için bkz: Orhan Miroğlu, *Dijwar*, İstanbul: Everest Yayınları, 3. Basım, 2009.

⁷⁰ Kirişçi ve Winrow, s. 129.

⁷¹ Kadri Gürsel, *Dağdakiler*, İstanbul: Metis Yayınları, Beşinci Basım, 2004, s. 63 – 64.

temel ikilemi, iktidara, dolayısıyla devlete ve devletleşmeye olan saplantısıydı.⁷² Söz konusu saplantı şimdi, demokrasiye olan bir inançla değiştirilmeliydi.⁷³ Öcalan'ın bu eleştirisi, PKK'nin "demokratik yeniden yapılanma" teziyle bir dönüşüm sürecine girmesi ve önceki siyasal hedeflerini (iktidar ve devlet) ve bu hedeflere ulaşmak için kullandığı temel araçları (meşru müdafaa hakkı saklı tutulmak kaydıyla savaş) reddetmesiyle sonuçlandı.⁷⁴ Öcalan'ın yakalandığı 1999 yılından 2005 yılına kadar, PKK'nin ideolojik ve örgütsel yapısı dönüştürüldü ve PKK tarafından tek taraflı bir ateşkes ilan edildi. (Bu gelişmeler ışığında, bkncz: Tablo II) Kürt hareketinin devlet ve toplumun dışında bulunan "3. Alan" olarak sivil toplum alanında mücadelesini sürdürmesi önerisi, Öcalan'ın 21. Yüzyılın bir demokrasi yüzyılı olacağı ve hem Türkiye devletinin hem de PKK'nin çağın bu karşı konulamaz eğilimine ayak uydurmak durumunda kalacağı öngörüsüne dayanıyordu. Ancak, devletin geleneksel Kürt politikasında herhangi bir temel değişiklik olmayacağını anlaşıldığını savunan PKK, 1 Haziran 2005'te silahlı mücadelenin yeniden başladığını duyurdu.⁷⁵ 2002 yılından beri iktidarda yer alan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) başlattığı, aşağıda ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz, Demokratik Açılım süreci tıkanınca, devlet ile PKK arasındaki çatışma yeniden şiddetlenmeye başladı. Nitekim, 2011 yılı, hem PKK'nın saldırılarının yoğunlaştığı hem de devletin gerek askeri gerekse (KCK adı altında yürütülen) hukuki operasyonlarının tırmanışa geçtiği bir yıl oldu.

---

⁷² Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, Wêşanen Serxwebun 135, Haziran 2004, s. 270.

⁷³ A.g.e., s. 268 – 273.

⁷⁴ Bkncz: İrfan Aktan, "PKK Uzun Bir Savaşa Hazırlanıyor", *Birikim*, 224, Aralık 2007, s. 17 – 28. Söz konusu dönüşüm çerçevesinde PKK, 2002 yılında kendini feshederek "Kürdistan Demokratik Özgürlük Kongresi" (KADEK), 2003 yılında da "Halk Kongresi" (Kongra-Gel) ismini almıştır. Yine, 7. Kongresi'nde bağımsız bir Kürdistan fikrinden vazgeçildiği duyurulmuştur.

⁷⁵ Ayrıca, Öcalan'ın "demokratik cumhuriyet tezi", bütün bölge ülkelerdeki Kürtleri kapsayan çok daha kapsamlı bir projeye "demokratik özerklik tezi" ile değiştirildi. A.g.e., s. 21 – 22.

5. Kürt Sorununun Çözüm Sürecinde Siyasal Alanda Atılan Adımlar: Parlamenter Demokrasi ve Kürt Meselesi

a. Turgut Özal ve Kürt Gerçekliğinin Devlet Yetkilileri Seviyesinde İlk Tanınışı

Kürt sorunu ve kimliğinin reddine dayanan geleneksel devlet politikasını tersine çeviren ilk devlet adamı, Turgut Özal'dır. Nitekim, Kürt gerçekliğinin devlet yetkilileri seviyesinde ilk tanınışı, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olarak Haziran 1989'da kendisinin Kürt kökenli olduğunu açıklamasıyla gerçekleşmiştir. Bu açıklamanın, 1983'te Kürtçe üzerine koyulan yasağın 1991'de kaldırılmasını sağlayacak sürecin önünü açtığı söylenebilir. Daha önemlisi, Cumhurbaşkanı sıfatıyla Özal, Mart 1991'de Kuzey Irak'taki Kürt liderlerle görüşmeler yapılmasını sağlamış ve Kürt sorununun Türkiye kamuoyunda açıkça tartışılmasını savunmuştur. Benzer bir şekilde, Nisan 1992'de Özal, Kürtçe radyo ve televizyon yayını yapılmasını ve okullarda ikinci bir dil olarak Kürtçe'nin öğretilmesini savunmuştur.⁷⁶ Nitekim, Özal'ın 1993'teki ölümü, Kürt meselesinin demokratik yolla çözümü konusundaki umutları zayıflatacaktır.

b. DYP – SHP Koalisyon Hükümeti, HEP Geleneği ve Yemin Krizi

Kasım 1991'de Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) oluşturduğu koalisyon hükümeti, Kürt meselesinin gelişiminde bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Ekim 1991 seçimlerine Halkın Emek Partisi (HEP) ile giren SHP, ilk kez açıkça Kürt meselesinde belli bir siyasal ajandaya sahip olan HEP üyesi 22 Kürt milletvekilinin meclise girmesini sağlamıştır.⁷⁷ Ancak, 6 Kasım 1991'de mecliste yapılan milletvekili yemin töreninde HEP üyesi Kürt milletvekilleri, yeminin "ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğü" ile ilgili kısmını okumayı reddederek siyasal bir krize yol açmıştır.⁷⁸ Bu siyasal krizin, Kürt sorununun çözümünde diyalog

⁷⁶ Kirişçi ve Winrow, s. 137.

⁷⁷ A.g.e., s. 137.

⁷⁸ Yemin törenine başında sarı, kırmızı ve yeşil bir bantla katılan ve Türkçe başladığı yemini Kürtçe "Ez vê sondê li ser navê gelê kurd û tirk dixwîm" ("Bu yemini Türk ve Kürt halklarının kardeşliği adına ediyorum.") cümlesiyle tamamlayan Leyla Zana, grup arkadaşları Hatip Dicle, Selim Sadak ve Orhan Doğan ile birlikte, 1994 yılında dokunulmazlıkları kaldırılarak tutuklanmış ve 15 yıl hapis

imkanını yok ettiği ve çatışmanın her iki tarafında da tutucu ve uzlaşmaz kesimleri güçlendirdiği söylenebilir. Benzer bir şekilde, seçim programında koruculuk sistemini ve OHAL uygulamasını ortadan kaldıracacağı sözünü veren SHP'nin DYP ile kurduğu koalisyon hükümeti, OHAL uygulamasını uzatma kararı alınca; HEP ile SHP (yani Kürt milliyetçileri ile sosyal demokrasi) arasındaki diyalog olasılığı da ortadan kalkmıştır. Nitekim, Kürt meselesi çerçevesinde parlamentoda yaşanan kutuplaşma, HEP'in Haziran 1993'te kapatılmasına neden olacaktır.⁷⁹ Trajikomik boyutlara ulaşacak parti kapatma süreci (HEP'ten sonra sırasıyla Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Demokrasi Partisi (DEP), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)), %10'luk seçim barajı ve bahsi geçen Kürt siyasetçileri üzerindeki baskılar yoluyla, Kürt milliyetçilerinin mecliste temsil edilmesi engellenmeye çalışılacaktır.

c. Kürt Meselesinde Geleneksel Çizgi: DYP, MHP, DSP ve ANAP

AK Parti'nin tek başına iktidar olacağı 2002 yılına kadar siyasal partiler, parlamenter demokratik alanda Kürt meselesi konusunda farklı siyasal tavır ve pozisyonlara sahiptiler. DYP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Demokratik Sol Parti (DSP), Kürt meselesinde geleneksel çizgiyi temsil ediyorlardı. Türkiye'de Kürt sorunu olmadığı, yalnızca terör sorunu olduğu söylemi üzerine dayanan bu geleneksel çizgi, asıl olarak Başbakan Tansu Çiller ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından temsil edildi. Örneğin, 37 yıldır Demirel ile siyaset sahnesinde yer alan Şeyh Said'in torunu Abdülmelik Fırat, muhafazakar Kürt oylarını almayı başaran DYP'nin Kürt meselesinde takındığı gittikçe gelenekselleşen çizgi dolayısıyla, Şubat 1994'te partiden ayrılacaktı.⁸⁰

Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi (ANAP) ise 1990'ların yükselen çatışma ortamı içinde, Özal'ın Kürt meselesinde takındığı cesur radikal

---

cezasına çarptırılmışlardır. Ayrıca, 12 Nisan 1995'te yurtdışına kaçan 6 DEP eski milletvekili, "Sürgündeki Kürt Parlamentosu"nu oluşturmuştur. A.g.e., s. 138. 2004 yılında serbest bırakılan Leyla Zana, son genel seçimlerde ise bağımsız milletvekili olarak meclise girmiştir.

⁷⁹ A.g.e., s. 137.

⁸⁰ A.g.e., s. 143.

tavırdan uzaklaşmaya başladı. Kirişçi ve Winrow, ANAP'ın Kürtlerin kültürel haklarını destekleyen çizgi ile resmi devlet politikası arasında gidip geldiğini belirtmektedir.⁸¹ Gerçekten de ANAP lideri Mesut Yılmaz, bir yandan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) yayımladığı, Kürt meselesinin çözümünde liberal reformlar öneren raporu sert bir dille eleştirirken diğer yandan Kürt sorununun askeri değil, siyasal yolla çözümlenebileceğini savunmuştur.⁸² Sonuç olarak, Özal döneminde Kürtler arasında yüksek bir popüleriteye sahip olan ANAP'ın seçim başarısı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gittikçe düşecekti.

15 Şubat 1999 tarihinde yakalanarak Türkiye'ye getirilen Abdullah Öcalan hakkında, 29 Haziran 1999 tarihinde TCK'nın 125. Maddesi uyarınca Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından idam cezası verilmiştir. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuran Öcalan'ın infazı gerçekleştirilmemiş, 3 Ağustos 2002 tarihinde de Avrupa Birliği Uyum yasalarının kabulü kapsamında MHP'nin muhalefetine rağmen savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında idam cezası kaldırılmıştır. 2006 yılında ise idam, tüm suçlar için kaldırılacaktır.

d. Kürt Meselesinde Yeni Çıktılar: CHP, Refah Partisi ve Cem Boyner'in Yeni Demokrasi Hareketi

Şubat 1995'te birleşecek olan SHP ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Kürt meselesinde benzer bir siyasal tavra sahipti. Bu tavra göre, Kürt sorunu askeri değil, siyasal bir çözüme muhtaçtı. Deniz Baykal liderliğindeki CHP, siyasal programında Kürt sorunun çözümü konusunda ilk kez dillendirilen öneriler de sunmaktaydı; ancak, CHP'nin Kürt meselesindeki bu eleştirel tavrı, 2002 yılından itibaren ana muhalefet partisi olduğu ve Kürt meselesinde geleneksel devlet politikasını savunduğu resimle çelişecekti. CHP'nin 2011 yılında yayımladığı ve Kürt meselesinin ekonomik boyutunu öne çıkaran “Doğu ve Güneydoğu Anadolu: Ekonomik Kalkınma ve Stratejik Hedefler” raporu⁸³, bölgenin ekonomik olarak gelişmesi için somut adımlar

---

⁸¹ A.g.e., s. 143.

⁸² A.g.e., s. 143.

⁸³ Bknz: “Doğu ve Güneydoğu Anadolu: Ekonomik Kalkınma ve Stratejik Hedefler”, *Cumhuriyet Halk Partisi Bilim, Yönetim ve Kültür Platformu*, No: 4, Mart 2011, <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/dogu-guneydogu.pdf>

önermektedir. Bu adımlar, bölgeye yönelik bir kamu yatırım seferberliği başlatmayı, böylece özel sektör yatırımlarının da bölgeye yönelmesini sağlamayı vaat etmektedir. Bu yatırımlar; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tamamlanması, hayvancılık sektörünün geliştirilmesi, alt yapı çalışmaları ve istihdam yaratmaya yönelik çeşitli kamu yatırımları, özel sektör yatırımları için çeşitli teşvik politikaları, demiryolu ve madencilik yatırımları ile petrokimya, güneş enerjisi, şeker pancarı ve şeker sanayi yatırımlarını içermektedir. Ancak, CHP'nin Kürt meselesine getirdiği ekonomik temelli bu çözüm önerilerinin, bölgede istikrar ve barışın sağlanmasıyla gerçekleştirilebileceği ve CHP'nin meselenin siyasal çözümü konusunda sessiz ve kısır kaldığı açıktır.

Cem Boyner liderliğindeki Yeni Demokrasi Hareketi (YDH), Kürt meselesinde kamuoyunda büyük yankılar uyandıran bir çıkış yapmıştır. Boyner'e göre, siyasal bir çözüme muhtaç olan Kürt meselesini terör sorunundan ayırmak gerekiyordu. Boyner, ortada bir Kürt sorunu olmadığını, Kürt kimliğini bir türlü kabul edemeyen Türklere ötürü, bir Türk sorunu olduğunu savunmuştur.⁸⁴ YDH, Kürtlerin kültürel haklarının tanınması, yerel yönetimlerin eğitim, kültür ve sağlık alanlarında sahip oldukları yetkilerin genişletilmesi ve Kürt meselesinin (federatif – üniter tartışması dahil olmak üzere) kamuoyunda açıkça tartışılmasını savunmasına rağmen, hem genel olarak Türkiye'de (oyların %0.5'i) hem de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde (oyların %1 ile) açık bir seçim başarısızlığı yaşamış ve kapanmıştır.⁸⁵ Türkler ile Kürtler arasındaki İslami bağı vurgulayan bir siyasal söylem geliştiren Refah Partisi (RP) ise Kürt nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı bölgelerde yüksek oylar almıştır. RP'nin Kürt kimliğinin reddine dayanan devletin geleneksel politikasını eleştirisi AK Parti'ye önemli bir siyasal mirası olacaktır.

Özal ve Boyner dışında Kürt meselesini kamuoyu gündemine getiren, sivil toplum kuruluşları ve işadamları da oldu. Doğu Ergil, TOBB desteğiyle 1995'te bir Kürt raporu hazırlamış, raporu 2005 ve 2008 yıllarında yaptığı çalışmalarla genişletmiş ve temel olarak çözümün PKK'da değil, bölge halkında olduğunu

---

⁸⁴ Kirişçi ve Winrow, s. 146.

⁸⁵ A.g.e., s. 146.

savunmuştur.⁸⁶ Ayrıca, Sakıp Sabancı, İshak Alaton ve Halis Komili gibi ünlü işadamları, Kürt meselesinin siyasi ve ekonomik çözümü konusunda çeşitli öneriler getirmişlerdir.

e. AK Parti İktidarı ve Demokratik Açılım Süreci

2002 yılında iktidara gelen AK Parti, Kürt sorununun çözümünde yeni ve iddialı bir adım olan “Demokratik Açılım” sürecini başlatmıştır. Kürt sorununda devletin geleneksel inkarcı politikasının açık bir eleştirisine dayanan bu süreç, Kürt sorunun demokratikleşme ile çözüleceği, böylece hem PKK terörünün dayandığı sosyolojik alt yapının ortadan kaldırılacağı hem de Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğini de garanti altına alacak olan ileri demokrasinin kurulacağı fikrine dayanmaktadır. Bu çerçevede AK Parti iktidarı, Kürt sorununda ilk olma özelliği taşıyan politikalar üretmeye başlamıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen en önemli yenilik, Kürtçenin özgülleştirilmesi konusundadır⁸⁷:

- i. Vatandaşların çocuklarına Kürtçe isim koymaları yasağı ortadan kaldırılmıştır.
- ii. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki yerleşim birimlerine özgün Kürtçe isimleri teslim edilmiştir.
- iii. Farklı dil ve lehçelerin öğretilmesine yönelik kursların açılmasına izin verilmiştir.
- iv. Türkçe dışındaki dillerde, radyo ve televizyon yayın yasağı kaldırılmış; Kürtçe yayın yapan devlet televizyonu, TRT 6, kurulmuştur.

---

⁸⁶ Bknz: Doğu Ergil, *Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine Kürtleri Anlamak*, Timaş Yay., Mayıs 2009.

⁸⁷ “Kürt Sorununda Çözüm Sürecini Başlattık”, *Adalet ve Kalkınma Partisi*, <http://www.akparti.org.tr/site/icraat/347/kurt-sorununda-cozum-surecini-baslattik> (10.11.2011)

- v. Kürt edebiyatının önemli eserleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından basılmış ve Kürtçe oyunların sahnelenmesi önündeki engeller ortadan kaldırılmıştır.
- vi. Üniversitelerde, Kürt Dili ve Edebiyatı bölümü ile Kürtçe enstitüler kurulmasına izin verilmiştir.
- vii. Cezaevlerinde, mahkumların yakınlarıyla (Türkçe dışında) ana dillerinde konuşmaları yasağı kaldırılmıştır.
- viii. Türkçe dışında siyasal propaganda yapma yasağı ortadan kaldırılmıştır.
- ix. Kürt tarih ve kültüründe yeri olan önemli kişilerin isimleri, okullara verilmiştir.

Yerleşim Birimleri Tabelaları Türkçe ve Kürtçe İsimleriyle

“Demokratik Açılım” süreci, aynı zamanda PKK ile mücadeleyle geçen 30 yılda bölge halkı üzerinde oluşan yaraların da sarılmasını hedeflemiştir. Bu bağlamda⁸⁸;

- i. Terörle mücadelede zarar gören vatandaşlara, tazminat ödenmesi kararlaştırılmış; şimdiye kadar, mağdur vatandaşlara 2.5 milyon TL ödeme yapılmıştır.
- ii. Yol kontrol ve arama noktaları azaltılarak; günlük hayat ve seyahat kolaylaştırılmıştır.
- iii. “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi” kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki 14 ile, bugüne kadar 28 bin 384 haneden 187 bin 861 kişinin dönüşü sağlanmış ve bu projeler için 2010'a kadar bütçeden 111 milyon 860 bin TL harcanmıştır.
- iv. Temel insan hakları ihlallerinin engellenmesi için; “Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı” güçlendirilmiş, “Genel Kolluk Gözetim Komisyonu” kanun tasarısı TBMM’ye iletilmiş, “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu”nun kurulmasına yönelik kanun hazırlanmış ve “İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler İhtiyari Protokolü'nün Onaylanmasına Dair Kanun”un çıkarılması ve ulusal önleme mekanizmasının kurulması için çalışma başlatılmıştır.

Ayrıca, “Demokratik Açılım” süreci kapsamında, mevcut kanunlarda önemli demokratik değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda, 15 yıldır yürürlükte olan OHAL uygulaması ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış, adem-i merkeziyetçilik açısından yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönünde bazı kanunlar çıkarılmış, insan hakları ihlallerine yol açan TCK’nın 301. Maddesi ile Terörle Mücadele Kanunu’nun 312. Maddesi değiştirilmiş, çıkarılan “Bilgi Edinme Kanunu” ve genişletilen “Dernekler Kanunu” ile demokratik haklar geliştirilmiştir. 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halk oylamasında kapsamlı bir anayasa değişikliği kabul görürken 1982

---

⁸⁸ A.g.e. (10.11.2011)

(darbe) Anayasası'nın tamamen değiştirilmesi için de yeni mecliste bir anayasa komisyonu oluşturulmuştur. Ayrıca, 23 Kasım 2011 tarihinde, CHP'yi kendi tarihiyle yüzleşmeye davet eden Başbakan Erdoğan, Dersim katliamı ile ilgili belgeler açıklamış ve devlet adına Dersimlilerden özür dileyerek Cumhuriyet tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir.

Öcalan'la devlet yetkilileri arasında yapılan gizli görüşmelere kadar uzanan AK Parti'nin "demokratik açılım" sürecinin tıkanması, Ekim 2009'da Habur sınır kapısından askeri üniformalarıyla Türkiye'ye giriş yapan 8 PKK'lının kitlesel bir kutlamayla karşılanmasıyla başladı.⁸⁹ Televizyon ekranlarına yansıyan bu resim, Türkiye kamuoyunda şaşkınlık ve dehşetle izlendi ve AK Parti, popülaritesini kaybetme korkusuyla, açılım sürecinde geri adım atmaya başladı. Nitekim, PKK saldırılarının yoğunlaştığı 2011 yılı, devletin gerek askeri gerekse (KCK adı altında yürütülen) hukuki operasyonlarının tırmanışa geçtiği bir yıl oldu.

---

⁸⁹ Wendy Kristianasen, "Turkey's Kurdish Test", *Le Monde Diplomatique*, November 2011, <http://mondediplo.com/2011/11/10turkey>

B. Kürt Meselesinin Ekonomik Boyutu

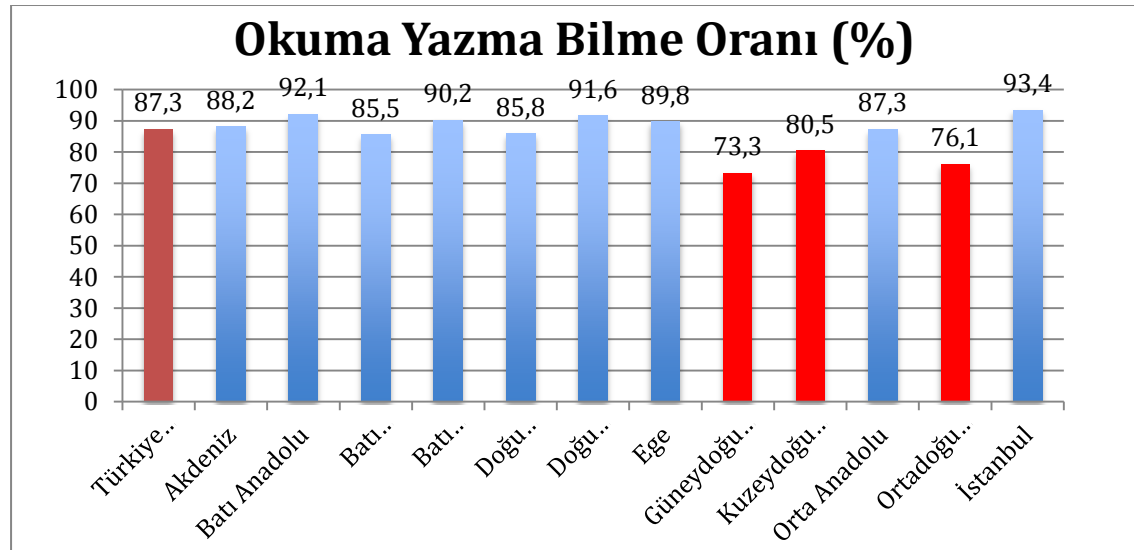
1. Sorunun Tanımı: Gerikalmışlık mı? Geribırakılmışlık mı?

Türkiye’de Kürt nüfusun yoğunlukta olduğu bölgeler, ülkenin en az gelişmiş bölgeleridir. Bu durum, bu bölgelerin ülkenin diğer bölgeleriyle belirli veriler⁹⁰ üzerinden karşılaştırılması ile açığa çıkarılabilir.

a. Okuma – Yazma Bilme Oranı

2000 nüfus sayımından elde edilen verilere göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, okuma yazma bilme oranının en düşük olduğu bölgedir. Türkiye genelinde okuma yazma bilme oranı %87.3 iken Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde %73.3 ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi’nde %76.1’dir. Bu iki bölge ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi dışında kalan bütün bölgelerde, okuma yazma oranı %85’in üzerindedir. (Bknz: Tablo III)

Tablo III: Bölgelere göre, Okuma Yazma Bilme Oranı (%) - 2000

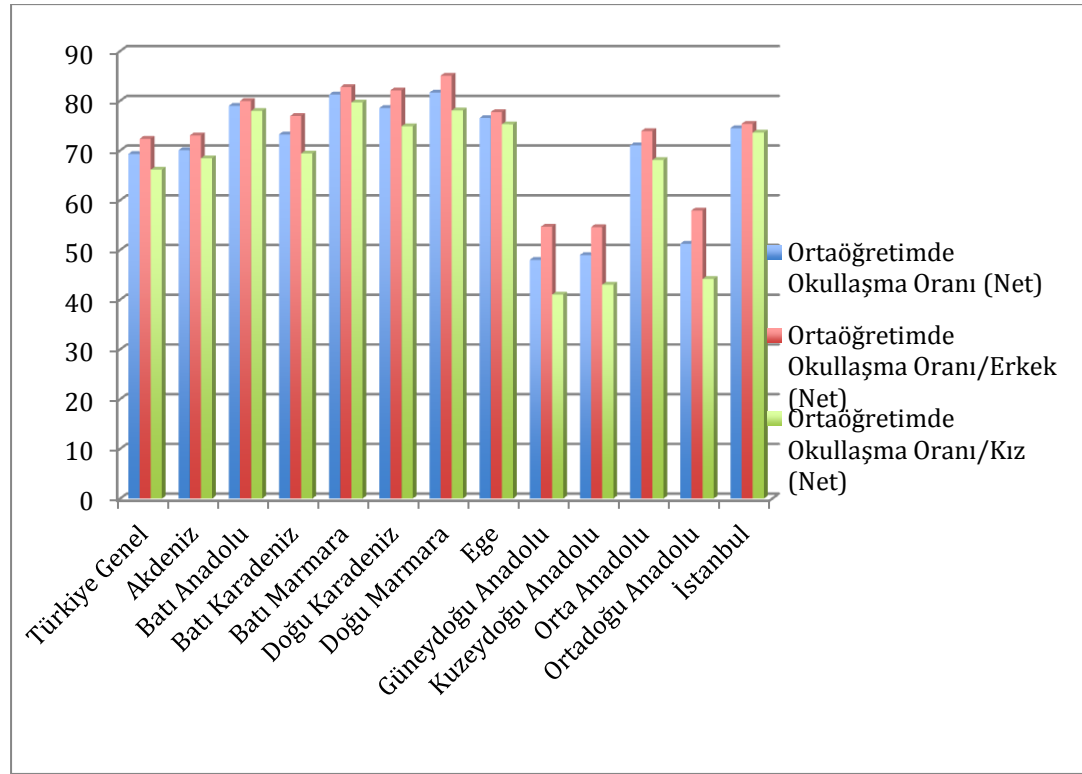

⁹⁰ Bu verilerin alındığı kaynak: “Bölgesel İstatistikler”, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguGiris.do> (20.10.2011)

b. Okullaşma Oranı

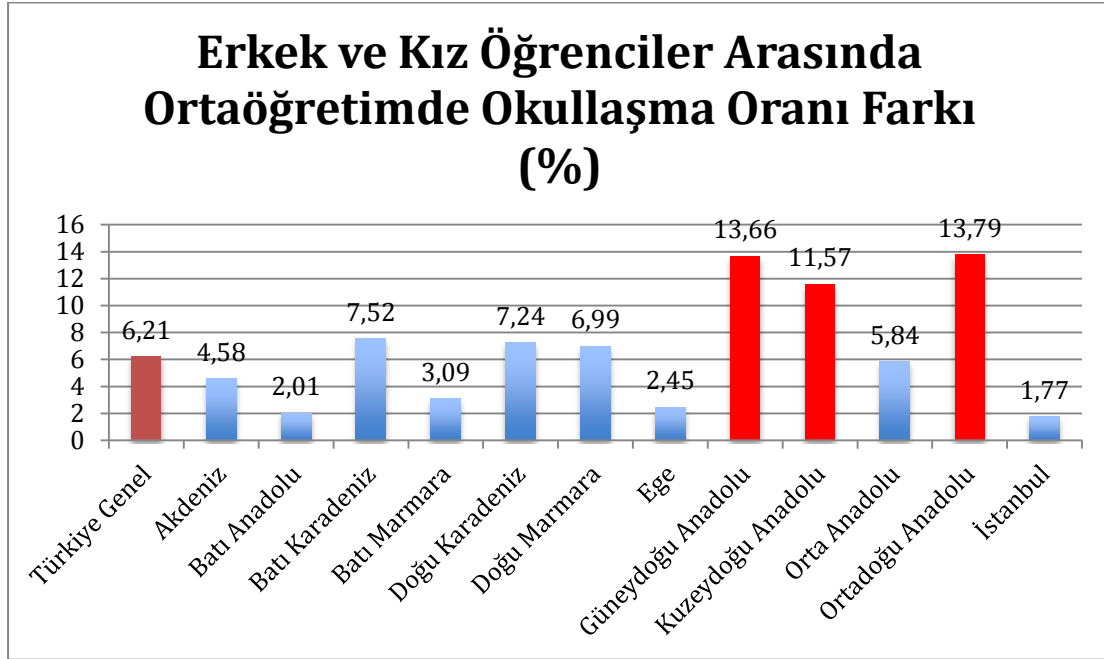
Benzer bir şekilde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Ortadoğu Anadolu Bölgesi ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, ortaöğretimde okullaşma oranının en düşük olduğu bölgelerdir. Türkiye genelinde, ortaöğretimde okullaşma oranı %69.33 iken bu oranın en düşük olduğu bölgeler, sırasıyla, Güneydoğu (%48.02), Kuzeydoğu (%48.99) ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi'dir. (%51.25) Kalan bölgelerin hepsi, %70'den yüksek oranlara sahiptir. (Bknz: Tablo IV)

Tablo IV: Bölgelere göre, Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (Net) (%) – 2010

Erkeklerle kız öğrenciler arasında ortaöğretimde okullaşma oranındaki farkın en yüksek olduğu bölgeler, yine Güneydoğu (%13,66), Kuzeydoğu (%11,57) ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi'dir. (%13,79) Türkiye genelinde bu fark, %6.21'dir. (Bknz: Tablo V)

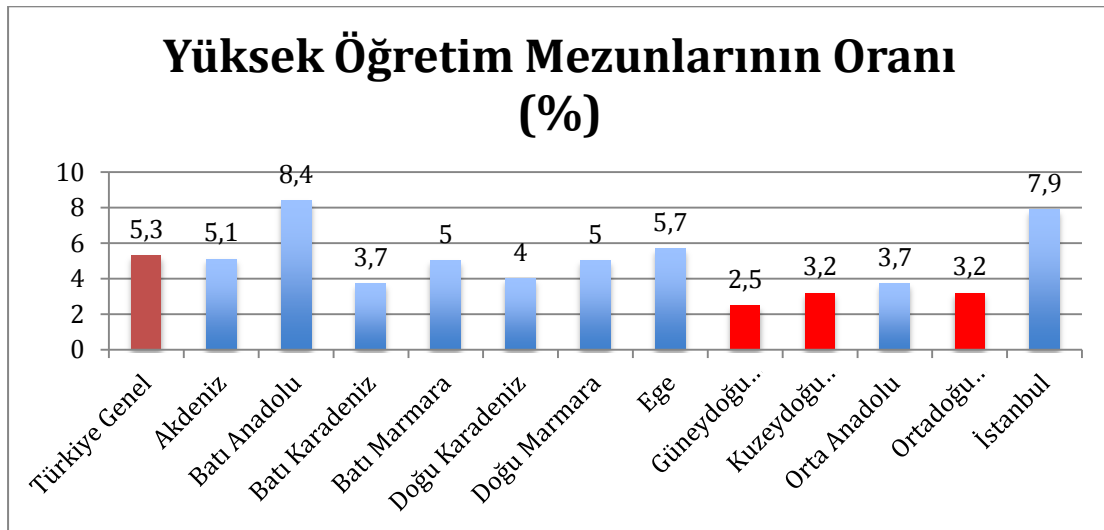
Tablo V: Bölgelere göre, Erkek ve Kız Öğrenciler Arasındaki Ortaöğretimde Okullaşma Oranı Farkı (%) - 2010

c. Yüksek Öğretim Mezunları Oranı

Yüksek öğretim mezunlarının nüfusa oranının en düşük olduğu bölgeler, yine Güneydoğu (%2.5), Kuzeydoğu (%3.2) ve Ortadoğu (%3.2) Anadolu bölgeleridir. Bu oranının görece düşük olduğu diğer bölgeler; Batı Karadeniz (%3.7), Orta Anadolu (%3.7) ve Doğu Karadeniz (%4) bölgeleridir. (Bknz: Tablo VI)

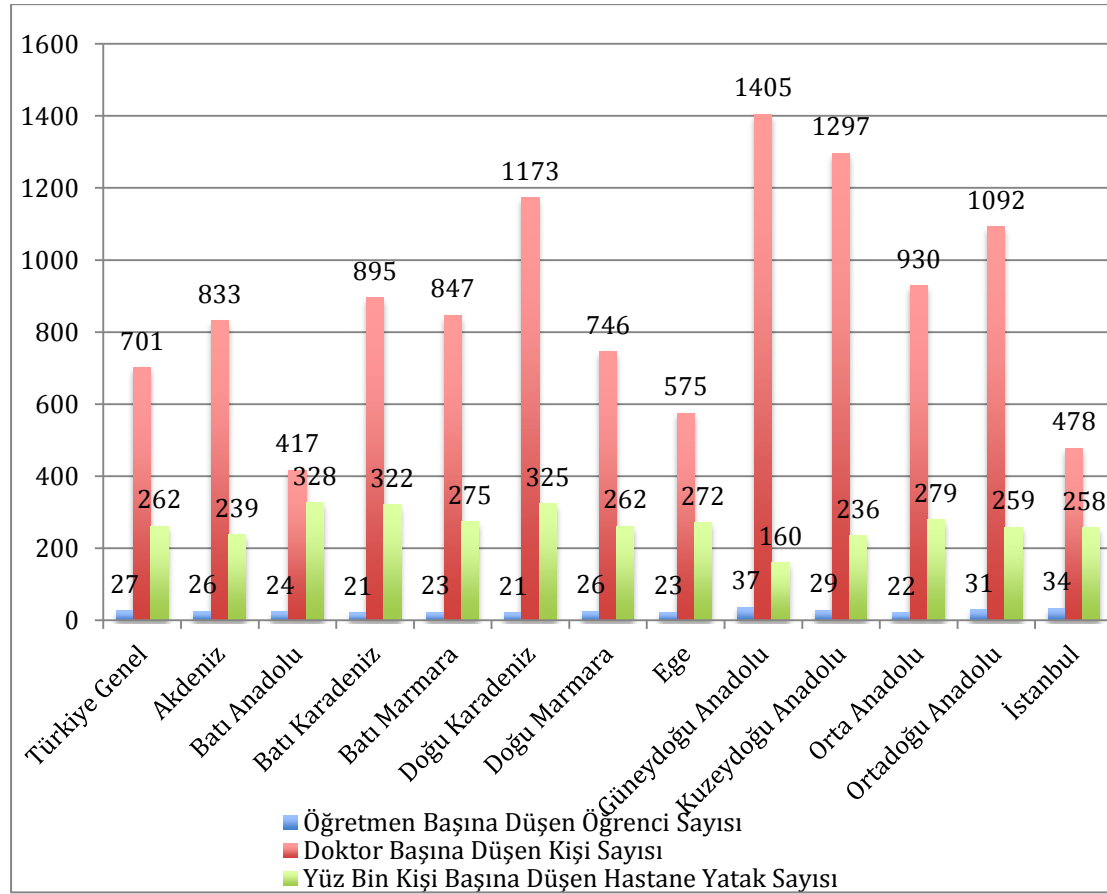
Tablo VI: Bölgelere göre, Yüksek Öğretim Mezunlarının Oranı (%) – 2000

d. Temel Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Verileri

Devletin sunduğu eğitim hizmetleri açısından, ilköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısının en yüksek olduğu bölgeler Güneydoğu Anadolu Bölgesi (37) ile İstanbul. (34) Kuzeydoğu (29) ve Ortadoğu (31) Anadolu Bölgeleri de, öğretmen başına düşen ilköğretim öğrencileri sayısının en yüksek olduğu diğer bölgeler. Sağlık hizmetleri açısından ise doktor başına düşen kişi sayısının en yüksek olduğu bölgeler olan Güneydoğu (1405) ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri'ni (1297), Doğu Karadeniz (1173) ve Ortadoğu Anadolu Bölgeleri (1092) izliyor.⁹¹ Yüz bin kişi başına düşen hastane yatak sayısı bakımından en düşük sayıya sahip olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi (160), Türkiye genel ortalamasının (262) çok altında kalıyor. (Bknz: Tablo VII)

Tablo VII: Bölgelere göre, Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (2006 – 2007), Doktor Başına Düşen Kişi Sayısı (2004) ve Yüz Bin Kişi Başına Düşen Hastane Yatak Sayısı (2007)

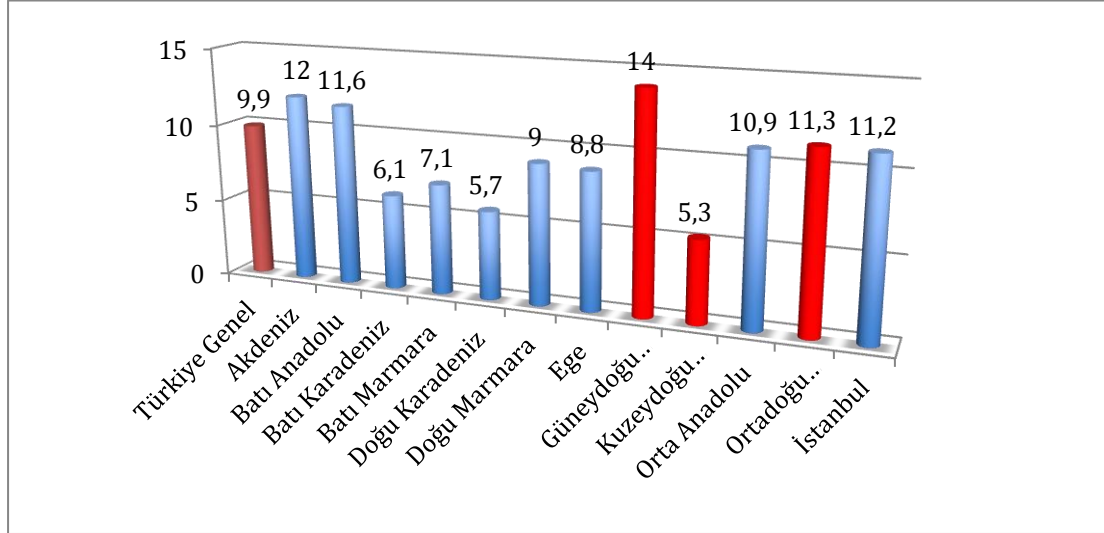

⁹¹ Bölgesel Göstergeler 2006, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara: Bilgi Dağıtım Grubu, 2006, s. 1.

e. İşsizlik Oranı

İşsizlik oranının en yüksek olduğu bölge, %14 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi. Bu bölgeyi, %12 ile Akdeniz ve %11.6 ile Batı Anadolu takip ediyor. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ise %5.3'lük işsizlik oranıyla en son sırada yer alıyor. (Bknz: Tablo VIII)

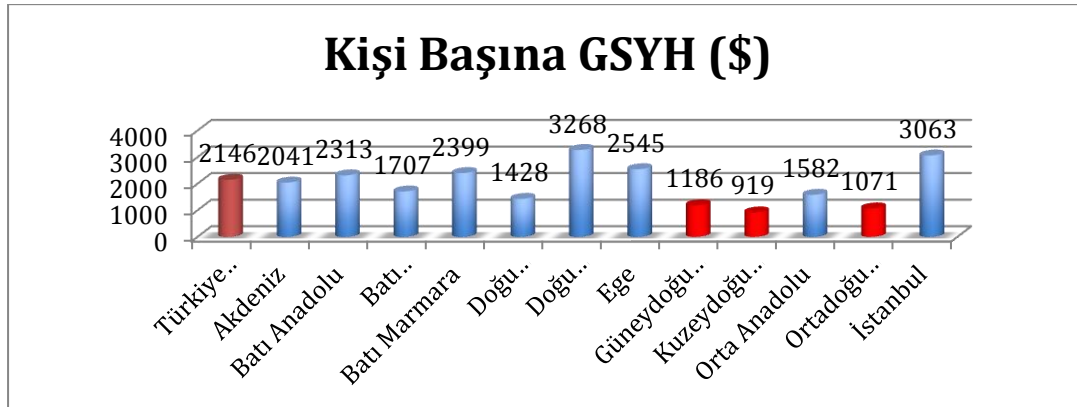
Tablo VIII: Bölgelere göre, İşsizlik Oranı (%) - 2006

f. Gayri-Safi Yurt İçi Hasıla

Kişi başına Gayri-Safi Yurt İçi Hasıla kriteri açısından; yine Kuzeydoğu (919\$), Ortadoğu (1071\$) ve Güneydoğu (1186\$) Anadolu Bölgeleri, Türkiye'nin en yoksul bölgeleridir.⁹² (Bknz: Tablo IX)

Tablo IX: Kişi Başına GSYH (\$) - 2001

⁹² A.g.e., s. 2.

g. Kamu ve Özel Sektör Yatırımları

Yukarıda incelediğimiz sosyo-ekonomik göstergelerin açıkça işaret ettiği gibi, Kürt nüfusunun ağırlıklı olarak yaşadığı bölgeler, Türkiye'nin ekonomik olarak en az gelişmiş bölgeleridir. Ancak bu durum, kasti bir devlet politikası sonucu oluşmamıştır. Nitekim, devletin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaptığı kamusal harcamalar, elde ettiği gelirler göz önünde bulundurulduğunda, diğer bölgelere göre daha yüksek olagelmıştır. Örneğin, 1986 ile 1990 yılları arasında, söz konusu bu iki bölgeye yapılan devlet harcamaları (78.2 milyon TL), buralardan elde edilen devlet gelirinin (26.2 milyon TL) neredeyse 3 katıdır.⁹³ Bu harcamaların en önemli bölümü, içinde 21 barajın, 19 hidro-elektrik santralının ve 8 eyaleti dolaşan karmaşık bir sulama kanalının olduğu ve halen tamamlanmamış iddialı bir proje olan Güneydoğu Anadolu Projesi'ne (GAP) harcanmaktadır. Bölgenin kültürel dokusunu yerle bir ettiği ya da harcanan sermayenin karşılığının alınmadığı gibi GAP'a yöneltilen bazı eleştiriler bir yana bırakılırsa, kamusal harcamaların bölgede sosyo-ekonomik bir dinamizm yaratamamasının iki temel nedeni vardır: İlk olarak, bölgeye yapılan kamusal harcamaların yanında özel sektör yatırımları ve harcamaları çok sınırlı kalmıştır. Bölgedeki düşük satın alma gücü ve emek gücünün görece eğitimsiz niteliği, özel sektör yatırımları için bölgeyi cazip kılmamaktadır.⁹⁴ İkinci ve çok daha önemli olarak, 1984'ten beri bölgede süregelen şiddet ve çatışma ortamı, kamusal yatırımları baltalamakta, özel sektör yatırımlarının cesaretini kırmakta ve bölgenin ekonomik geri kalmışlığını kalıcılaştırmaktadır.

---

⁹³ Kirişçi ve Winrow, s. 124.

⁹⁴ A.g.e., s. 125.

2. Süregiden Çözumsuzlük ve Çatışma Sürecinin Ekonomik Maliyeti

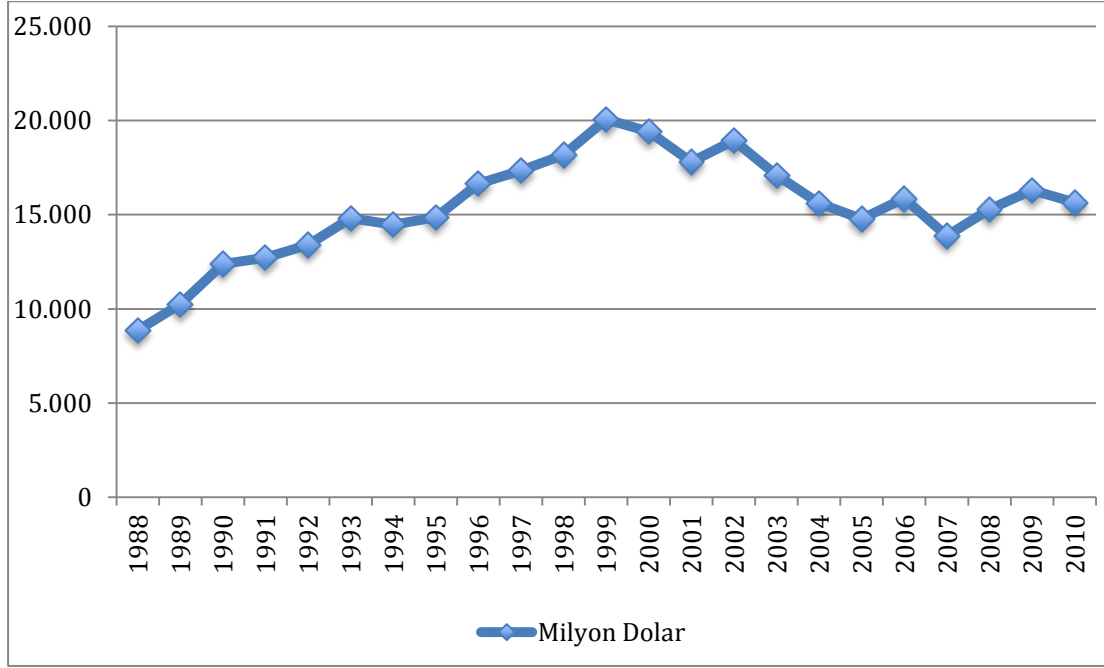
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik'in yaptığı bir açıklamaya göre, PKK ile mücadelenin Türkiye'ye ekonomik maliyeti 400 milyar dolara ulaşmış durumda. Servet Mutlu'nun Yirminci Yüzyıl dergisinde yayımladığı bir çalışmaya göre ise 1984 ile 2005 yılları arasında PKK ile süregiden çatışmanın Türkiye'ye doğrudan veya dolaylı toplam maliyeti, 63.67 milyar dolar. Bu sayıya, tespiti mümkün olmayan Örtülü Ödenek ve MİT harcamalarındaki artış eklendiğinde, söz konusu maliyetin 300 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.⁹⁵ Güvenlik harcamalarındaki artış, fiziki varlıkların tahribi, bölgedeki yerleşim birimlerinin boşalması ya da boşaltılması sonucu oluşan ekonomik kayıp, çatışma sonucu göç edenlerin yeni yerleşim birimlerine yerleştirilmesi ya da eski yerleşim birimlerine dönmelerinin getirdiği maliyet ve ekonomide “fırsat maliyeti” olarak adlandırılan harcanan kaynakların başka bir alanda kullanılamaması, ortaya çıkan bu sayıyı oluşturan temel faktörler. Söz konusu sayının hesaplanmasında, yüksek risk ve güvensizlik nedeniyle bölgeye yapılan yatırımların azalması olgusunun analiz dışı bırakıldığı ve yaşanan ölüm ve yaralanmalar sonucu oluşan insan kaynakları kaybının insani ve sosyolojik anlamda hesaplanamayan bilançosu düşünüldüğünde; PKK ile süregiden çatışmanın Türkiye'ye maliyetinin devasa boyutlarda olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

PKK ile mücadele sonucu, Türkiye'nin savunma harcamalarına ayırdığı bütçe payı yıllar içinde artış göstermiştir. (Bknz: Tablo X) Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü'nün verdiği rakamlara göre Türkiye, 2009 yılı için dünyada askeri alanda en çok harcama yapan 17. ülke olmuştur.⁹⁶

⁹⁵ Servet Mutlu, “Ayrılkçı PKK Terörünün Ekonomik Maliyeti”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 27.10.2011, http://www.21yyte.org/tr/yazi6265-Ayrikci_PKK_Terorunun_Ekonomik_Maliyeti.html

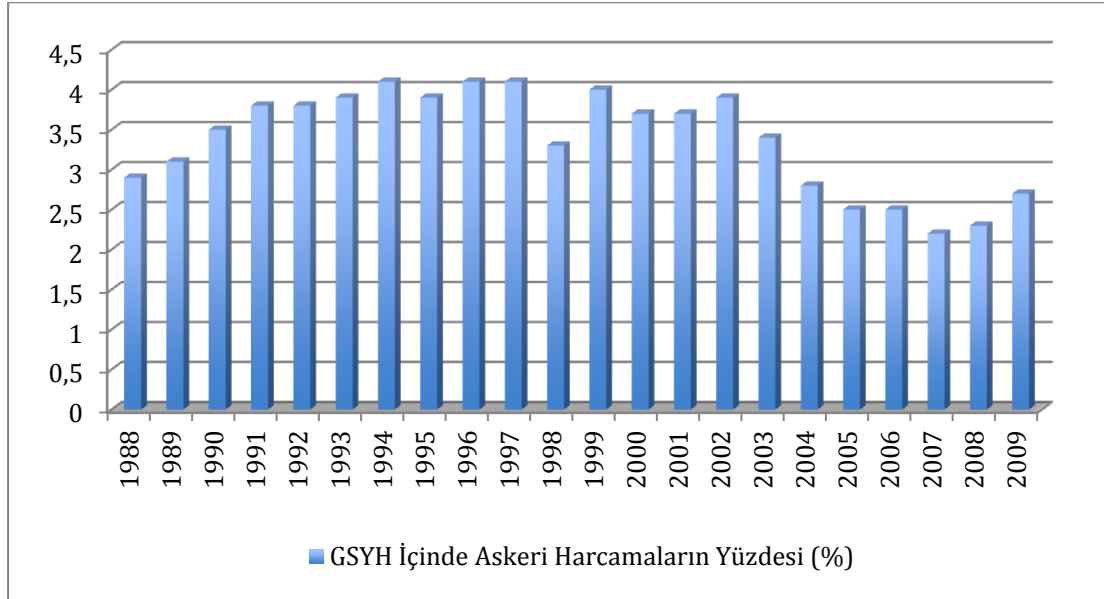
⁹⁶ “The SIPRI Military Expenditure Database”, *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*, <http://milexdata.sipri.org/> (20.11.2011)

Tablo X: Türkiye'nin Yıllara Göre Askeri Harcamaları⁹⁷

Ülkelerin askeri harcamalara ayırdığı bütçenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılları (GSYH) içindeki payı açısından Türkiye, 2005 verilerine göre dünya sıralamasında yine 17. sıradadır. Türkiye'nin askeri harcamalarının GSYH içindeki payının, yıllar içindeki değişimi, Tablo XI'de gösterilmiştir.

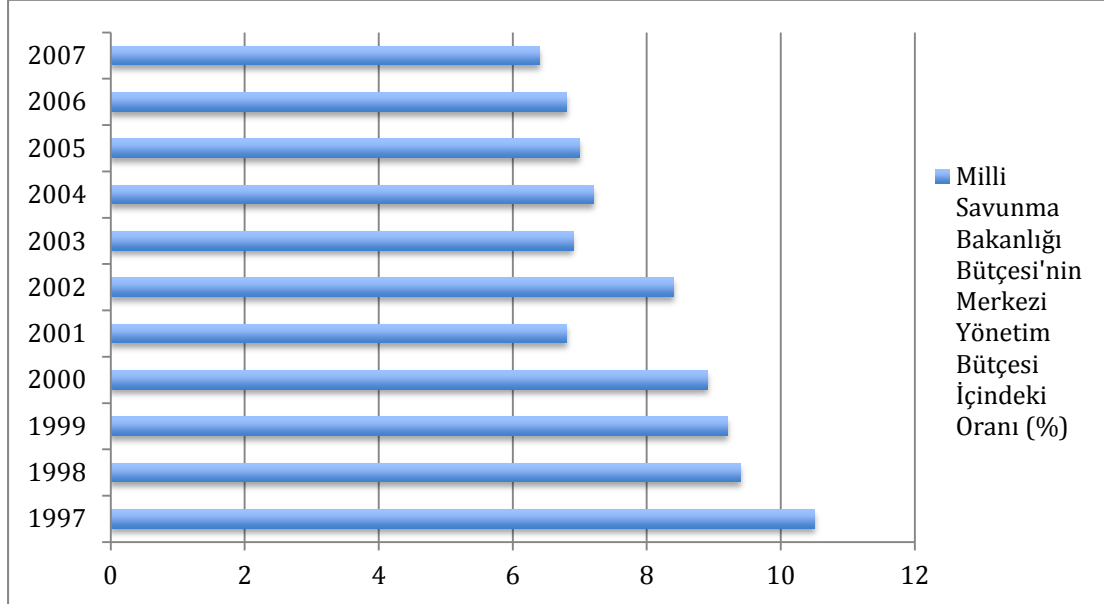
Tablo XI: Türkiye'nin Askeri Harcamalarının GSYH İçindeki Payı

⁹⁷ "Military Expenditures of Turkey", Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), <http://milexdata.sipri.org/result.php4> (20.11.2011)

Ayrıca, Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesi içindeki oranını yıllar içinde gösteren Tablo XII, Türkiye'nin savunma harcamalarının devasa boyutlarını gözler önüne sermektedir.⁹⁸

Tablo XII: Milli Savunma Bakanlığı'nın Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki Payı

Türkiye'nin dünyada savunma alanında üst sıralarda yer almasına karşılık, sağlık ve eğitim gibi ülkenin refah düzeyini gösteren alanlarda alt sıralarda yer alması, kamusal kaynakların toplumun refah seviyesini doğrudan arttıran alanlara aktarılmadığını göstermektedir. Neredeyse otuz yıldır süren PKK ile mücadele bitirildiğinde, gerek genel olarak ülkenin gerekse özel olarak bölgenin refah seviyesinin, kamu harcamalarının savunma dışındaki diğer alanlara kaydırılması ile yükseleceği aşıkardır. Örneğin, 2005 yılına kadar terörle mücadeleye ayrılan bütçe ile uzun yıllardır tamamlanamayan Güneydoğu Anadolu Projesi kolaylıkla bitirilebilirdi. Yaşanan çatışmanın bitirilmesi ile bölgeye gerek yerel gerekse yabancı sermaye girişi sağlanacak ve bölge uzun yıllardır mahkum olduğu geri kalmışlıktan kurtulabilecektir. Benzer bir şekilde, daha önce terörle mücadeleye ayrılan kamu kaynakları, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki her ilçe ve beldeye okul, hastane, yol ve diğer alt yapı çalışmalarının yapılması için harcanabilecektir. Dahası, çözümsüzlük sürecinin bitirilmesi ile Kuzey Irak ile Türkiye arasında oluşacak ticaret potansiyeli, bölgenin gelişmesini garanti altına alacaktır.

⁹⁸ Kübra Önder, "Türkiye'de Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *International Davraz Congress*, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror10.pdf> (21.11.2011)

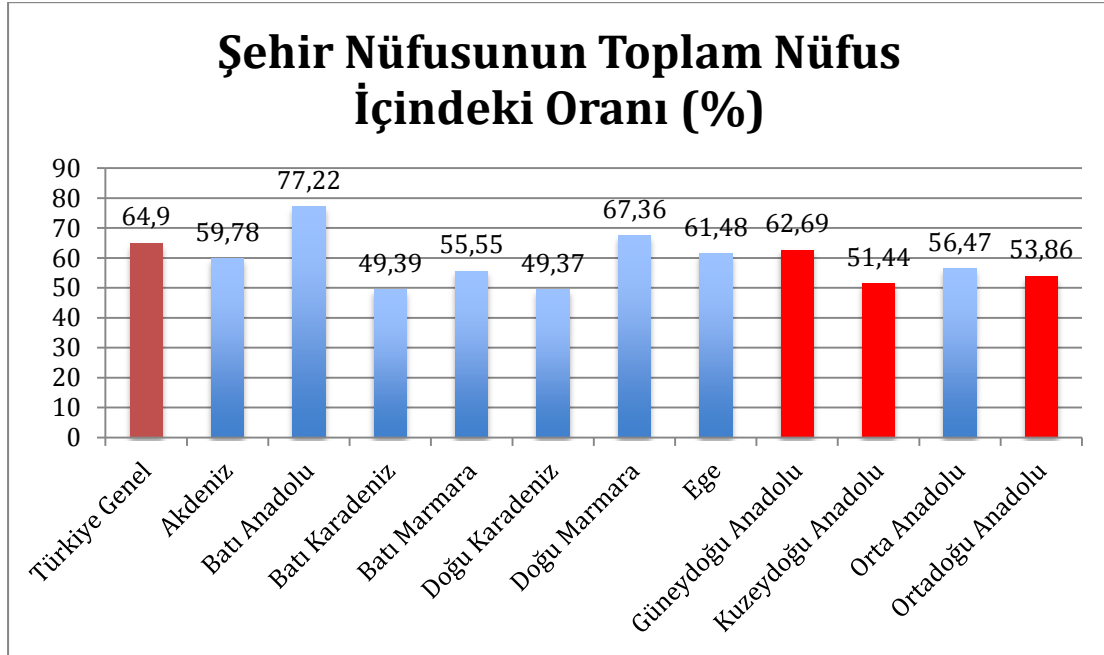
C. Kürt Meselesinin Siyasi ve Kültürel Boyutu

1. Sorunun Tanımı: Kürt Meselesinin Özgünlüğü

a. Şehirleşme Oranı

Kürt nüfusunun ağırlıklı olarak yaşadığı bölgelerde şehirleşme oranının, tüm ülkenin genel eğilimine uygun bir şekilde, yüksek olduğu görülmektedir. (Bknz: Tablo XIII) Türkiye’de 1950’lerle yükselişe geçen şehirleşme, Kürt nüfusunun geleneksel sosyolojik yapısını dönüşüme uğratmıştır. Dolayısıyla, “ağalar ve aşiret liderlerinin baskısı altındaki Kürt köylüleri” söylemi, bugün çoğunluğu kentleşmiş durumda olan Kürt nüfusunun sosyolojik yapısını anlamak açısından yetersizdir.

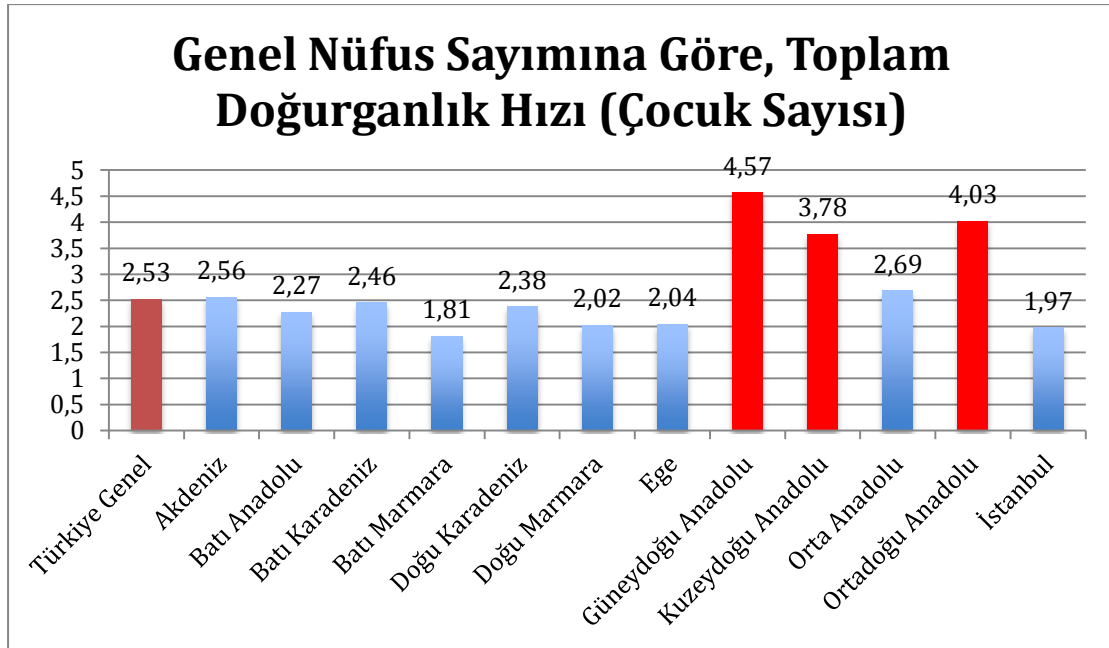
Tablo XIII: Bölgelere göre, Şehir Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%) - 2000

b. Doğurganlık Hızı

Çocuk sayısına göre belirlenen toplam doğurganlık hızının en yüksek olduğu bölgeler; Güneydoğu (4.57), Kuzeydoğu (3,78) ve Ortadoğu (4.03) Anadolu Bölgeleri'dir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde doğurganlık hızı, Türkiye genelindeki eğilimin (2.53) neredeyse iki katıdır. (Bknz: Tablo XIV)

*Tablo XIV: Genel Nüfus Sayımı, Bölgelere Göre Doğurganlık Hızı
(Çocuk Sayısı) - 2000*

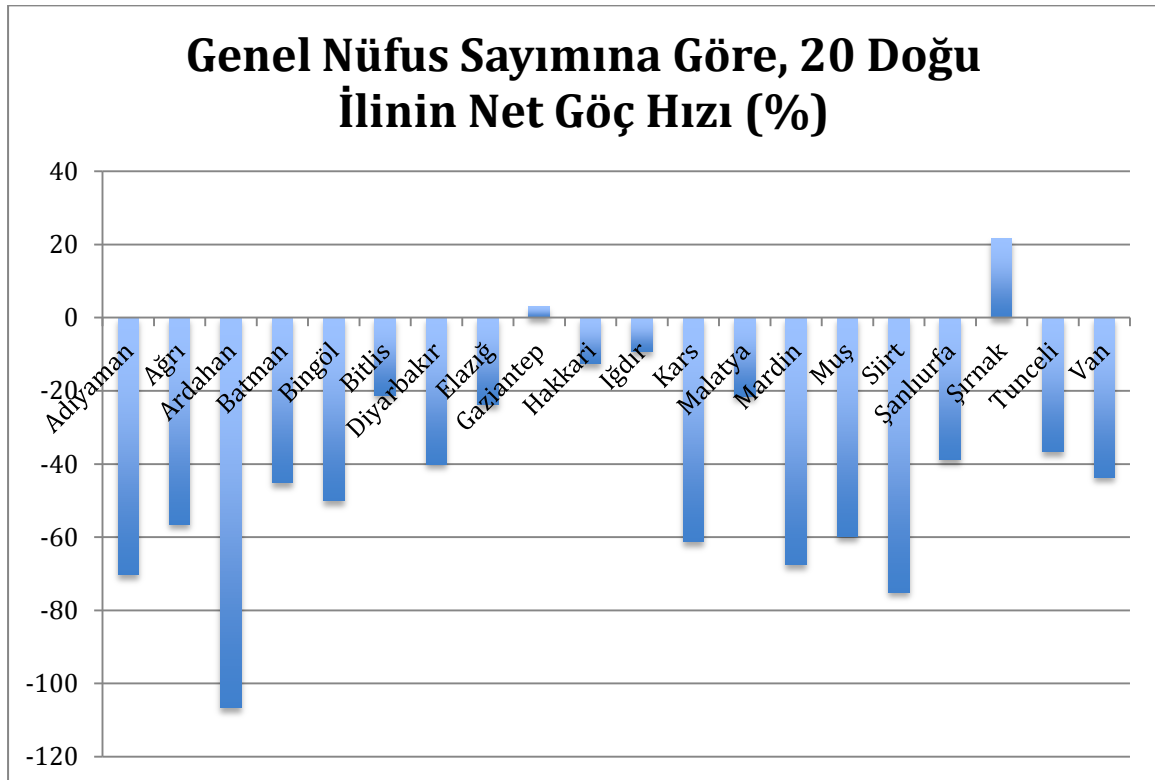
c. Demografik Veriler ve Göç

Türklerden sonra Kürtler, Türkiye'nin ikinci büyük etnik nüfusunu oluşturmaktadır; ancak, Kürt nüfusunun büyüklüğü konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bu belirsizliğin en önemli nedeni, 1965'ten itibaren genel nüfus sayımlarından "anadil" sorusunun çıkarılmasıdır.⁹⁹ Kürt nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Güneydoğu, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri'nin 2000 genel nüfus sayımına göre toplam nüfusu (12.843.391), bu konuda kesin bir bilgi vermemektedir.

⁹⁹ Kirişçi ve Winrow, s. 119 – 120.

Bu bölgelerde yaşayan, Kürtlerden başka etnik ve dini kökenden gelen toplulukların söz konusu nüfus içinde yer almasına ek olarak; bu belirsizlik, bu bölgelerden ülkenin batısına doğru gerçekleşen ve çatışma ortamı ile gittikçe hızlanan göçten kaynaklanmaktadır. 2000 nüfus sayımına göre, bu bölgelerde yer alan illerin neredeyse hepsi (Gaziantep ve Şırnak hariç), diğer bölgelere çok yüksek oranlarda göç vermiştir. (Bknz: Tablo XV) Halen hızla devam ettiği görülen bu göçler, Kürt meselesinin etno-sosyal niteliğini tamamen değiştirmiştir. Bugün, en yüksek Kürt nüfusuna sahip şehir İstanbul'dur. Mersin, Adana ve Antalya ise Kürt göçlerinin en yoğun yaşandığı şehirlerdir. Bu göçler, Türkler ile Kürtler arasındaki diyalog olasılığını ve birlikte yaşama deneyimini arttırdığı kadar, çatışma ortamını da ülkenin bütün şehirlerine taşımaktadır. Çok daha önemli olarak bu göçler, Kürt meselesinin basit bir bölgesel sorun olmaktan çıktığını ve sorunun ancak, sokaktaki insanın düşünce şeklini de içinde barındıran, bütün ülke demokrasisi üzerine kapsamlı bir politikayla çözülebileceğini göstermektedir.

Tablo XV: Genel Nüfus Sayımına Göre, 20 Doğu İlinin Net Göç Hızı (%) – 2000

d. Kürt Meselesinin Özgünlüğü

Her ne kadar Kürt meselesi, diğer etnik ve dini azınlık meseleleri gibi, Türkiye’de modern bir ulus-devlet kurma projesinin bir sonucu olarak doğmuş olsa da, Mesut Yeğen’in de belirttiği gibi, meselenin kendine özgü etno-sosyal nitelikleri bulunmaktadır.¹⁰⁰ İlk olarak, Türkiye’nin Ermeni, Rum ve Yahudi sorunlarıyla karşılaştırıldığında, Kürt meselesinin demografik yapısı açık bir farklılık göstermektedir. Nitekim Kürtler, Türklerden sonra ülkenin ikinci büyük etnik nüfusunu oluşturmaktadır. Kürt nüfusunun görece büyüklüğüne ek olarak, bu nüfusun Güneydoğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere belli bölgelerde yoğunlaşması meseleyi özgünleştirirken bu bölgeden ülkenin batısına doğru gerçekleşen göçler, meseleyi daha girift ve çözüm ihtiyacını daha acil hale getirmektedir.

İkinci olarak, Kürt meselesi dini boyutu açısından da Türkiye’nin diğer etno-sosyal meselelerinden farklılık göstermektedir. Kürt meselesinde din boyutu, büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Kürtler için asıl olarak Alevi ve Sunni İslam karşıtlığında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Kürtlerin kendilerini ait hissedeceği başka bir devletin olmayışı da, meselenin anlaşılması açısından temel önemdedir. Kuzey Irak’ta kurulan “Kürdistan Bölgesel Yönetimi”nin varlığına rağmen, Türkiye’de yaşayan Kürtlerin çoğunluğunun, kendisini halen Türkiye devleti ile özdeşleştirilmesi, Kürt meselesinin sorgulanması gereken bir yönünü oluşturmaktadır. Son olarak, Kürt nüfusunun etno-sosyal açıdan yekpare bir bütün olduğunu düşünmek bir yanılısamadır. Nitekim, Kürt nüfusu içinde farklı lehçeler kullanan, farklı dinler benimsemiş ya da farklı etnik kökenden gelen topluluklar bulunmaktadır.

---

¹⁰⁰ Yeğen, *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*, s. 20.

2. Türkiye'nin Kürt Meselesi ile İspanya'nın Bask, İngiltere'nin İrlanda ve Fransa'nın Korsika Meselelerinin Bir Karşılaştırılması

a. İspanya'nın Bask Meselesi ve ETA

“Babamın evini savunacağım; kurtlara, kitlediğe, gaspa ve mahkemelere karşı. (...) Silahlarımı alacaklar ve ellerimle babamın evini savunacağım. Ellerimi kesecekler ve kollarımla babamın evini savunacağım. Beni kol, omuz ve göğüssüz bırakacaklar ve ben ruhumla babamın evini savunacağım. Öleceğim, ruhum ve torunlarım kaybolacaklar; ama, babamın evi ayakta kalacak.” (Gabril Aresti)¹⁰¹

E.T.A. (Euskadi Ta Askatasuna – Bask Vatanı ve Özgürlük) tarafından silahlı mücadele kararı alındığında, Bask bölgesi ekonomik olarak geri kalmış bir bölge durumunda değildi. Tam tersine, İspanya'nın finansal gelişimi ve sınai kalkınması açısından merkezi konumda bulunan bu bölge, kitlesel göçler alan bir çekim merkezi olagelmişti. Dolayısıyla, Bask bölgesinin bağımsızlığı için silahlı bir mücadeleye girişen ETA hareketinin sosyalist ve milliyetçi söylem üzerinden seslendiği bölgenin işçi sınıfı, toplumun fakir ve dışlanmış kesimlerini değil, bizzat gelişmiş bir sanayi toplumunun gerçek gücünü oluşturuyordu. Nitekim Bask milliyetçiliği, bir yandan, dil, kültür, etnik köken gibi milliyetçiliğin geleneksel özelliklerini taşıırken diğer yandan, modern bir ulus ideali ve göçe açık bir ekonomik kalkınma vizyonuna dayanmaktaydı.¹⁰² Bu bağlamda Bask milliyetçiliği, karmaşık ve kendi içinde çelişen söylemsel bir inşa olagelmiştir.

Bask milliyetçiliğinin fikir babası, Sabino Arana Goiri'dir. (1865 – 1903) Sabino, 1892 yılında, henüz 27 yaşındayken yayımladığı ilk kitabında, Basklıların beşiği Vizcaya'nın bağımsızlık hakkını dile getirmiş ve Basklıların İspanyol olmadıkları tezini, ırkçı ve “altın çağ” gibi kurucu mitlere dayanan bir tarih yazımı ile savunmuştur.¹⁰³ Bir yandan Sabino, “Sabinismo” ya da “Aranismo” adını alacak bu

¹⁰¹ Gabriel Aresti, “Babamın Evi” (1963): William A. Douglass (ed.), *The Basque Poetic Tradition*, Nevada: University of Nevada Press, 2000, s. 175.

¹⁰² Michel Wiervorka, “E.T.A et la Violence au Pays Basque Espagnol”, *UNRISD Discussion Paper* 40, Ocak 1993, s. 6.

¹⁰³ Akın Özçer, *Çoğul İspanya: Anayasal Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli*, Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı, 2006, s. 23.

geleneksel Bask milliyetçi felsefesi için, “Euskal Herria” (“Baskça konuşulan topraklar”) kelimesi yerine, ırk unsurunu içeren “Euskadi” ya da “Euzkadi” kelimesini türetmiştir.¹⁰⁴ Diğer yandan Sabino, Bask bölgelerinin bağımsızlığı idealini savunmak için tarihsel bir anlatı oluşturmuştur. Bu anlatı içinde en temel tarihsel referans, İspanya Krallığı’nın XV. ve XVIII. yüzyıllar arası Bask bölgelerinin yönetimi için uyguladığı “Fueros” (ya da “foral”) sistemidir. Bu sistem, bölge halkına kendi geleneklerine uygun yasal düzenlemeler yapma gibi bazı öz yönetim yetkileri ve gümrük bağımsızlığı ve askerlik hizmetinden muafiyet gibi bazı ayrıcalıklar sunmaktaydı.¹⁰⁵ İşte, Sabino tarafından formüle edilen bu geleneksel Bask milliyetçiliği, Franco diktatörlüğüne karşı mücadele içinde dönüşecek ve kendi ırkçı doğasına aykırı antifaşist bir nitelik kazanacaktır.

ETA, Franco’nun falanjist diktatör yönetimine karşı oluşan muhalefetin bir parçası olarak doğmuştu. Bask hükümetini oluşturup sosyalist güçlerle işbirliği içinde direniş hareketini örgütleyerek Franco’ya karşı sürdürülen iç savaşta önemli roller oynayan ve kurucusu Sabino olan Bask Milliyetçi Partisi (PNV), Soğuk Savaş’ın başlaması ile ABD’nin Franco rejimine ihtiyaç duyması sonucu, marjinalleşmişti. İşte, çoğunluğunu Marksist-Leninist bir söyleme sahip genç entelektüellerin oluşturduğu partinin muhalif kesimi, PNV’nin azalan önemi ve gücü karşısında gittikçe yükselen eleştirel bir tavır takınmaya başlamış ve en sonunda, geleneksel Bask milliyetçisi PNV içindeki bu krizden ETA doğmuştur.¹⁰⁶

Bask dili gibi İspanya’nın bölgesel farklılıklarını ortadan kaldırmaya çalışan Franco diktatörlüğüne karşı ETA, Sabino’nun vurguladığı ırksal özellikler yerine, Bask dili ve etkin bir ulusal bilince dayanan modern bir Bask milliyetçiliği söylemi geliştirdi. ETA, Sabino’nun köktenci Katolik söylemi yerine seküler bir milliyetçi söylem oluşturdu ve Sabino’nun özerklik kavramsallaştırmasını tümüyle reddetti.¹⁰⁷ Ayrıca, kendisini siyasal spektrumun radikal sol kanadında tanımlayan ETA’nın dayandığı kitlesel güç, doğal olarak işçi sınıfı oldu ve ETA, PNV’nin geleneksel

---

¹⁰⁴ A.g.e., s. 24.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 19.

¹⁰⁶ Wiervorka, s. 9. ETA, Franco rejimine karşı Kilise içindeki sol eğilimli papazların yardımıyla oluşan Ekin grubunun içinden çıkmıştır. Özçer, s. 71. Ayrıca, ETA’nın siyasal kolunun son ismi, “Herri Batasuna” (“Halkın Birliği”) oluşumudur.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 49.

destekçileri olan bölgenin seçkinler tabakasıyla ilişkilerini kesti. Nitekim, 1960'lar boyunca ETA, İspanyol işçilerin eylem ve grevlerinin en açık destekçisi oldu.¹⁰⁸

Henüz 1960'ların başında, Franco diktatörlüğüne karşı ETA, silahlı mücadeleyi benimsemişti. ETA, hem bir ulusal kurtuluş hareketi hem bir sosyal hareket hem de devrimci bir proje olarak kendini yeniden tanımlarken başvurduğu şiddeti de meşrulaştırmış oluyordu. ETA'nın ilk ses getiren silahlı eylemi, işkenceci olarak kötü ün yapmış gizli polis şefi Melitón Manzaras'ın 1968'de suikasta kurban gitmesiydi. Genel grev ve büyük çapta işçi eylemleriyle geçen 1970'ler ise ETA'nın altın yılları oldu.¹⁰⁹ Franco'nun halefi olarak gösterilen Amiral Carrero Blanco, Aralık 1973'te üzerinde aylarca çalışılmış bir bombalama eylemi sonucu öldürüldü.¹¹⁰ Ogro operasyonu adı verilen bu eylemle ETA, Franco diktatörlüğüne karşı doğrudan bir zafer kazanmış oldu. 1970'ler boyunca, Franco diktatörlüğü zayıfladıkça, işçi eylemleri, yeni sosyal hareketler ve ETA güçlenecekti. ETA'nın bu yükselen popülaritesinin iç yüzünde ise Marksist-Leninist kanat ile milliyetçi kanat arasında tırmanışa geçen örgüt içi bir mücadele saklıydı. Söz konusu iç çatışma süreci, milliyetçi kanadın ETA-V adıyla ETA'dan ayrılmasıyla sonuçlanacaktı.¹¹¹ Benzer bir şekilde, 1975'te Franco'nun ölümüyle İspanya demokrasiye geçiş süreci içine girdiğinde, ETA iki ayrı örgüte bölündü: Mücadelenin hem siyasal hem de askeri alanda sürdürülmesi gerektiğini savunan ETA (poli-milis) ve yalnızca askeri bir mücadele alanı içinde kalmayı savunan ETA (milis).¹¹²

1978'de yeni bir anayasa kabul ederek Anayasal Monarşi sistemine geçen İspanya'nın demokratik parlamenter siyasetinde, geleneksel Bask milliyetçisi PNV yeniden güç kazandı. 1979 yılında, genel seçimlerde PNV, hükümet ortağı olmuş ve Bask bölgesinin kendi kendini yönetme özerkliği tanınmıştır. 1978 Anayasası, 17 bölgeye bölünen İspanya'nın Katalunya, Euskadi ve Galicia bölgelerinin özerkliğini, 2. Maddesi'nde şu şekilde tanımaktadır: “*Anayasa, İspanyol milletinin vazgeçilmez birliği, bütün İspanyolların ortak ve bölünmez vatanı temeline dayanır ve onu oluşturan milliyetlerin ve bölgelerin özerklik hakkını ve aralarındaki dayanışmayı*

---

¹⁰⁸ Wiervorka., s. 10.

¹⁰⁹ A.g.e., s. 19.

¹¹⁰ A.g.e., s. 20.

¹¹¹ A.g.e., s. 21.

¹¹² Özçer, s. 86.

tanır ve güvence altına alır.”¹¹³ Özçer’in önemle üzerinde durduğu gibi, Franco rejiminin bütün karşıtlarını sisteme entegre etmeyi amaçlayan ve demokratik bir yaklaşımla yazılan 1978 Anayasası, ayrılıkçı söylem ve politikaları ya da ayrılıkçı partileri yasaklamamış, bunun yerine, terör ve şiddete veya terör örgütüne övgüde bulunan, terör örgütü ile organik bağı bulunan siyasal partileri yasa dışı ilan etmiştir.¹¹⁴ 1980’lerde, nükleer enerji karşıtı hareket benzeri yeni sosyal hareketler yükselişe geçmiş, bu oluşumların şiddet karşıtı söylemleri ile demokratik siyasetin güçlenmesi, ETA’nın silahlı mücadelesinin meşruiyetini zayıflatmaya başlamıştı.¹¹⁵ Diğer bir deyişle, Marksist-Leninist ideolojinin önemini yitirmeye başlaması, İspanyol gençliğinin siyasete daha az ilgi duyması ve sosyal hareketlerin geleneksel niteliklerini yitirmesi ile ETA’nın yürüttüğü silahlı mücadele daha çok eleştiriye maruz kalmaya başladı. Bu durum, ETA’yı, tepkisel bir şekilde, sivillerin hedef alındığı terör eylemlerine daha çok yaslanmaya itmiştir.

ETA’nın Amblemi¹¹⁶

Büyük Bask Bölgesi¹¹⁷

¹¹³ A.g.e., s. 132. Barcelona gibi İspanya’nın en gelişmiş şehirlerini içinde barındıran ve ülkenin kuzeydoğusunda yer alan Katalonya bölgesi, tıpkı Bask bölgesi gibi, siyasal, kültürel ve ekonomik olarak özerk bir statüye sahiptir.

¹¹⁴ A.g.e., s. 539.

¹¹⁵ Wiervorka, s. 33 – 34.

¹¹⁶ “Yılan” simgesi siyaseti, “Balta” simgesi silahlı mücadeleyi temsil ediyor ve “Bietan Jarrai” “ikisine de tutun” anlamına geliyor.

¹¹⁷ Büyük Bask Bölgesi, bölgenin özerk toplulukları, İspanya’da Navarre ve Fransa’da Kuzey Bask Bölgesi’ni kapsamaktadır.

1980'lerin ortalarında, Fransa'nın jeopolitik çıkarları değişmeye başlayınca, ETA için Fransa siyasal bir sığınak olmaktan çıktı. Nitekim, 1986 yılında, ETA lideri Rxomin Iturbe, Fransa'dan sınır dışı edildi ve Afrika'da siyasal bir mülteci olarak Madrid'le görüşmelere başladı. Böylece, 1980'lerin sonu, bir yandan ETA ile Madrid arasında gizli görüşmelerle, diğer yandan süregiden şiddet eylemleriyle geçti. 14 Temmuz 1997'de yerel bir politikacı olan Miguel Angel Blanco, ETA tarafından kaçırılıp infaz edilince; Madrid'de 5 milyon kişinin katılımıyla şiddete karşı dev bir gösteri düzenlendi. Blanco'nun öldürülmesi, ETA tarafından gerçekleştirilen 800. cinayetti ve bu eylemden sonra İspanyol toplumu, ETA'nın sivillere ve yerel politikacılara yöneltmeye başladığı şiddetin karşısında kararlı bir şekilde durmaya başladı.¹¹⁸ Silahlı mücadeleyi bırakması yönünde yapılan gerek kamuoyu baskısı gerekse diplomatik girişimler sonucu ETA, 21 Ekim 2011 tarihinde silahlı mücadeleyi bıraktığını; ancak, bu kararın ETA'nın mücadelesinin bittiği anlamına gelmediğini duyurdu.¹¹⁹ Sonuç olarak, İspanya'nın Bask bölgelerinin özerkliğini tanıyan demokratik anayasası, Fransa ile İspanya arasında örgüte karşı işbirliği, toplumun şiddeti kararlı bir şekilde reddetmesi ve uluslararası kamuoyu baskısı, ETA'nın silahlı mücadeleye son vermesinin arkasında yatan en temel sebeplerdir.¹²⁰

“ETA Hayır!” (Bilbao – 2009)

¹¹⁸ Ignacia Ramonet, “Pays Basque”, *Le Monde Diplomatique*, August 1997, <http://www.monde-diplomatique.fr/1997/08/RAMONET/8980>

¹¹⁹ “ETA : fin de la lutte armée, non pas politique”, *Le Monde.fr*, 21.10.2011 http://www.lemonde.fr/europe/article/2011/10/21/eta-fin-de-la-lutte-armee-non-pas-politique_1592017_3214.html#ens_id=1322538

¹²⁰ “Ce communiqué d’ETA n’est qu’une étape”, *Le Monde fr.*, 21.10.2011, interview de Pierre Hazan, http://www.lemonde.fr/europe/article/2011/10/20/ce-communique-d-eta-ne-marque-qu-une-etape_1591648_3214.html

Karşılaştırma:

- i. Türkiye'nin Kürt meselesi ile İspanya'nın Bask meselesi arasındaki en temel benzerlik; bu iki meselenin de, bir etno-sosyal kimliğin merkezi bir ulus-devlet yapılanması içinde asimile edilmeye çalışılması sonucu ortaya çıkmış olmasıdır. Dolayısıyla, gerek Bask milliyetçiliği gerekse Kürt milliyetçiliği, Bask ve Kürt kimlikleri ve dilinin tanınmasından özerklik ve bağımsızlığa kadar uzanan siyasal taleplerin örgütlü ve (ETA ile PKK üzerinden) silahlı dile gelişi olarak değerlendirilmelidir.
- ii. Bask meselesinin İspanya ve Fransa'yı ilgilendiren bir mesele olmasına karşı¹²¹, Kürt meselesinin en temel özgünlüğü, Kürt nüfusunun 5 ayrı merkezi ulus-devlet yapılanması arasında tarihsel parçalanışında yatar. Söz konusu bu parçalanış, Kürt meselesini, Kirişçi ve Winrow'un deyişiyle, devletler üstü (trans-state) bir etno-sosyal mesele haline getirmiştir.
- iii. Hem Bask hem de Kürt milliyetçilikleri, Bask ve Kürt bölgelerinin bir dizi ayrıcalık, bağımsızlık ve yetki sahibi oldukları merkezi ulus-devlet öncesi adem-i merkezîyetçi tarihsel geçmişe üstü kapalı ya da açık bir referans vermektedir.
- iv. Her iki meselede de, söz konusu etno-sosyal kimlikler, belli bir bölgeyle özdeşleşmektedir.
- v. Bu iki mesele arasındaki en temel farklılık, tam da bu bölgelerin sahip oldukları karşıt ekonomik niteliklerden ortaya çıkmaktadır: Bask bölgesi, İspanya'nın en gelişmiş ve en çok göç alan bölgelerinden biriyken Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin ekonomik olarak en geri ve en çok göç veren bölgesidir. Dolayısıyla, ETA'nın seslendiği toplumsal sınıf Bask işçi sınıfı iken PKK, bölgenin köylü sınıfına yönelik bir siyasal söylem geliştirmektedir.

---

¹²¹ ETA'nın Fransa'daki kolu, İparretarak, İspanya'da gerçekleştirilen terör eylemlerinin benzeri eylemleri gerçekleştirecek güce hiçbir zaman sahip olmamış, İspanya sınırları içerisinde yaşayan Basklılar, Fransa'dakilere göre daha özerk bir konuma sahip olagelmüşlerdir. Nitekim Fransa, Bask kökenli Fransız vatandaşlarına yalnızca etnik, kültürel ve dilsel kimliklerini ifade etme hakkı tanımıştır. Özçer, s. 544.

- vi. Her iki örgüt de, benzer Marksist-Leninist siyasal jargonlarını Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yükselişe geçen yeni toplumsal hareketlere entegre etmeye çabalamışlardır.
- vii. ETA, geleneksel bir milliyetçi söylem ve hareketin (PNV) içinden ortaya çıkmış, en güçlü olduğu dönemde bile Bask milliyetçiliğinin temsilini PNV ile paylaşmış iken PKK, Kürt milliyetçiliğinin temsil tekeli 1980'lerden bu yana elinde bulundurmayı başarmıştır.
- viii. Hem ETA hem de PKK kendilerini Bask ve Kürt ulusal kurtuluş mücadelelerinin temsilcileri olarak ilan etse de, her iki örgüt de, aynı zamanda, birer sosyal hareket ve devrimci bir proje olarak silahlı mücadelelerini meşrulaştırma yoluna gitmiştir.
- ix. ETA, siyasal suikast ve sivilleri de hedef alan bombalama eylemleri gibi terör eylemlerine dayanırken PKK, bu tür terör eylemlerinden daha çok, Türk Silahlı Kuvvetleri ile gerilla mücadelesi üzerinden düşük yoğunluklu bir savaş içine girmiştir.
- x. İspanya'da demokratik siyasetin güçlenmesi ve Katalan ve Bask kimlik ve bölgelerine tanınan anayasal özerklik karşısında Türkiye'de demokratik siyaset ve kültür henüz yerleşmemiş, Kürt kimliği ve bölgesi, henüz özerk bir konum kazanmamıştır.
- xi. ETA'nın silahlı mücadeleyi bırakmasında; Fransa gibi dış ülkelere aldığı yardımın kesilmesinden çok daha önemli olarak, İspanya toplumunun şiddete karşı koyduğu sarsılmaz ve kararlı tavır rol oynamıştır. Türkiye kamuoyu ise henüz şiddetin her türlüşününün reddedilip mahkum edilmesini sağlayacak demokratik bir siyasal kültür geliştirememiştir.

b. İngiltere'nin İrlanda Meselesi ve IRA

“Yalnızca yenilmiş devrimciler politikaya soyunurlar.” (Bir IRA deyişi)

Eski Yunan ve Romalılar tarafından Keltler olarak adlandırılan bir etnik kimliğe sahip, kolektif bir ekonomik sistemle yönetilegelmiş küçük krallıkların oluşturduğu gevşek bir konfederasyona dayanan ve 5. Yüzyıl'da Hıristiyanlaşan İrlanda, Papa IV. Adrian tarafından İngiliz Kralı II. Henry'e verilerek geleceğin emperyalist İngiltere'sinin ilk kolonisi haline gelir.¹²² İrlanda meselesinin en can alıcı çelişkisi – kendilerini Milliyetçi (Nationalist) ve Cumhuriyetçi (Republican) olarak tanımlayan yerli Katolik nüfus ile Birlikçi (Unionist) ve Kralcı (Loyalist) olarak örgütlenen göçmen Protestan nüfus arasındaki mezhep çatışması – İngiltere'nin 17. Yüzyıl'da adada imparatorluğa sadık bir topluluk yaratma amacıyla İngiltere ve İskoçya'dan getirilen Protestan göçmenlere yerli İrlandalıların topraklarını dağıtmasıyla başlar. İngiliz aristokrasisini temsil eden Kral ile doğmakta olan burjuvaziyi temsil eden parlamento arasında kopan iç savaşta Kral'ın tarafını tutan Katolik İrlanda nüfusu, 1641'de çıkardığı bir ayaklanmayla sayıları yüzbinleri bulan adadaki Proteston nüfusu katletmeye girişir.¹²³ Bugünkü Proteston toplumun sosyal psikolojisinin en belirgin karakteri haline gelecek *kuşatılmışlık kompleksinin* kökenleri, 1641'deki bu katliama kadar uzanmaktadır.¹²⁴ 1649'da Kral I. Charles'ın idam edilmesiyle Kralcılar karşısında kesin zafer kazanan parlamentocuların lideri Oliver Cromwell, Katolik İrlanda'nın cezalandırılmasını bizzat üstlenecek, yüzbinlerce Katolik İrlandalıyı katledilecek ve ada nüfusunun %10'unu oluşturan Protestan azınlık, toprakların %80'ini ele geçirecektir.¹²⁵ Cromwell'in cesedinin mezarından çıkarılıp darağacına asılması ve kellesinin uçurulması ile restore edilen Krallık, Katolik Kral II. James ile damadı Protestan William arasındaki taht

---

¹²² Levent Özçağatay, *Kuzey İrlanda ve IRA: Silahlı Mücadeleden Siyasi Çözüme*, İstanbul: Papirüs Yayınları, 1998, s. 24.

¹²³ Bu ayaklanma sırasında, on iki bin Protestan'ın işkence edilerek öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Hasan Emre Şenocak, *Avrupa Terör Örgütleri ve Ülke Uygulamaları*, Ankara: Platin Yayınları, 2006, s. 68.

¹²⁴ 1990'larda yüzlerce masum Katolik sivil işkence ederek öldüren Kralcı çetenin lideri, “Kral Fare” lakaplı Billy Wright, Protestan toplumun kuşatılmışlık kompleksinin şiddet üzerinden bir dışavurumu olduğunu şu sözleriyle göstermektedir: “*Kendinizi birdenbire silah, kaynak ve sayı olarak sizden üstün bir düşmanla karşı karşıya bulursanız ne yaparsınız? Sizin tek silahınız onlardan daha acımasız olmaktadır.*” Özçağatay, s. 186.

¹²⁵ Cromwell terörü sonucu, 850.000 kişilik bir Katolik nüfusun katledilerek, köle olarak satılarak ya da açlığa terk edilerek yok edildiği tahmin edilmektedir. Şenocak, s. 68.

kavgasının William lehine sonuçlanmasıyla, Katolik İrlanda nüfusu ve İrlanda kimliği üzerindeki baskı ve zulmünü arttırarak devam ettirecektir.

Parlamento üzerinden mücadelesini sürdüren İrlanda burjuvazisi, 1781 yılında ticaretle ilgili yasakların ve Katolik nüfus üzerinde baskı unsuru olan ceza kanunlarının çoğunu ortadan kaldırır ve İrlanda parlamentosunun yetkilerini arttırır.¹²⁶ Bu gelişmeleri yeterli bulmayan ve Protestan bir hukukçu olan Wolfe Tone liderliğinde kurulan Birleşik İrlandalılar Cemiyeti tarafından başlatılan ilk isyan denemesi, 50.000'in üzerinde İrlandalının katledilmesiyle sonuçlanır.¹²⁷ İsyanın bastırılmasından iki yıl sonra, 1800'de, İrlanda parlamentosunu kapatan ve İrlanda'yı Birleşik Krallığın bir parçası haline getiren Birlik Kanunu çıkarılır.¹²⁸ İşte, İrlanda meselesi, yalnızca İngiliz emperyalizmi ile İrlanda milliyetçileri arasındaki mücadele ile değil, ama aynı zamanda Birleşik Krallık ile birliğin bozulup bağımsızlığın ilanı için savaşıacak olan Milliyetçi ve Cumhuriyetçi Katolik örgütler ile söz konusu birliğin her ne pahasına olursa olsun korunmasını hedef alan Kralcı ve Birlikçi Protestan örgütler arasındaki iç çatışma ile belirlenecektir. Orange Order (Portakal Locası), Kralcı ve Birlikçi bu Protestan örgütlerin en kapsamlı ve köklü olanıdır. Takip eden yüzyıllarda Orange Order, İrlanda'daki sekteryan ve ırkçı politikaların en şiddetli temsilcisi olacaktır.

Birlik Kanunu, İrlanda'nın iç pazarının gelişimini koruyan gümrük duvarlarını ortadan kaldırmış, sınai gelişim durmuş, toprak aşırı bölünmüş ve İrlanda halkı, çağın en çok can alan kıtlık felaketine dönüşecek yoksulluk ve sefalet kafesi içinde mahkum kalmış durumdadır. Friedrich Engels, 1845'te kaleme aldığı "İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu" adlı çalışmasında, İrlandalıların içine düştükleri sefaleti şu şekilde betimler: "*İrlanda nüfusunun büyük kesimi, içinde bölmesi olmayan yürekler acısı bir kulübede oturan ve kış boyunca kendilerine kıt kanaat patates verebilecek genişlikte toprak parçasını kiralayan küçük kiracılardan oluşur. (...) Bu insanlar, çamurdan yapılmış hayvan ahır bile olamayacak kadar kötü, rezil kulübelerde yaşarlar; tüm kış boyunca yiyecekleri çok kıttır, ya da yukarıda alıntıladığımız raporda ifade edildiği gibi, yılın otuz haftasında kıt-kanaat patatesleri varsa, yılın geri kalanında hiçbir*

¹²⁶ Özçağatay., s. 33.

¹²⁷ A.g.e., s. 35.

¹²⁸ Birlik Kanunu ile ülkenin adı, "Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı" olarak değiştirilmiştir. Şenocak., s. 71.

şeyleri yoktur. (...) İrlandalı kırsal yöre insanının onda dokuzunun yaşam koşulu budur. Bir kilise faresi kadar zavallıdırlar, en rezil giysiler içindedirler, yarı yarıya uygarlaşmış bir ülkede olabilecek en alt zeka düzeyindedirler.”¹²⁹ Klasik serbest piyasa teorisinin talep, arz ve fiyat arasında oluşturduğu altın kuralı işlemez hale getiren ve biricik besin kaynakları patates olan İrlanda yoksul yığınları, patatese 1845’te musallat olan bir salgın sonucu, 1846’da kıtlığın pençesine düşer. 1 milyondan fazla İrlandalının açlıktan öldüğü ve bir o kadarının da adadan göç etmek zorunda kaldığı kıtlık karşısında Krallık hükümeti, serbest piyasanın arz ve talep sonucu oluşan “kutsal” fiyat dengesine karışmaya yanaşmaz ve kitleler halinde gerçekleşen ölümlere seyirci kalmakla yetinir.¹³⁰ Karl Marx Kapital’de, kıtlık ve göç nedeniyle, İrlanda nüfusunun yirmi yıl içinde 16’da 5’ini kaybettiğini belgeleyecektir.¹³¹

İrlanda’daki cumhuriyetçi hareketin ilk örgütlü meyvesi, 1858’de “İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği” adı altında kurulan Fenian hareketidir.¹³² Hareketin amacı, silahlı mücadele yoluyla İngiltere’nin adadan çıkartılması ve İrlanda’nın tam bağımsızlığının sağlanmasıdır. Adada Fenian hareketine karşı Krallığın aldığı sert tedbirler, hareketin savaş ve çatışma alanını İngiltere’ye taşımaya neden olur. ABD’ye göç etmiş İrlandalıların desteğine dayanan Fenian hareketi, Birleşik Devletler ile Birleşik Krallık arasındaki ilişkilerin iyileşmesiyle gücünü yitirir ve kendisini takip eden Cumhuriyetçi hareketlere bir dizi değerli gelenek ve yöntem miras bırakarak tarih sahnesinden çekilir. Fenian hareketinin çözülmesiyle, pasif direnişi temel alan ve boykot silahını sistematik bir şekilde kullanan özerklik yanlısı Cumhuriyetçi hareketler ortaya çıkar. Bu hareketlerin karşısında ise silahlanmış Birlikçi ve Kralcı Protestan örgütler yer almakta ve Orange Order’lar, gelenekselleşerek bugünlere kadar ulaşan meşhur yürüyüşlerini “yürüyebildiğin yer senindir” sloganıyla düzenlemektedirler. Gelecekteki İrlanda Cumhuriyetçi

---

¹²⁹ Friedrich Engels, *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, Ankara: Eriş Yayınları, 1. Baskı, 1997, s. 314 – 315.

¹³⁰ Dönemin Kraliyet maliye bakanı olan George Macaulay Trevelyan, İrlanda’daki kıtlıkla ilgili şunları söyleyecektir: “Üstesinden gelmemiz gereken şeytan kıtlık değil; İrlanda halkının bencilliği, ahlaksızlığı ve huzursuzluğudur.” Özçağatay, s. 42.

¹³¹ Karl Marx, *Capital*, Vol. 1, “Chapter 25: The General Law of Capitalist Accumulation”, “Section: 5, F: Ireland”, trans. Samuel Moore and Edward Aveling, Moscow: Progress Publishers, 1887, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch25.htm#S5f>

¹³² Özçağatay, s. 45.

Ordusu'nun (IRA) siyasal kanadını oluşturacak Sinn-Féin (Yalnız Kendimiz), self-determinasyon hedefiyle ikinci kuşak Fenianlar tarafından bu dönemde kurulur.¹³³

Cumhuriyetçi örgütlerin verdikleri mücadele sonucu, 1912'de İrlanda'ya özerklik tanınır; ancak, özerklik sonucu, Dublin hükümeti tarafından azınlık muamelesi göreceklelerinden ve sahip oldukları ayrıcalıklı statüyü kaybedeceklerinden endişelenen Kralcı ve Birlikçi Protestan gruplar, 100.000 kişilik silahlı bir güce sahip Ulster Gönülleri Birliği'ni kurarken tam bağımsızlık peşindeki İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği, 1916 yılında başarısızlıkla sonuçlanacak Paskalya ayaklanmasını başlatır.¹³⁴ Özerkliğin zaten kazanılmış olması, İrlandalıların İngiltere safında dünya savaşında çarpışıyor olması ve örgütlenmenin aşırı bir gizlilik içinde yapılması sonucu Katolik kitlelerin ayaklanmadan bihaber olması, Paskalya ayaklanmasının başarısızlığının nedenleri olarak görülmektedir. Her ne kadar ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, ayaklanmaya katılanların idam edilmiş ya da tutuklanmış olması İrlandalılar arasında hoşnutsuzluğa yol açar ve Sinn-Féin, bu hoşnutsuzluğu siyasal bir başarıya çevirecek ve savaşın bitiminde yapılan seçimlerde 73 milletvekili çıkaracaktır.¹³⁵ Sinn-Féin, İngiliz parlamentosuna katılmayı reddedip Dublin'de kendi meclisini kurarken Paskalya ayaklanmasına katılan güçler, İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu adı altında birleşerek IRA'yı tarih sahnesine çıkarır. Michael Collins liderliğindeki IRA, şehir gerillası kavramını icat eder ve ilk silahlı eylemlerini gerçekleştirir. IRA, 1919 yılında 14 polisi ve 21 Kasım 1920'de Dublin'de IRA'yı çökertmek üzere kurulmuş İngiliz istihbarat şebekesinin 13 yüksek görevlisini öldürür.¹³⁶ 1921'de Cumhuriyetçilerle masaya oturmayı kabul etmek zorunda kalan İngiliz hükümeti, güneyde başkenti Dublin olan devleti tanıma karşılığında merkezi Belfast olan Kuzey İrlanda'nın varlığı ve sınırlarının tanınmasını ister. Collins, Kuzey İrlanda'nın uzun süre güneyden ayrı kalamayacağını düşünerek söz konusu bölünmeyi, bağımsız ve birleşik İrlanda Cumhuriyeti için atılması gereken pragmatik

---

¹³³ Cumhuriyetçi hareketin başka bir meyvesi, James Connolly tarafından 1891 yılında kurulan İrlanda Cumhuriyetçi Sosyalist Partisi'dir. Ancak, söz konusu parti, işçi sınıfının zayıflığı ve adadaki Katolik ve Protestan işçiler arasındaki sekteryen yapı nedeniyle büyüyemez. Nitekim, Sinn-Féin bile grevlerin İrlanda ekonomisini zayıflattığını düşünmekte ve sosyalist mücadeleye soğuk bakmaktadır. A.g.e., s. 55 – 56.

¹³⁴ Şenocak, s. 74.

¹³⁵ Özçağatay, s. 62.

¹³⁶ A.g.e., s. 62 – 63.

bir adım olarak görür ve anlaşmayı kabul eder.¹³⁷ Her ne kadar anlaşma sonucu IRA ikiye bölünmüş ve Cumhuriyetçiler arasında bir iç çatışma süreci başlamış olsa da, adanın bugüne kadar uzanan bölünmüşlüğü geri dönüşü olmayacak bir şekilde gerçekleşmiş durumdadır. Bölünmeden sonra, Kuzey İrlanda'da Birlikçi Protestan gruplar üstünlüğü ele geçirecek, çoğunluğu fanatik gönüllülerden oluşan Ulster Özel Polis gücü Katolik nüfusun ezilmesinde kullanılan yasal bir araca dönüşecek ve kuzeydeki Katolik azınlığın korunmasını IRA üstlenecektir.

1930'larla birlikte adanın güneyinde örgütlenmiş IRA, genç ve radikal Russell liderliğinde, Fenian geleneğini takip ederek savaşı İngiltere topraklarına taşımaya karar verir. IRA, Ocak 1939'da İngiltere'de 127 bombalama eylemi gerçekleştirirken Dublin hükümeti, Nazi Almanya'sı ile flört eden IRA'ya karşı – İngiltere'yi İrlanda'yı işgale zorlayacağı kanısıyla – cephe alınca IRA, adanın kuzeyinde Belfast'da örgütlenmek zorunda kalır ve 1949'da İrlanda Cumhuriyeti adını alan

¹³⁷ Anlaşmanın kabul edilmesi, adanın bölünmesi karşısında duran IRA üyeleri tarafından Collins'in öldürülmesine yol açacaktır. A.g.e., s. 68.

Güney İrlanda'da askeri faaliyetlerini durdurur.¹³⁸ 1960'ların siyasi ortamı içinde IRA, Stalinist bir kadronun kontrolü altına girecek ve IRA, sendikalardan derneklere kamusal alanın her noktasında direnişini örgütlemeye girişecektir.¹³⁹ 1960'lar IRA'nın hem hükümet güçleri hem de Birlikçi örgütlere karşı ünlü Bogside muharebesi gibi barikatlarla mahalle direnişini başlattığı yıllardır ve kurtarılmış bölgeler oluşturma stratejisi bu yıllarda ortaya çıkar. Yine de, Katolik nüfus üzerindeki baskılar sonucu, 1973 yılına kadar 60.000 Katolik, Kuzey İrlanda'dan göç etmek durumunda kalacaktır.¹⁴⁰

Kuzeydeki Katolik toplum üzerindeki baskı, bu nüfusu koruyan tek silahlı güç olan IRA'nın üyelerinin sayısında artışa neden olur ve Sinn-Féin'in 1970 yılında gerçekleştirdiği kongresinden adı Geçici (Provisional) IRA olan ve bugünkü IRA'nın kendisini oluşturan örgüt doğar.¹⁴¹ IRA'nın hakim olduğu bölgelerde devletin gücü ortadan kalkacak ve IRA, aile içi sorunlardan uyuşturucu kullanımına kadar her türlü konuda yetki sahibi haline gelecek ve suçlu bulduklarını kendi yöntemleriyle cezalandırma yoluna gidecektir. IRA silahlı mücadelesini, yalnızca devletin güvenlik güçlerine karşı değil, ama aynı zamanda, Katolik nüfus üzerinde baskı unsuru olan Ulster Savunma Gücü (UFV) ve Ulster Savunma Cemiyeti (UDA) ve masum Katolikleri gelişigüzel yakalayıp işkence ederek öldüren Shankill kasapları gibi Protestan Birlikçi/Kralcı örgütlere karşı da yürütecektir.¹⁴² Nitekim, 1969 yılında inşa edilip yıllar içinde genişleyen ve Katolik ve Protestan mahalleleri birbirinden ayıran "Barış Duvarı" (Peace Lines), bölgede sekteryan siyasetin önemini gözler önüne sermektedir.¹⁴³

---

¹³⁸ Şenocak, s. 76.

¹³⁹ Özçağatay, s. 88.

¹⁴⁰ A.g.e., s. 92.

¹⁴¹ Kathryn Gregory, "Provisional Irish Republican Army (IRA)", *Council on Foreign Relations*, Mart 16, 2010 <http://www.cfr.org/terrorist-organizations/provisional-irish-republican-army-ira-aka-pira-provos-glaigh-na-hireann-uk-separatists/p9240> Resmi IRA ise İngiltere'de gerçekleştirdiği ve sivillerin ölümüne yol açan bir dizi başarısız askeri operasyondan sonra silahlı mücadeleyi bırakır ve etkisini kaybeder. Resmi IRA'nın çözülmesi sonucu, Provisional IRA'dan daha radikal oluşumlar ortaya çıkacaktır. Bunların en önemlisi, 1975 yılında kurulan siyasi kanadı "İrlanda Sosyalist Cumhuriyetçi Partisi" (IRSP) ve askeri kanadı İrlanda Milli Kurtuluş Cephesi (INLA) adlı oluşumdur. Yine de, INLA hiçbir zaman IRA'nın sahip olduğu etkiye yaklaşamayacaktır. Şenocak, s. 80.

¹⁴² Shankill Kasapları'nın lideri Murphy, IRA tarafından infaz edilecektir. Özçağatay, s. 124.

¹⁴³ Arthur Strain ve Peter Hamill, "Forty Years of Peace Line", *BBC News*, Temmuz 1, 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/northern_ireland/8121362.stm

Tarihe Kanlı Pazar (Bloody Sunday) olarak geçen ve 30 Ocak 1972’de Bogside Mahallesi’nde yasadışı gösteri yapan Katoliklere ateş açılmasıyla 13 sivilin hayatını kaybettiği olay, Londra’yı en sonunda geri adım atmaya zorlar. İngiliz hükümeti, Protestanların kontrolünde olan Kuzey İrlanda parlamentosunu kapatır ve doğrudan yönetime geçer.¹⁴⁴ Bu değişim, IRA için somut bir zaferdir. Kanlı Pazar olayının hemen ardından, bu kez de IRA’nın Belfast’da gerçekleştirdiği ve 9 sivil ve 2 askerın öldüğü ve yüzlerce insanın sakat kaldığı bombalama eylemi, Kanlı Cuma olarak tarihe geçecek ve IRA’ya karşı İngiliz kamuoyunda oluşmaya başlayan sempatiyi yok edecektir.¹⁴⁵ Yalnızca 1975 ve 76 yıllarında Kuzey İrlanda’da yaşanan çatışmanın bilançosu, 544 ölüdür ve bunların yalnızca 83’ü polis ve askerlerden oluşmaktadır. IRA’nın onlarca sivil ve askerın ölümüne yol açan sansasyonel eylemleriyle başlayan 1970’li yıllar¹⁴⁶, IRA’lı tutukluların bazı somut talepler ile ölüm orucuna başlaması ve Kirli Protesto (Dirty Protest) olarak tarihe geçen yıkanmama ve tuvalet imkanlarını kullanmama eylemleriyle kapanır.¹⁴⁷

Belfast’ta Katolik ve Protestan Mahalleleri Ayıran Barış Duvarı’ndan Bir Kesit

¹⁴⁴ Şenocak, s. 81.

¹⁴⁵ Özçağatay, s. 111. Yine IRA’nın İngiltere’de askerlerin gittikleri barlarda gerçekleştirdiği bombalama eylemleri sonucu, 28 kişi hayatını kaybedecek, 236 kişi ağır yaralanacaktır. A.g.e., s. 117.

¹⁴⁶ Bu eylemler arasında en çok ses getireni, İngiltere Kraliçesi’nin kuzeni Lord Mountbatten’in yatı ile birlikte havaya uçurulmasıdır. A.g.e., s. 127.

¹⁴⁷ Dünya kamuoyunun ilgisini İrlanda meselesine çevirecek olan bu eylemin ayrıntılı bir incelemesi için bkz: Begoña Aretxaga, “Dirty Protest: Symbolic Overdetermination and Gender in Northern Ireland Ethnic Violence”, *Ethos*, Vol. 23, No. 2, 1995, s. 123 – 148.

1980'lerle birlikte IRA'nın ideolojik programı ve siyasal/askeri hedefleri belirginleşmeye başlar. Örgütün tüzüğü niteliğinde olan "Yeşil Kitap"a göre IRA'nın kısa dönemli amacı İngiltere'yi adadan çıkartmak ve uzun dönemli amacı Demokratik Sosyalist İrlanda Cumhuriyeti'ni kurmaktır; ancak, hem batının bireyci hem de doğunun devletçi kapitalizmini reddeden örgütün ideolojik hedefi, ülkenin kendi geleneklerine uygun özgün bir sosyalist alternatif oluşturmak olarak tanımlanır.¹⁴⁸ IRA'nın bütün askeri stratejisi, düşmanın ekonomik yumuşak karnını hedef alan ya da sansasyonel eylemlerle dünya kamuoyunun İrlanda meselesine dikkatini çekmeyi planlayan şehir gerillası mücadelesi sonucu, Birleşik Krallık'ı bunaltarak adadan geri çekilmeye zorlamaktır. Milliyetçi, Katolik ve işçi sınıfı kökenli IRA uluslararası arenada, İtalya'daki Kızıl Tugaylar ya da Almanya'daki Baader-Meinhof radikal örgütleriyle değil, ama İspanya'nın ETA, Polonya'nın Solidarity ve Türkiye'nin PKK örgütleriyle dayanışma bildirimleri yayınlar.¹⁴⁹ Siyasal mücadeleyi Sinn-Féin'e terk eden IRA, ETA'nın siyasal kanadı Herri Batasuna'ya model oluşturmuştur. Çatışmanın diğer tarafında Thatcher liderliğindeki İngiliz hükümeti ise 1985 yılında Anglo-İrlanda Anlaşması'nı imzalar.¹⁵⁰ Bu anlaşmaya göre, bir yandan, adanın birleşmesi çoğunluğun kararına bırakılacak ve Dublin, kuzeydeki Katolik azınlığın güvenliği konusunda söz sahibi olacaktır. Diğer yandan Dublin, Kuzey İrlanda'nın ayrı bir bölge olduğunu kabul edecek ve kuzeydeki Protestan çoğunluğun rızası olmadan birleşmenin gerçekleşmeyeceğini kabul edecektir. Bu anlaşmayla İngiliz hükümeti, İrlanda meselesinin kökeninde, İngiliz emperyalizmi değil, Katolik ve Protestan nüfus arasındaki etno-sosyal çekişme ve çatışmanın olduğunu göstermiş olur. Bu gelişmeye karşılık 1986 yılında IRA, Sinn-Féin'in temsil edileceği Dublin parlamentosunu tanıdığını ilan eder.¹⁵¹

Soğuk Savaş'ın bitmesi, Kuzey İrlanda'nın Krallık için sahip olduğu jeo-stratejik önemi kaybetmesine yol açarken bölgenin hem Krallık bütçesi üzerindeki ağır yükü hem de insan hakları açısından İngiliz hükümetini uluslararası arenada zor duruma sokması, Londra'yı Kuzey İrlanda ile olan siyasi bağlarını kesmeye eğilimli kılacaktır. Nitekim, İngiltere'nin Kuzey İrlanda'dan sorumlu bakanı Peter Brooke,

---

¹⁴⁸ Özçağatay, s. 133.

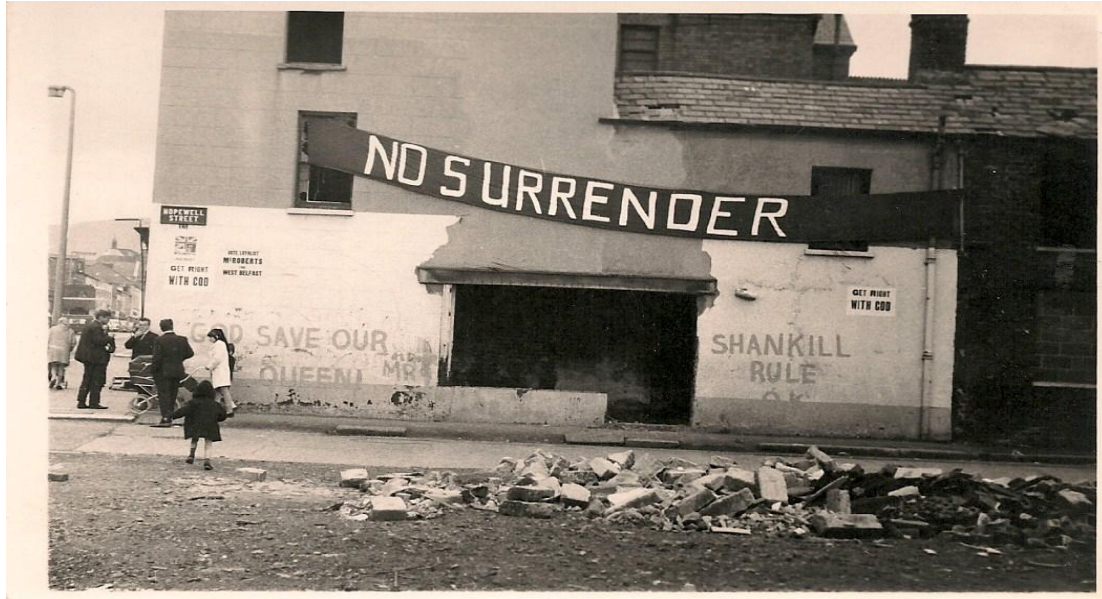
¹⁴⁹ A.g.e., s. 132. 1980'ler boyunca IRA, İngiltere'yi köşeye sıkıştırmayı düşünen Muammer Kaddafi'den büyük çapta silah yardımı almıştır. A.g.e., s. 155.

¹⁵⁰ Şenocak, s. 85.

¹⁵¹ Özçağatay, s. 152.

Kasım 1990'da, "Britanya'nın Kuzey İrlanda ile birliğini devam ettirmesinde stratejik ve ekonomik çıkarı bulunmadığını" belirtecektir.¹⁵² Bu durum, IRA'nın varoluş nedenini ortadan kaldıracak ve IRA, 1994'te "Tamamıyla Silahsız Strateji" ("Totally Unarmed Strategy") adlı bir belge yayımlayarak silahlı mücadeleyi terk etmeye hazır olduğunun işaretlerini vermeye başlayacaktır.¹⁵³ Nitekim, 1990'lar İngiliz hükümeti ile IRA arasında sürekli tıkanacak olsa da, en sonunda başarıya ulaşacak olan bir diyalog sürecinin başlamasına yol açacaktır.¹⁵⁴ Diyalog sürecinde, teröristlerle masaya oturmayı içine sindiremeyen İngiliz hükümeti için, IRA'nın silah bırakmasının sağlanması gerek Kuzey İrlanda Protestan nüfusu gerekse dünya kamuoyu gözünde hükümetin prestiji için elde edilmesi gereken en önemli adım olarak görülmüştür. Diğer taraftan, İngiliz emperyalizminin adadan çekilmeye istekli oluşuyla silahlı mücadelesinin meşruiyetini yitiren IRA için barış, kaçınılmaz olsa da, kendisinin Katolik toplum üzerindeki kontrol ve etkisinden vazgeçmesi ve silahlı kadrolarını dağıtması anlamına geliyordu.¹⁵⁵

Protestan Birlikçi/Kralcı Örgütlerin Ortak Sloganı: "Teslim Yok"

¹⁵² Şenocak, s. 86.

¹⁵³ A.g.e., s. 88.

¹⁵⁴ Diyalog sürecini canlı tutmak ve IRA'nın ilan ettiği ateşkesin devamını sağlamak için İngiliz hükümeti Başbakanı Tony Blair, 1997'de, 19. Yüzyıl İrlanda'sında yaşanan kıtlık karşısında İngiltere'nin üstüne düşeni yapmadığını belirterek özür dileyecek ve 1998'de "Kanlı Pazar" olayları ile ilgili adli bir soruşturma başlatacaktır. A.g.e., s. 89.

¹⁵⁵ IRA'nın İngiliz hükümetiyle masaya oturmasını reddeden örgüt içi radikal bir hizip, bugün halen varlığını sürdüren Continuity IRA (CIRA) adlı bir örgüt kurmuştur. IRA içinden çıkan bu radikal oluşumlar, Sinn-Féin'i görüşmelerde temsil eden Gerry Adams'a geçmişte IRA adına hükümetle masaya oturan efsanevi lider Michael Collins'in trajik sonunu hatırlatmaktan çekinmeyeceklerdir. Özçağatay, s. 206 – 207.

Diyalog süreci, 10 Nisan 1998’de imzalanan Good Friday Anlaşmasıyla sonuçlandı. Yapılan referandum sonucunda, İrlanda Cumhuriyeti’nde %94 ve Kuzey İrlanda’da %71 ile kabul edilen bu anlaşmanın ana hatları şu şekildeydi¹⁵⁶:

- Bütün silahlı örgütler, iki yıl içinde silahlarını teslim edecekler,
- Ateşkese iki yıl boyunca uyan örgütün hükümlüleri salıverilecek,
- Kuzey İrlanda meclis seçimleri yapılacak,
- İrlanda Cumhuriyeti, Kuzey İrlanda üzerindeki iddialarından vazgeçecek,
- İrlanda Cumhuriyeti ile Kuzey İrlanda’nın birleşmesi, her iki toplumun ortak kararıyla gerçekleşebilecektir.

Sonuç olarak, İngiliz hükümetinin verdiği ödünler, IRA’nın silahlı mücadelesinin halk desteğini yitirmesi ve uluslararası kamuoyunda 11 Eylül saldırıları sonrası teröre karşı oluşan muhalefet, 1800 insanın ölümünden ve binlerce insanın yaralanmasından sorumlu tutulan IRA’nın 20 Temmuz 2005 tarihinde silahlı mücadeleyi bıraktığını ilan etmesiyle sonuçlandı.¹⁵⁷

Karşılaştırma:

- i. İrlanda meselesinin tarihi; açlık, felaket, katliam, şiddet ve baskının tarihidir. IRA’nın yürüttüğü silahlı mücadele sonucu İngiliz hükümetinin gündemine oturan ve şiddetin gerek İngiliz gerekse İrlanda toplumları için tahammül edilemez boyutlara ulaşmasıyla çözümü kaçınılmaz hale gelen İrlanda meselesinin tarihi, 1990’larda İngiliz yetkilileri ve İngiliz kamuoyu tarafından eleştirel bir şekilde okunmaya başlanmıştır. Nitekim, Başbakan sıfatıyla Tony Blair’ın 19. Yüzyıl İrlanda’sında yaşanan kıtlık konusunda özür dilemesi ve Kanlı Pazar olaylarının kapsamlı bir şekilde soruşturulmasını sağlaması, siyasal aktörler arası diyalog sürecini desteklemiştir. Kürt meselesi tarihinin eleştirel bir okuması ve yaşanan acılar için gerek devlet yetkilileri gerekse kamuoyu seviyesinde oluşacak vicdani ve insani tarihsel bir bilinç, meselenin çözümü noktasında atılacak belki de en güçlü adım olacaktır.

---

¹⁵⁶ Şenocak, s. 91.

¹⁵⁷ Gregory. (16.03.2010)

- ii. Kürt meselesinin çözümünde İrlanda meselesinden çıkarılacak en önemli ders, İngiliz hükümetiyle Sinn-Féin tarafından temsil edilen IRA arasındaki diyalog sürecidir. Söz konusu diyalog sürecinde, “teröristlerle masaya oturduğu” için prestij kaybına uğrayacağından endişelenen İngiliz hükümeti için, IRA’nın silah bırakmasının sağlanması birincil hedef oldu. Yürüttüğü silahlı mücadele ile İrlanda meselesinde İngiliz hükümetinden önemli ödünler koparmayı başararak meşruiyetini sağlayan IRA için silah bırakmak ise Katolik toplum üzerindeki etkisinden vazgeçmek ve silahlı kadrolarını dağıtmak anlamına geliyordu. Barışın tesisiyle, bu silahlı kadroların affı ve topluma entegrasyonu bu sürecin en somut sorunlarından biri olarak ortaya çıktı. Şiddetten yorulmuş gerek Protestan gerekse Katolik İrlanda kamuoyunun diyalog sürecini destekleyen tavrı, hem İngiliz hükümeti ve Protestan Kralcı/Birlikçi örgütler hem de IRA için diyalog sürecini kaçınılmaz kıldı ve bütün bu siyasal aktörler, geri adım atarak söz konusu sürecin barışın tesisiyle sonuçlanmasını sağladılar. Dolayısıyla, Kürt meselesinin olası çözümü, Türkiye kamuoyu tarafından ilgili siyasal aktörler arası diyalog sürecinin koşulsuz bir şekilde desteklenmesi bağlıdır.
- iii. IRA’nın silah bırakması ve İngiliz hükümetinin verdiği siyasal ödünler, İrlanda meselesinin kesin olarak çözüldüğü anlamına gelmiyor, ama meselenin şiddet üzerinden değil, mevcut parlamenter sistem üzerinden özgürce temsil edilebilmesi anlamına geliyordu. Benzer bir şekilde, Kürt meselesi sihirli bir değnek yardımıyla çözülemeyecek ölçüde köklü ve karmaşık bir meseledir. Kürt meselesinin çözümünde yalnızca ilk adımı oluşturacak diyalog süreci ve barışın tesisi, Kürt kimliğinin tanınması yanında, Kürt siyasal hareketinin sivilleştirilmesi ve Kürt meselesinin sivil toplum ve parlamenter sistem yoluyla özgürce temsil edilmesinin sağlanması anlamına gelmektedir.

c. Fransa'nın Korsika Meselesi ve FLNC

“So Corsu, ne so fieru.” (“Korsikalıyım, gururluyum.”)¹⁵⁸

Korsika'nın tarihi, Eski Yunan'dan Roma ve Bizans İmparatorluğu'na ve İtalya'dan Fransa'ya kadar, çeşitli uygarlıkların kültürel ve siyasi etkisinin ve buna karşı yerli Korsika halkının koyduğu tepkinin tarihidir. Nitekim, 1755 ile 1769 yılları arasında Paoli liderliğinde “Korsika Cumhuriyeti” adı altında 14 yıllık kısa bir bağımsızlık dönemi yaşayan ve kadınlara oy hakkı gibi Aydınlanma düşüncesinin siyasal ilkelerini benimseyen ilk anayasaya sahip olan ada¹⁵⁹, 1769 yılından itibaren Fransa'nın bir bölgesi olarak siyasal varlığını sürdürmektedir. Her ne kadar Korsika, bir “bölgesel topluluk” (collectivité territoriale) olarak Fransa'nın diğer bölgelerine göre daha özerk bir konuma sahip olsa da; ada, Fransa'nın 27 bölgesinden biri olarak sayılmaktadır. Fransız anakarasından daha çok İtalya'ya yakın ve 2002 nüfus sayımına göre 260.196 kişilik bir nüfusa sahip Korsika adası¹⁶⁰, Fransız çıkarlarına karşı İtalyan irredantizminin de uzun süre hedefinde kalmıştır.

Korsika'da ayrılıkçı ve de özerklik yanlısı hareket, Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasıyla orada yaşayan ve “kara ayak” (pieds-noirs) olarak adlandırılan Fransız vatandaşlarının adaya yerleştirildiği 1970'lerde ortaya çıkmıştır. Cezayir'den gelen 17.000 pieds-noirs, 10.000'den fazla İtalyan ve 20.000 Kuzey Afrikalıya ek olarak anakaradan gelen Fransızlar, Korsika adasının demografik niteliğini temelden değiştirdi.¹⁶¹ Korsika milliyetçiliği, “Fransa Devleti tarafından desteklenen siyasi ve ekonomik sömürgeleştirme” sürecine karşı mücadele etmek üzere örgütlenmeye başlamıştır.¹⁶² Korsika milliyetçiliği, kültür ve (doğa ve çevre anlamına gelen) vatana olan bağlılık ile 16. Yüzyıl'daki kısa Korsika Cumhuriyeti deneyimine nostaljik bir öykünme üzerine kuruludur. Korsika milliyetçiliğinin yükselişinde bölgenin

¹⁵⁸ Korsika'da bir duvar yazısı. Özçağatay, s. 7.

¹⁵⁹ Paoli, Korsika Anayasası'nın yazımını Jean-Jacques Rousseau'dan rica etmiş; ancak, anayasa tamamlanmadan Paoli deneyi yenilgiye uğramıştır. “Sosyal Sözleşme” kitabında Rousseau, Korsika adası için şunları yazacaktır: “Bu küçük adanın, bir gün Avrupa'ya şaşırtacağına dair bir önsezim var.” M. Şehmus Güzel, *Avrupa Birliği'nde Devlet ve Fransa'da Korsika*, İstanbul: Peri Yayınları, 1. Baskı, 2006, s. 49.

¹⁶⁰ A.g.e., s. 44.

¹⁶¹ Şenocak, s. 141.

¹⁶² “Le nationalisme Corse”, *La Documentation Française: Les Grands Dossiers*, 27. 07. 2011, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/corse/nationalisme-corse.shtml>

ekonomik bir kalkınma sürecine girememesi temel bir rol oynamıştır ve bu durum, adaya çeşitli siyasal reformlarla belli özerklik hakları tanınmasına rağmen, Korsika meselesinin çözüm sürecini tıkamıştır.

21 Ağustos 1975’de “Aleria Olayları”¹⁶³ olarak bilinen siyasal kriz, Korsika’nın çağdaş tarihinin en şiddetli dönüm noktasını oluşturur. Adanın ekonomik geri kalmışlığını ve doğusundaki toprakların daha önce Cezayir’de yaşayan Fransız vatandaşları “Pieds-Noirs”lara satılmasını protesto etmek amacıyla Korsika Bölgeci Hareketi’ne (ARC) bağlı 8 militan, Cezayir doğumlu bir Fransız’ın mülkünü işgal etmiştir. Bu eylem üzerine Fransız yetkilileri, bir güç gösterisine girişerek helikopter ve silahlı araçlarla desteklenen 2000 polis ve jandarmanın katıldığı bir askeri operasyon düzenlemiş ve operasyonda, 2 jandarma hayatını kaybetmiştir. Söz konusu çatışma, ARC’ın kapatılmasıyla sonuçlanınca 28 Ağustos 1975’te Bastia’da toplanan Korsikalı göstericiler ile polis arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış ve bir toplum polisi (CRS) öldürülmüş ve 14 ARC üyesi de yaralanmıştır.¹⁶⁴ Aleria olaylarının en somut sonucu, Korsika’nın bağımsızlığı için silahlı bir mücadele yürütme kararı alan FLNC’nin (Korsika Ulusal Kurtuluş Cephesi) 5 Mayıs 1976 tarihinde kuruluşudur.¹⁶⁵ FLNC’nin bağımsızlık ideali ile silahlı mücadele yöntemi karşısında ise Temmuz 1977’de ARC yerine özerklik ideali ile demokratik mücadele yöntemini benimseyen Korsika Halkının Birliği (UPC) oluşturulmuştur.¹⁶⁶ Aleria Olayları’nın kahramanları UPC lideri Simeoni kardeşler, FLNC’nin en acımasız eleştirmenleri olacaktır.¹⁶⁷

FLNC, kurulduğu tarihten itibaren birçok terör eylemi gerçekleştirmiştir. 1976’da Korsika’nın merkezi Ajaccio havaalanında bir Boeing uçağını, 1978’de Solenzara’daki askeri üssün radarlarını bombalamış; 1979’da Fransız anakarasında iki, 1980’de 63’ü ada dışında olmak üzere 462 bombalama eylemi gerçekleştirmiştir.¹⁶⁸ FLNC’nin terör eylemlerinin en temel özelliği, bombalanacak mekanların insanlardan arındırılmış olma şartını hep aramış olmasıdır. Fransız devletinin baskı ve diyalog arasında gidip gelen kararsız Korsika politikası, FLNC

---

¹⁶³ Bknz: Güzel, s. 65.

¹⁶⁴ A.g.e., s. 65.

¹⁶⁵ Şenocak, s. 141. FLNC’nin siyasi kolu, Conculta Naziunalista’dır.

¹⁶⁶ Güzel, s. 64. UPC, 2002 yılında, Korsika Ulus Partisi (PNC) ismini alacaktır.

¹⁶⁷ A.g.e., s. 66.

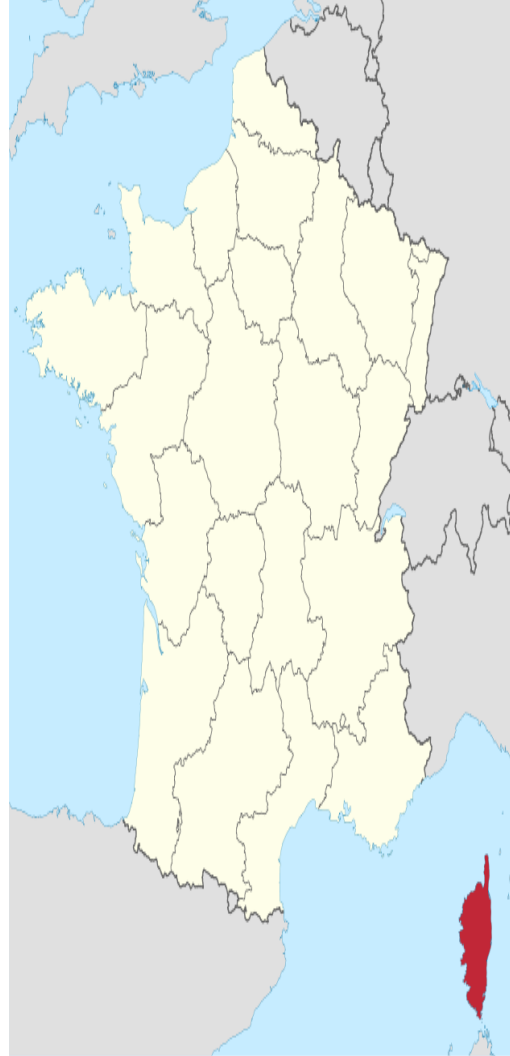
¹⁶⁸ A.g.e., s. 67.

içinde tartışmalara yol açmış ve örgüt, kanlı iç çatışma sürecine girmiş ve kendi içinde birçok kez bölünmüştür.

Korsika Bayrağı

Korsika Adası

10 Mayıs 1981’de, François Mitterrand’ın cumhurbaşkanı seçilmesi sonucu; bir yandan, Fransa’da Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve ölüm cezası kaldırılır ve af yasası çıkarılırken diğer yandan, tüm ülkeyi kapsayacak adem-i merkezîyetçi bir idari yapılanma oluşturulması için çalışmalara başlandı. Bu yerinden yönetimci idari yapının kurulabilmesi için; yasal düzenlemelere ek olarak, 16 Mart 1986’da Fransa’da ilk kez bölge seçimleri düzenlendi ve bölgeler, kendi meclisleri üzerinden, bölge kalkınmasından bütçe düzenlenmesi ve başka devletlerle bağımsız ilişkilere

girilmesine kadar uzanan birçok yetkiyle donatıldı.¹⁶⁹ İşte Korsika, 1980’lerde genel olarak Avrupa ve özel olarak Fransa’da yükselişe geçen bu adem-i merkeziyetçi rüzgarda özel bir konuma sahip oldu. 30 Temmuz 1982’de çıkarılan bir yasaya göre Korsika, “özel statülü bir bölge” olarak tanındı ve eğitim, kültür, ulaşım ve ekonomik kalkınma gibi birçok alanda kapsamlı yetkilere sahip bir meclis oluşturulması için seçimlere gidildi. Özerklik yanlısı UPC, yedi temsilcilik kazanmasına rağmen meclis çalışmalarına katılmayı reddederken FLNC liderliğindeki bağımsızlıkçılar, seçimlere dahi katılmayı reddederek siyasal şiddetin dozunu arttırma yoluna gittiler.¹⁷⁰ Diğer bir deyişle, Fransa tarihinde bir ilk olan Korsika’ya tanınmış bu çeşitli özerklik yönündeki haklar, adanın özerklik ve bağımsızlık yanlıları tarafından destek görmedi ve meclis, Korsika’nın özel statüsüne karşı olan sağ ve orta sağ partilerin egemenliğinde kaldı.

Korsika’nın özel statüsü, 13 Mayıs 1991’de çıkarılan bir yasayla genişletildi. Bu yasayla Korsika, bir “bölge” yerine “özel statülü bir ortak toprak” (“une collectivité territoriale a statut particulier”) olarak tanımlandı ve Korsika meclisi, çok daha etkin ve yetkili bir kurum olan Yürütme Kurulu (“conseil executif”) ile donatılarak güçlendirildi.¹⁷¹ Korsika’nın sahip olduğu özerk konumun genişletilmesiyle başlayan 1990’lar, siyasal şiddetin sona erdirilmesi için çeşitli çabaların gerçekleştirilmesiyle tamamlandı. Bu konudaki en önemli girişim, Fransa Başbakanı Lionel Jospin tarafından başlatılan ve Korsika’nın bütün siyasal partilerinin temsilcilerini bir araya getiren Matignon Süreci’dir. Söz konusu toplumsal diyalog süreci, bağımsızlık yanlılarının ateşkes ilan etmesiyle daha da güçlendi. Nitekim, Şubat 2000’de gerçekleştirilen halkoylamasının en önemli sonucu, Korsikalıların ezici bir çoğunluğunun (%91) Jospin tarafından başlatılan bu diyalog sürecini desteklediğini gösteriyordu.¹⁷² Bu sürecin en somut sonucu, 22 Mayıs 2001’de çıkarılan yeni bir kanun tasarısı ile adaya geniş bir özerklik tanınması oldu. Buna göre, Korsika Meclisi’ne merkezi devlet yapılanmasının paylaşmaktan en çok çekindiği yasama yetkisi bahşediliyor, zorunluluk değil, gönüllülük ilkesine dayanan Korsikaca eğitimin anaokulundan itibaren yapılabilmesine izin veriliyor ve adaya,

---

¹⁶⁹ A.g.e., s. 80.

¹⁷⁰ A.g.e., s. 82.

¹⁷¹ A.g.e., s. 84.

¹⁷² A.g.e., s. 85.

çeşitli vergi indirimi ve vergi bağışıklığı ayrıcalıkları tanınıyordu.¹⁷³ Diğer bir deyişle, yapılan bu son düzenleme ile 1991’de yürütme yetkisine sahip Korsika Meclisi’ne bir de yasama yetkisi devredilmiş oluyordu. Ancak Anayasa Mahkemesi, Korsika diline verilen özgürlüğü onaylarken yasama yetkisi devrini, kanun yapma tekelinin parlamentoda olduğunu savunarak anayasaya aykırı buldu ve iptal etti. Yine de, bir laboratuvar işlevi gören Korsika deneyimi, 28 Mart 2003 tarihinde Fransa Cumhuriyeti Anayasası’nda şu kurucu nitelikteki ilkenin kabul edilmesini sağladı: “Fransa Cumhuriyeti, yerinden yönetilir.” (“La République française est décentralisée.”)¹⁷⁴ Kısaca, Korsika deneyimi, asimilasyoncu bir cumhuriyet fikrine dayanan Fransız Devlet geleneği içinde gerçek bir kopuşu temsil eder.

Korsika’ya tanınan ve yukarıda çerçevesi çizilen bu özerk statü, adadaki ne özerklik ne de bağımsızlık yanlıları tarafından yeterli bulundu. Nitekim FLNC, bir yandan terör eylemlerini sürdürürken diğer yandan gerek *de jure* iktidar yapılanması içinde sorumluluklar alıyor gerekse *de facto* bir iktidarı adada işletmeye devam ediyor. Bu yasal olmayan ama fiilen devam eden iktidar biçimi içinde FLNC, “devrim vergisi” adı altında işverenlerden mali destek sağlıyor, Fransız sağ politikacılarının adaya girmelerini engelliyor ve adada yaşayan Magrip kökenlilere karşı ırkçı saldırılara kadar varan uyuşturucu satışına karşı bir mücadele veriyor.¹⁷⁵

Üstü Çizilmiş Fransızca Karşılıkları ile Korsika’da Yerleşim Yerleri İşaretleri

¹⁷³ A.g.e., s. 90.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 91.

¹⁷⁵ A.g.e., s. 93.

Karşılaştırma:

- i. Tıpkı İspanya'nın Bask meselesinde olduğu gibi, Fransa'nın Korsika meselesinden çıkan en önemli sonuç; Korsikalılar, Brötonlar, Basklar ve Katalanlar gibi birçok etno-sosyal kimliği "Fransız ulusu" kavramsallaştırması içinde eritmek, asimile etmek isteyen Fransa Devleti'nin – elbette verilen mücadele karşısında ve aşama aşama – bu kimlikleri tanımış ve bu halkların kendi kendilerini yönetmelerini sağlayacak özerk yönetimi sağlamış olmasıdır. Türkiye'nin Kürt meselesiyle ilgili olarak her ne kadar Kürt kimliğinin devlet nezdinde tanınma aşamasına girdiği savunulabilirse de, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin özyönetim hakkı henüz tanınmış değildir.
- ii. Korsika meselesinin üzerinde durulması gereken başka bir niteliği, Korsika kimliğinin tanınmasına ve adanın özyönetimini sağlayacak siyasal mekanizmaların kurulmasına rağmen, Korsika meselesinin halen çözülememiş olmasıdır. Meselenin nihai çözümünün sağlanamamasında, adanın ihtiyaç duyduğu ekonomik gelişmeyi bir türlü sağlayamamasının yanında, Korsikalı özerklik ve bağımsızlık yanlılarının Korsika'ya tanınan bu hak ve yetkileri yetersiz bulması rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle, sorunun çözümündeki bu tıkanma, özerklik ve bağımsızlık yanlılarının sağlanan legal özyönetim yapısında yer almalarına rağmen, bu yapıyı kimlik mücadelelerini sürdürmek için biricik ve nihai mekanizma olarak benimsememelerinden doğmaktadır. Sonuçta, biri *de jure* diğeri *de facto* olmak üzere, ikili bir iktidar yapılanması adaya hakim olmuştur. Kürt meselesi açısından Korsika deneyiminin bu niteliği, bölgenin ihtiyaç duyduğu ekonomik kalkınmanın sağlanması yanında, Kürt siyasal hareketlerinin genel olarak parlamenter sistem ve özel olarak tanınacak özyönetim yapısı içinde sivilleştirilmesinin sağlanması gerektiğini göstermektedir.
- iii. ETA gibi terör eylemlerine dayanan bağımsızlık yanlısı FLNC'nin, ETA'dan farklı olarak insanların öldürülmemesi ilkesini genel olarak sürdürmeyi başardığı söylenebilir. Fransa Devleti ile FLNC arasındaki çatışmayla karşılaştırıldığında, Türkiye Devleti ile PKK arasındaki çatışma son derece kanlı ve şiddetli bir şekilde devam etmektedir.

- iv. Korsika meselesinin çözüm sürecinde Fransız Başbakanı Jospin tarafından başlatılan Matignon sürecinin olumlu etkisi, Kürt meselesinin çözümünde toplumsal diyalog ortamının kurulmasının önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.
- v. Bağımsızlık hedefi ile silahlı bir mücadele sürdüren FLNC, Korsika milliyetçiliğinin temsilini tam özerklik hedefini demokratik mücadele ile yürüten UPC ile paylaşmıştır. PKK ise Kürt milliyetçiliğinin temsili konusunda halen siyasal bir tekele sahiptir.

D. Ekonomik, Siyasi/Askeri ve Kültürel zm nerileri

1. Ekonomik zm nerileri

a. Türkiye – Suriye – Irak Sınırı Boyunca Uzanan 20km’lik Tekstil Megakenti Projesi

Projenin Tanımı: Türkiye – Suriye – Irak sınırı boyunca uzanacak 20km’lik tekstil megakentinin kurulması ve işletilmesi projesi.

Projenin Hedefi: Tekstil megakenti projesi, bir yandan bölgeyi Ortadoğu’nun ticaret merkezlerinden biri haline getirerek diğer yandan da bölgede 250.000 kişilik istihdam talebi yaratarak bölgenin ihtiyaç duyduğu ekonomik canlanmayı sağlamayı hedeflemektedir.

Projenin Ayrıntıları: Tekstil megakenti projesi kapsamında;

- i. Türkiye – Suriye – Irak sınırı boyunca 20 km uzunluğunda bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması için bölgedeki mayınlı arazinin temizlenmesi,
- ii. Söz konusu serbest ticaret bölgesi sonucu, daha önce Ortadoğu’da Mısır ve Doğu Avrupa’da Bulgaristan gibi ülkelerde faaliyet göstermiş olan sanayi ve ticaret sermayesinin bölgeye yönlendirilmesi,
- iii. Tekstil Megakentinin gelişimini desteklemek amacıyla; tesisini taşıyan her reticinin SSK priminin devlet tarafından karşılanması, bu firmalardan kurumlar vergisi alınmaması ve firmanın fabrika binası gibi temel ihtiyaçları ile elektrik ve su gibi temel harcamalarının devlet tarafından karşılanması,
- iv. Devletin sunduğu bu imtiyazlar karşılığında her bir firmanın, 500 isizli asgari ücret üzerinden istihdam etmesi,
- v. Tekstil işçilerini yetiştirmek için 10 bölge niversitesi ve 10 ayrı okul açılması,

- vi. Bölgede 500 fabrika kurulma hakkı olması, bu lisansların banka kredisi olanağı ile satılması planlanmaktadır.

b. Kültür, Turizm ve Eğlence Merkezine Dönüştürülecek Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Projesi

Projenin Tanımı: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin zengin tarihi yapısını öne çıkararak bölgeyi bir kültür, turizm ve eğlence merkezine dönüştürme projesi.

Projenin Hedefi: Bu proje ile bir yandan bugüne kadar kısıtlı bir şekilde gerçekleşmiş olan özel sektör yatırımlarının bölgeye yönlendirilmesi, diğer yandan da, oluşacak ekonomik canlanma ve istihdam talebi sonucu, bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir.

Projenin Ayrıntıları: Kültür, Turizm ve Eğlence Merkezi projesi kapsamında;

- i. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde toplam 50 lisans ile kültür, turizm ve eğlence tesisi açma izni verilmesi,
- ii. Bunların 35'inin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, 15'inin de Doğu Anadolu Bölgesi'nde olması,
- iii. Devletin, söz konusu firmalardan kurumlar vergisi almaması ve kurulacak şirketlere %49 ortak olması,
- iv. İşletme arazilerinin, devlet tarafından söz konusu kurumlara verilmesi,
- v. 1000 işsiz istihdam edilmesi şartıyla tesislerin SSK priminin devlet tarafından karşılanması ve 50.000 kişiye iş imkanı sağlanması,
- vi. İşletme çalışanlarını yetiştirmek için 10 bölge üniversitesi ve 10 ayrı okul açılması,

vii. Devletin 5 yıl içinde şirketlerdeki bu payını, denetim yasalarını çıkardıktan sonra satması hedeflenmektedir.

2. Siyasi ve Askeri Çözüm Önerileri

a. Milli Eğitim, Diyanet ve Sağlık Dışında Kalan Bütün Taşra Teşkilatının Büyükşehir Belediyeleri'ne Bağlanması Projesi

Projenin Tanımı: Milli Eğitim, Diyanet ve Sağlık dışında kalan bütün taşra teşkilatının Büyükşehir Belediyeleri'ne bağlanması projesi.

Projenin Hedefi: Bu projenin temel hedefi, adem-i merkeziyetçi yönetim yapısının üniter yapıyla çelişmeyecek bir şekilde uygulanmasıdır. Böylece, bir yandan yerel ve merkezi yönetimin etkinleştirilmesi, diğer yandan da demokratik temsilin güçlendirilmesi hedeflemektedir.

Projenin Ayrıntıları: Taşra teşkilatının büyükşehir belediyelerine bağlanması projesi kapsamında;

- i. Oluşturulacak adem-i merkeziyetçi yönetim biçiminin, büyükşehir belediyelerinin il ve ilçe belediyelerini ve İçişleri Bakanlığı'nın da büyükşehir belediyelerini denetlemesi mekanizmasına dayanması,
- ii. Emlak vergisi dışında kalan sekiz kalem verginin toplanması yetkisinin, belediyelere bırakılması düşünülmektedir.

b. %10'luk Seçim Barajının Kaldırılması ve Siyasi Partiler Kanununun Revizyonu

Projenin Tanımı: %10'luk seçim barajının kaldırılması ve siyasi partiler kanununun parti kapatmayı güçleştirecek şekilde demokratik revizyonu projesi.

Projenin Hedefi: Bu proje ile Kürt meselesinin siyasal-demokratik yolla temsiline sağlanması hedeflenmektedir.

Projenin Ayrıntıları: Seçim barajının kaldırılması ve siyasi partiler kanununun revizyonu sonucu;

- i. Kürt vatandaşlarının siyasal taleplerinin parlamentoda etkin bir şekilde temsili sağlanabilecek,
- ii. Kürt meselesinin sivil ve parlamenter alanda özgür bir şekilde temsil edilmesi ile Kürt meselesinin demokratik yolla çözümü noktasında önemli bir adım atılmış olacaktır.

c. Kürt Siyasal Hareketinin Sivilleştirilmesi için Genel ve Özel Siyasal Af

Projenin Tanımı: Kürt siyasal hareketinin tamamen silahsızlanıp sivilleşerek demokratik parlamenter alanda faaliyet göstermesi için genel ve özel siyasal af çıkarma projesi.

Projenin Hedefi: Kürt siyasal hareketinin tamamen silahsızlanıp sivilleşerek demokratik alanda mücadele vermesi, Kürt meselesinin demokratik yolla çözümü konusunda atılması gereken en temel adımlardan biridir. Kürt siyasal hareketinin kendisini yalnızca demokratik yolla temsil etme olgunluğunu kazanabilmesi için, siyasal temsili garanti altına alacak %10'luk seçim barajının kaldırılması ve siyasi partiler kanununun demokratik revizyonu yanında, genel ve özel bir siyasal af çıkarılması gerekmektedir. Niteliği ve kapsamı süreç içinde belirlenecek olan bu genel siyasal af sonucu, Kürt meselesinin temel aktörlerinden biri olan Kürt siyasal hareketi, demokratik parlamenter sisteme entegre edilebilecektir.

d. PKK ile Etkin Mücadele

Projenin Tanımı: PKK ile etnik mücadele projesi.

Projenin Hedefi: Kürt siyasal hareketinin sivilleştirilmesi ve Kürt meselesinin demokratik yolla temsilinin sağlanması için yukarıda bahsedilen girişimlerin

gerçekleştirilmesinin yanında, PKK ile etkin bir mücadele yürütülmesi de gerekmektedir.

Projenin Detayları: PKK ile söz konusu etkin mücadelenin sağlanabilmesi için;

- i. Gerilla teknikleri ile yetiştirilmiş bir dağ kolordusunun kurulması,
- ii. Sınır karakollarında roketatar ve bombalamadan etkilenmeyecek beton-plastik alaşımli malzeme ile inşa edilmiş sınır karakollarının kurulması,
- iii. Terör örgütünün haberleşme kaynaklarını kurutacak Baz İstasyonu Önleyici unsurların oluşturulması,
- iv. Etkin istihbarat paylaşımı için, MİT, Genelkurmay ve Emniyet kurumları arasında İstihbarat Ortak Çalışma Birimi'nin kurulması düşünülmektedir.

3. Kültürel Çözüm Önerileri

a. Kürt Vatandaşlarının Kamusal İşlerde Anadillerini Kullanması

Projenin Tanımı: Kürt vatandaşlarının kamusal işlerinde anadillerini kullanması projesi.

Projenin Hedefi: Bu proje ile Kürt vatandaşların en temel kültürel hakkı olan anadil hakkı, devlet tarafından tanınmış ve koruma altına alınmış olacaktır. Böylece Kürtçe, ülkenin kültürel bir zenginliği olarak anlaşılıp desteklenecektir.

Projenin Ayrıntıları: Kürt vatandaşlarının kamusal işlerinde anadillerini kullanması projesi kapsamında;

- i. Her devlet dairesinin girişinde Türkçe/Kürtçe yeminli tercüme bürosu oluşturulması,
- ii. Kürt vatandaşlarının dilekçelerini Kürtçe dilde verebilmesi, bu dilekçelerin Türkçe' ye çevrilip devlet kayıtlarına girilmesi planlanmaktadır.

b. Kürt Dil ve Kültürünün Geliştirilmesi Projesi

Projenin Tanımı: Kürt dil ve kültürünün geliştirilmesi projesi.

Projenin Hedefi: Kürt dil ve kültürünün geliştirilmesi projesi ile hedeflenen ülkenin üniter yapısına zarar vermeden etnik çeşitliliğimizin bir zenginlik olarak değerlendirilmesidir.

Projenin Ayrıntıları: Kürt dil ve kültürünün geliştirilmesi projesi kapsamında;

- i. Kürtçe, Lazca ve erkezce gibi Türkiye topraklarının arkaik dillerinin, ilkokuldan itibaren seçmeli olarak öğretilmesi,
- ii. 10 ilde Kürdoloji enstitüleri kurulması,
- iii. İlk etapta Kürtçe doktoralı 1000 akademisyen yetiştirilmesi ve bu akademisyenlerin Avrupa ve dünya üniversitelerine bilimsel çalışmaları için burslu olarak gönderilmesi planlanmaktadır.

c. Demokratik Zihniyetin Geliştirilmesi ve İçselleştirilmesi için Kapsamlı Bir Siyasal Kültür Reformu

Projenin Tanımı: Türkiye’de demokratik zihniyetin geliştirilmesi ve içselleştirilmesi için kapsamlı bir siyasal kültür reformunun gerçekleştirilmesi projesi.

Projenin Hedefi: Siyasal kültür reformu projesi ile hedeflenen Türkiye’de gerek sıradan insan gerekse örgütlü siyasal aktörler için demokrasinin siyasal arenanın tek ve vazgeçilmez kuralı olarak benimsenmesi ve içselleştirilmesidir. Türkiye’nin siyasal kültüründe demokrasiye bu merkezi konum sağlandığında; bir yandan, demokrasi her türlü siyasal tartışma ve mücadelenin tek meşru aracı haline gelecek, diğer yandan da, siyasal amaç ya da hedefler, içselleştirilmiş bu demokratik kültür içinde belirlenecek ya da yeniden tanımlanacaktır. Bütün siyasal aktörler tarafından paylaşılacak bu demokratik kültür, ülkenin farklı siyasi ve kültürel yönlerini birer zenginlik olarak deerlendirebilecektir. Bu demokratik zihniyet, demokratik alan dışında ya da demokratik olmayan araçlarla sürdürülen bütün siyasal mücadelelerin ve demokratik siyasete her türlü dış müdahalenin kesin olarak mahkum edilmesi noktasında tereddüt etmeyecektir. Milli Eğitim başta olmak üzere kamusal hayatın birçok alanında kapsamlı bir reform sürecini gerektiren böyle bir demokratik siyasi kültürün oluşturulabilmesi için, gündemdeki yeni anayasanın bir fırsat olarak değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Projenin Ayrıntıları: Siyasal kültür reformu projesi kapsamında;

- i. Demokratik zihniyetin özellikle genç nesil tarafından içselleştirilmesi için, Milli Eğitim müfredatının gerek Türkiye siyasi tarihinin özeleştirisini gerekse katılımcı demokrasi eğitimini kapsayacak şekilde revizyonu,
- ii. Irkçılık, yabancı düşmanlığı, cinsiyetçilik ve din ve mezhep önyargılarına dayanan her türlü ayrımcılığın kamusal alanda ifşası ve kararlı bir şekilde mahkum edilmesi için siyasi ve kültürel yarışmalar, sergiler ve konferanslar düzenlenmesi,
- iii. Sınıf başkanlığından mahalle muhtarlığına, genel ve yerel seçimlerden sivil toplum kuruluşlarına kadar demokratik siyasal katılımın kamusal yaşamın her alanında desteklenmesi için yasal düzenlemeler ve teşvikler yapılması planlanmaktadır.

Kaynakça

AKTAN, İrfan, “PKK Uzun Bir Savaşa Hazırlanıyor”, **Birikim**, 224, Aralık 2007.

ALTINAY, Ayşegül, **The Myth of the Military Nation**, NY: Palgrave Macmillan, 2004.

ARETXAGA, Begoña, “Dirty Protest: Symbolic Overdetermination and Gender in Northern Ireland Ethnic Violence”, **Ethos**, Vol. 23, No. 2, 1995, s. 123 – 148.

AYBAR, Mehmet Ali Aybar, **TİP Tarihi**, Cilt. 3, İstanbul: BDS Yayınları.

BRUINESSEN, Martin Van, **Ağa, Şeyh, Devlet**, İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı, 1992.

DAVISON, Andrew, **Secularism and Revivalism in Turkey: A Hermeneutic Reconsideration**, New Haven: Yale University Press, 1998.

DEMİR, Hülya ve Rıdvan Akar, **İstanbul’un Son Sürgünleri: 1964’te Rumların Sınır Dışı Edilmesi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

DOUGLASS, William A. (ed.), **The Basque Poetic Tradition**, Nevada: University of Nevada Press, 2000.

ENGELS, Friedrich, **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**, Ankara: Eriş Yayınları, 1. Baskı, 1997.

ERGİL, Doğu, **Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine Kürtleri Anlamak**, Timaş Yay., Mayıs 2009.

FIRAT, M. Şerif, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Dördüncü Baskı, 1981.

GÖKALP, Ziya, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1992.

GÜRSEL, Kadri, **Dağdakiler**, İstanbul: Metis Yayınları, Beşinci Basım, 2004.

GÜVEN, Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2005.

GÜZEL, M. Şehmus, **Avrupa Birliği'nde Devlet ve Fransa'da Korsika**, İstanbul: Peri Yayınları, 1. Baskı, 2006.

KAHRAMAN, Ahmet, **Kürt İsyanları: Tedip ve Tenkil**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.

KARABEKİR, Kazım, **Kürt Meselesi**, İstanbul: Emre Yayınları, 2. Baskı, 1995.

KİRİŞÇİ, Kemal ve Gareth M. Winrow, **The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict**, London: Frank Cass, 1997.

KÜRKÇÜ, Ertuğrul (ed.), "1960 – 70 Arasında Kürt Hareketi", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt. 7, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.

LEWIS, Bernard, **The Emergence of Modern Turkey**, London: Oxford University Press, 1968.

MACHIAVELLI, Niccolò, **The Prince**, New York: Pocket Books, 2004.

MARCUS, Aliza, **Blood and Belief**, NY: New York University Press, 2007.

MARX, Karl, **Capital**, Vol. 1, trans. Samuel Moore and Edward Aveling, Moscow: Progress Publishers, 1887, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch25.htm#S5f>

MİROĞLU, Orhan, **Dijwar**, İstanbul: Everest Yayınları, 3. Basım, 2009.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 25. Baskı, 2006.

ÖCALAN, Abdullah, **Bir Halkı Savunmak**, Wêşanen Serxwebun 135, Haziran 2004.

ÖZÇAĞATAY, Levent, **Kuzey İrlanda ve IRA**, İstanbul: Papirüs Yayınları, 1998.

ÖZÇER, Akın, **Çoğul İspanya: Anayasal Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli**, Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı, 2006

PARLA, Taha ve Andrew Davison, **Corporatist Ideology in Kemalist Turkey**, Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2004.

PARLA, Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

SALMAN, Turhan, **TİP Parlamentoda (1963 – 1966)**, İstanbul: Tüstav Yayınları, 2004.

ŞENOCAK, Hasan Emre, **Avrupa Terör Örgütleri ve Ülke Uygulamaları**, Ankara: Platin Yayınları, 2006.

WIERVORKA, Michel, “E.T.A et la Violence au Pays Basque Espagnol”, **UNRISD Discussion Paper 40**, Ocak 1993.

YEĞEN, Mesut, **Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

YEĞEN, Mesut, “The Kurdish Question in Turkish State Discourse”, **Journal of Contemporary History**, Vol. 34, No. 4, Oct. 1999.

Bölgesel Göstergeler 2006, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara: Bilgi Dağıtım Grubu, 2006.

İnternet Kaynakları:

1924 Anayasası, Türkiye Büyük Millet Meclisi,
<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (12 Ekim 2011)

“Bölgesel İstatistikler”, **T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu**,
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguGiris.do> (20.10.2011)

“Doğu ve Güneydoğu Anadolu: Ekonomik Kalkınma ve Stratejik Hedefler”,
Cumhuriyet Halk Partisi Bilim, Yönetim ve Kültür Platformu, No: 4, Mart 2011,
<http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/dogu-guneydogu.pdf>

GREGORY, Kathryn, “Provisional Irish Republican Army (IRA)”, **Council on Foreign Relations**, March 16, 2010, <http://www.cfr.org/terrorist-organizations/provisional-irish-republican-army-ira-aka-pira-provos-glaigh-na-hireann-uk-separatists/p9240>

“Kürt Sorununda Çözüm Sürecini Başlattık”, **Adalet ve Kalkınma Partisi**,
<http://www.akparti.org.tr/site/icraat/347/kurt-sorununda-cozum-surecini-baslattik>
(10.11.2011)

“Le nationalisme Corse”, **La Documentation Française: Les Grands Dossiers**,
27.07.2011,
<http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/corse/nationalisme-corse.shtml>

“Military Expenditures of Turkey”, **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, <http://milexdata.sipri.org/result.php4> (20.11.2011)

MUTLU, Servet, “Ayrılıkçı PKK Terörünün Ekonomik Maliyeti”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 27.10.2011, http://www.21yyte.org/tr/yazi6265-Ayrikci_PKK_Terorunun_Ekonomik_Maliyeti.html

ÖNDER, Kübra, “Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, **International Davraz Congress**,
<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror10.pdf> (21.11.2011)

“The SIPRI Military Expenditure Database”, **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, <http://milexdata.sipri.org/> (20.11.2011)

Gazete Haber ve Yazıları:

“Bir Dönemin Acı Bilançosu”, **Hürriyet** (16.09.2008),
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9914612.asp?gid=0&srid=0&oid=0&l=1>
(05.10.2011)

“Ce communiqué d’ETA n’est qu’une étape”, **Le Monde fr.** (21.10.2011), interview de Pierre Hazan, http://www.lemonde.fr/europe/article/2011/10/20/ce-communique-d-eta-ne-marque-qu-une-etape_1591648_3214.html

CEM, İsmail, “Acılı Doğu I – II”, **Milliyet** (14/15.06.1970),
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>

“ETA : fin de la lutte armée, non pas politique”, **Le Monde.fr** (21.10.2011),
http://www.lemonde.fr/europe/article/2011/10/21/eta-fin-de-la-lutte-armee-non-pas-politique_1592017_3214.html#ens_id=1322538

KRISTIANASEN Wendy, “Turkey’s Kurdish Test”, **Le Monde Diplomatique**, November 2011, <http://mondediplo.com/2011/11/10turkey>

STRAIN, Arthur, Peter Hamill, “Forty Years of Peace Line”, **BBC News**, Temmuz 1, 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/northern_ireland/8121362.stm

RAMONET, Ignacia, “Pays Basque”, **Le Monde Diplomatique**, August 1997,
<http://www.monde-diplomatique.fr/1997/08/RAMONET/8980>